

NAUK

kako pomagati živini o porodih,

in kako

po porodu ravnati s staro in mlado živino
in ozdravljati poporodne bolezni.

Spisal

Dr. Janez Bleiweis.

Peti del

„Živinozdravstva“.

UVOD.

Dolgo časa je bila toliko važna pomoč ok porodih živinskih zgot le v rokah pastirjev, ovčarjev in drugih strežajev, kateri so se scer nekterih reči po robotih skušnjah navadili, nikakor si pa prave porodostovne vednosti pridobili. Kako nek bi to tudi mogoče bilo, ker jim na vse strani tiste prave podlage manjka, na katero se vsa porodostovna pomoč vpira, ktere se nikdar priloznosti niso imeli učiti!

Škoda velika! da je še dan današnji taka, — da še dan današnji moramo slišati, kako neumni in brezvestni mazači včasih konja priprežejo, da bi, če krava storiti ne more, na verv natvezeno tele iz materniga telesa potegnul! Od stoternih družih napák in vraž, po katerih se pametna pomoč zanemarja in gospodarjem silna škoda godí, ki bi se dostikrat prav lahko odverniti dala, nočemo tu na dalje govoriti; saj so dosto znane!

Porodostovje pada v versto zdravniških vednost, in se vpira na natanjčno znanost živinskiga trupla o zdravim in bolnim stanu.

Perva podlaga porodostovja je tedaj dolučno poznanje vsih tistih delov, v katerih se plod spočne, v katerih leži, dokler je v maternim telesu, in po katerih se rodi. Kdor ne pozna natanjko plodoviga ležišča, in ne pozna poti, po katerih se na svet rodí, naj se nikdar ne dotakne taciga opravilstva.

Druga vednost, ki jo porodostovje terja, je poznanje naravnih spolovilnih in redilnih opravil, to je, tistih opravil, ki se začno z brejostjo, in se jenjajo še le nekaj dni po tem, ko je živina vèrgla.

Tretja védnost je znanstvo bolezin sploh, da se tudi bolezní o brejosti, ob in po porodu spoznati, ceniti in ozdravljati znajo.

Četerto, kar je v porodoslovju vediti potreba, je poznanje tistiga orodja, s katerim se o potrebi porodni živini pomaga.

Iz tega se razvidi, da edina prava in dobra pomoč o poródih se zamore le od taciga pričakovati, ki se je vsiga tega učil in do dobriga djansko izučil.

Porodniška védnost je pa potrebna vsacimu živinozdravniku, ker od njega le se prava pripomoč o šili pričakuje.

Dobro in potrebno pa je, da tudi vsak kmetovavec in vlastnik živine sajnekolikšno védnost o tem ima, *pervič zato, da si o sili in če ni velike umetnosti potreba, sam svet in pomoč vé; drugič zato, da zamore ravnanje poklicaniga pomočnika presoditi: ali prav ravna ali ne.*

Vso to védnost bomo razlagali v teh bukvah, katerih zapopadek so sosebno konji, goveja živina in ovce, ker pri prešičih in psih se malokterikrat pomoči potrebuje in se sploh po enacih vodilih ravná.

Pervo poglavje.

Od spolovil ali porodil

kobil, krav in ovác

Spolovila ali porodila se razdelé v unanje in notranje, ter se začno od zunaj s sramnico, in sežejo noter do jajčnika, kjer je njih konec. Bomo tedaj o njih poredomo govorili.

Ker pa notranje spolovila leže v neki votlovini (mre-denci) v zgornjem zadnim delu trebuha, je treba, da tudi to votlovino dobro poznamo, ker v nji leži plod, in po nje širočini ali tesnobi se ravna dostikrat ložji ali težji porod.

Poslednjič se tudi vime prišteva porodilom, ker iz njega sèsá novorojenček svoj živež.

Vse te dele po njih legi, sostavi in opraviilih poznati, je tedaj prvo, kar porodopomočnik vediti mora, da zamore vse drugo zapopasti.

Od porodil posamno.

§. 1. Od sramnice.

Sramnica (Wurf), vunanji začetek spolovil, je podolgasta špranja pod ritnikam, katero rep zakriva. Del med ritnikam in sramnico se imenuje presredek (Mittelfleisch).

Je pa sramnica gubasta koža kakor precepljena na dva dela, ki se piski (Wurflefsen) imenujete in ste ustnicam enaki, da se odpirate in zapirate po potrebi. Unanja plat pisk je prevletena z poveršno mehko, gladko in večidel gôlo kožo, ki je previdena z obilnimi lojnimi žlezicami; od znotraj pa ste piski prevlečene z zlemnato, rudečkasto, zlo občuljivo kožico. Med vunanjo in notranjo kožo je obilo piskričaste in mesnate tkanine; mesnata tkanina napravitu tisto misko, ki se zapératlica

sramnice imenuje, bolj zdolej pa tisto, kateri se dvigavka spojčka pravi.

V piskah se najde veliko kervinih žilic, sesavnic in čutnic: zato ste tako občutljive.

V spodnjim kotiču sramnice leži nek okroglast, gobast, silno občutljiv jeziček, ki se spojček (Clitoris) imenuje, in je s posebno misko previden, po kateri, zdražen, se dvigne in napeto stoji.

Po razpólih živine je tudi sramnica nekoliko drugačna; pri živini, ki še nikdar ni rodila, ste piski lepo zaperte; pri taki pa, ki je že večkrat vergla, ste piski ohlapnjene in sramnična špranja je manj ali več odperta.

Sramnica, skozi katero plod na svet poluka, se mora ob rojstvu njegovim zlo razširiti dati, zato je koža njena zlo zgubana.

§. 2. Materna nožnica.

Materna nožnica (Scheide) je kožnata struga, ki se berž za sramnico začne, naravnost skozi medenčno vollovino seže in se z vratam maternice sklene, leži v medenci pod mastnim črevesam in deloma nad scavnim mehurjem, ravno med njima, s kterima je s piskričasto kožo zarašena.

Nožnica je pri kravi nar dalji, en ali poldrugi čevelj dolga, pri kobili je enmalo krajši (1 do 1 $\frac{1}{4}$ čevlja), pri ovcah znese dolgost njena le 4 do 5 pavcov.

Nožnica obstoji iz mesnate in žleznate kože, ima posebno veliko poprečnih gub in gerb, ktere se ob porodu, kadar gré mladiček skozi njo, zlo raztegniti dajo. Ker ima veliko žilic, je njena notranja (žleznata) koža rudečkasta, in po žlemu, ki malo po malim vedno iz nje rosí, je vseskozi srednjo mero mokrotna, ako je zdrava, nar bolj pa takrat, ko se živina poja ali goni. Tudi brez čutnic ni sramnica, ki pridejo tu sém od notranjih sramnih čutnic križne spletenine.

Nožnica je vhodíše v maternico; po nji gré plodno séme pri spóju do jajčnika; po nji pa pride tudi mladiček na svet.

Skozi nožnico pa se pri živini ženskiga spola tudi izceja scavnica, zato je tako napravljena, da ima v sredi njene spodnje stene, kakih 6 pavcov od zunaj, luknjo, skozi katero scavnica v nožnico priteka; ta luknja je pokrita s kožno gubo, tako, da scavnica ne more noter proti maternici téci in tudi moška žila pri spoju v to luknjo ne zaide.

§. 3. Maternica.

Maternica ali plodnica (pri govedini telečnik, pri svinjah praščnik), je nar poglavitniši del med porodili, ker v nji je ležišče plodú od njegoviga spočetka do poroda.

Je pa maternica kožnata shranba, ki v sprednjim delu medenčne votlovine in proti trebušni votlovini obernjena, pod mastnim črevesam in nad scavnim mehurjem leži.

Razločiti se pa mora na maternici nje sprednji konec (vrat), njena srédšina, in njena zadnja konca (ali rogova).

Sprednji konec (tudi vrat maternice imenovan) je okroglasta debelina, ki v nožnico molí in ktera ga sprejme; v tem koncu se vidi gubata (guzasta) luknjica, ktera se maternično ustje (Muttermund) imenuje, skozi ktero iz nožnice pot v maternico pelje.

Srédšina maternice (Gebärmutterkörper), je nar širji del in kožnata votlovina, ki od materničniga ustja naprej vedno širji postaja, in s svojim dnam med zadnjima koncama ali rogovama leži.

Zadnja konca (ali rogova maternice) sta dva podaljška sredšine na desno in na levo, precej dolga, ki sta na koncéh vsakna svojo stran zavihana; čeravno vedno ožja postajata, vendar zmiraj votla ostaneta, dokler se zadnjič v maternične trombice (Muttertrompete) zravnata. Njih lega je večidel proti zgorni steni trebušne votlovine.

Če maternico bolj natanjko pregledamo, vidimo, da obstoji iz trojnih kož; ena je unanja gladka, ktera vse dele maternice poverh prevleče in je podaljšek trebušine mrehe, ktera tudi scavni mehur in mastno čevó od zunaj obdaja; druga ali srednja koža je mesnata, ker obstoji iz mesnih nitk skladoma položenih tako, da notranja sklad gré poprek, zunanja podolgama; na materničnim vratu so te mesne nitke nar močnejši in nar debelejši; od teh mesnatih nitk, s kterimi je maternica poprek in podolgoma preprežena, izvira njena velika moč, da, kadar se ob porodu kerčiti začne, potiskuje plod iz sebe; — notranja koža maternice pa je žleznata koža polna gubá, in vlažna po žlezu, ki jo žlezice iz nje rosijo.

Da pa maternica v svoji pravi legi obstane, je pripeta od več vezkov, namreč: od okrogliga vezka neke velike gube terbušine kože, ktera od mastniga črevesa in scavniga mehurja se na sredšino maternice pripne, in od

dvéh širocih vezkov, ki sta tudi gubasta podalška ter bušine in od lednic do materničnih rogov séžeta in se zato tudi lednična vezka imenujeta. Pri živini, ki še ni nikdar bila breja, so vsi ti vezki oski in kratki, pri kravii in kobilii kaka 2 ali 3 pavce široki; o brejosti pa se razširijo in podaljšajo, po porodu se spet skerčijo.

Maternica je previdena z obilnimi privodnicami in odvodnicami in tudi s sesavnicami; tudi čutnic ima nekoliko.

Namen maternice je oplojeno jajčice, ki se je ob spoju iz jajčnika lotilo in skozi trombice v njo privalilo, scimiti, in plod tako dolgo v sebi ohraniti, da je goden za rojstvo. Kadar živina ni breja, je maternica majhna, skerčena, in ima prostora dovolj v medenčni votlovini; ko je pa živina breja, se od dné do dné bolj razširja na vse strani kakor plod v nji naraša; tako zlo razširjena nima tudi več prostora dovolj v medenčni votlovini, zato se potisne v trebušno votlovino, v kateri se ji čeva in želodci umakniti morajo; od tod vstane velik trebuh srednji čas brejosti in zmiraj večii prihaja do poroda.

Maternica pa ni pri vsi naši domači živini enaka.

Maternica kobilja je na sredi nar širji, ustje njeno je kakor v platničice zloženo, rogova sta na strani razpognjena, notranje lice njeno, to je, žleznata koža je polna majhnih, nježnih, gladkih gubic, beržunu ali žametu enacih. Od zunaj je 8 do 9 pavcov dolgimu mehuru enaka, s katerim sta 6 do 8 pavcov dolga rogova sklenjena.

Maternica kravja je debelejši in nar močnejši med vsimi, ima krajši sredšino, ustje 2 do 5 pavcov dolgo je zavojii enako zasukano, rogova sta daljšii kot pri kobilji in 10 do 12 pavcov dolga, večkrat zakrivljena in navzdol zavijana, nju konec je spičast. Nar večii posebnost kravje maternice pa nam kaže njeno notranje lice, na katerim vidimo od 75 do 90 majhnih okroglastih gobic, ki se plodne gobe (kotiledoni) imenujejo, s katerimi se enake gobice, ki jih ima povitnica od zunaj, sprimejo. Te gobe, ki se v brejim stanu še bolj zrasejo, morajo tedaj biti, ker so tako rekoč sklep za plod, dokler je v maternici; kdor te maternične gobe terga, ker naspametno misli, da so kaj napčniga ali bolestniga, naj pred ko more svoje kopita pobere, ker gorjé živini, ki tacimu roparju v roke pride!

Tudi ovčja maternica je na enako vižo z gobami vstvarjena, pa jih ima le k večim 50, ki so zlo skerčena in se le v brejim stanu bolj pokažejo.

Pri kuzljah in mačkah je maternica majčkina in se berž v rogova razdeli.

Pri svinjah nima maternica prav za prav nič sredsine, ampak berž konec nožnice se začeta že rogova, čez 2 vatla dolga, in sukana kakor tanjke čeva.

Rogovi pa sploh nič družiga niso kot podaljški maternice, v katerih mladič ali mladiči, če jih je več, svoje prebivališče imajo, — so tedaj tako vstvarjeni, kakor drugi deli maternice.

§. 4. Maternične trombice.

Maternične trombice (Muttertrompeten), pri vsaki živini dvoje, niso nič družiga kakor iz rogov podaljšane, pa veliko ožje, zavite in tudi znotraj drugač vstvarjene cevi, ktere, položene med platnice tako imenovanih širokih vezkov, naravnost v jajčnik peljejo, pa tako, da se tikama jajčnika razširijo in odprejo v podobi lijaka, ki je po robu krog in krog kakor da bi bil izfranžan ali kakor da bi ga bile miši objedle; za tega volja se ta odpertina materničnih trombic že od starodavnih časov v zdravniškem jeziku franže ali tudi hudičev ogrizek imenuje.

So pa te franže iz zelo občutljive in tudi mesnate kože napravljene, ki se o spoju kakor oživljene vzdignejo in jajčnik objamejo na tistem mestu, kjer ima neko globočnico, tako, da ob spoju ločeno jajčice zamore v lijak pasti in skozi trombice dalje v maternico smukniti, in ondi se cimiti in rasti kot nova živa stvar.

§. 5. Jajčnjak.

Jajčnjak (ali ženske jajca, Eierstöcke) je okroglasta kepica, ki na stranéh materničnih rogov leži, in katero široki vezki v ti legi obderžé. Od zunaj je jajčnik prevlečen od vodične kože, ktera pride od trebusine; pod to kožo je druga bela in močna laknjata koža, ktera tikama obdaja jajčica, ki so celo majčkini okrogli mehurčki (Grafovi mehurci), ki obstojé od zunaj iz terdne kože, znotraj pa so napolnjeni z rumenkasto beljaku enako tekočino, v kateri plava le s poveličevavnim ogledalam vidljiva plodna zalega, iz ktere postane prihodnja stvar.

Jajčnjak je previden z obilnimi kervinimi in sesavnimi žilicami in cutnicami; njegov namen je zarod in shranba plodnih jajčkov, dokler se eden za drugim po rodovitnim spoju ne ločijo od te kepice in sene zvalijo po trombici v maternico.

§. 6. Medenca ali ponvica.

Medenca ali ponvica (Becken) je pod križem nad zadnima stegnama od več kosti napravljena podolgasta votlovina ali duplina, v kateri leže pri živini ženskiga spola roditeljski, pa tudi scavilni deli; tudi leži v nji nekoliko debelih čev. V ti votlovini je večidel ležišče mladiga.

Spomniti moramo, da ta votlovina se medenca ali ponvica le prav za prav pri človeku imenovati zamore, ker človek po koncu stoji in je tedaj ta votlovina zares medenci ali ponvi podobna; pri živini pa, ktera po štirih nogah hodi z glavo proti tlam obrnjeno, ni ta votlovina medenci podobna, čeravno je ravno tako in iz enacih kosti sestavljena, kakor pri človeku; od tod se je tudi pri živini imé ohranilo.

Medenčna votlovina leži pod zadnim lednim vretencam, pod križno kostjo in pod prvimi 3 ali 4 repovimi vretenci; na vsaki strani križne kosti in od spod jo obdajajo pa 3 kosti, ki so pa pri dorašeni živini terdno skupej zrasene, tako da se vidijo vse tri kosti le kakor ena kost, ki se medenčna kost imenuje. Ker pa je ta pri stareji živini edina kost pri mladi v 3 razdeljena, je treba, da te 3 kosti po iménu in legi poznamo, ker jih je pozneje razločevati treba.

Nar veči kos medenčne kosti se imenuje na vsaki strani ledna ali kovkna kost (Darmbein), ki je nekoliko bokaste ploše, leži nekoliko vegasto od križne kosti navzdol, s katero se po vezkih in hrustancu skupej derži, ter se terdno sklene z obema drugama kosama medenčne kosti. Pri mladi živini, dokler ni ta kost s križno preterdo zvezana, se da ob porodu na tem mestu medenca nekoliko raztegniti, da je več prostora.

Zadnja ali nosivna kost (Tragbein) medence se imenuje zato nosivna, ker maternica, kadar ni vbrejena, deloma na njeni zgornji ravnini sloni; ležete pa ti kosti na vsaki strani pod kovknima in ste z njima, kakor tudi s sramnima sklenjene.

Sramna kost, tudi sparoma, na vsaki strani ena, je veliko manjši od vsih medenčnih in leži pod kovkno pred nosivnicama, s kterima se obé sramni kosti kmalo zarasete; sramni kosti, ki se spodej eaa z drugo sprimate in medenčno votlovino odspod zaprete, ste pa s hrustancam in vezki sklenjene, kteri sklep pripusti, da se ob porodu medenca tukaj enmalo razširi; po 4. ali 5. letu se pa ta hrustanec okošeni, in potem ni moč, da bi se tukaj medenca še kaj razširila.

Po vsem tem vidimo tedaj, da medenčna votlovina je napravljena zgorej od zadnjiga ledniga vretenca, za tem od križne kosti, za to od 3 ali 4 prvih repovih vretenc, ktere kosti skupej so kakor pokrov medenčne votlovine,—na strani obdajate to votlovino kovkni in bolj proti sad zadnji kosti,— od spod pa sramni. Spred proti trebuhu, kakor tudi zad je ta votlovina odperla.

Na vprašanje: ali se ob porodu vse te kosti kaj raztegnejo zavoljo večiga prostora? odgovorimo, da pri mladi živini do 4 ali 5 let se nekoliko raztegne sklep križne in kovkne kosti, in hrustančni sklep sramnih kosti.

Medenčna votlovina kobile pa, kar dolgost in širokost vtiče, se loči nekoliko od kravje, in ta od ovčje i. t. d.

Skušnje, ko so živinozdravniki medenco merili, so pokazale, da sploh zamore tale mera veljati:

Cela medenca kobilja je 1 ali poldrugi čevelj dolga, kravja je nekoliko daljši, — ovčja in svinja je 7 do 8 pavcov, pasja 5 do 6 pavcov dolga.

Če merimo medenco od zgoraj doli, to je, od križne kosti (namreč od spodnje plati njeniga spredniga konca) navpik doli do sklepa sramnih kosti, je kobilja medenca 1 čevelj široka, kravja enmalo ožji, ovčja $3\frac{1}{2}$ do $4\frac{1}{2}$ pavcov. Če pa merimo medenco na sredi, to je, od zadnjiga konca križne kosti do sklepa sramnih in nosivnih kosti, meri pri kobili 8 do 9 pavcov, pri kravi 8 do $8\frac{1}{2}$, pri ovci $3\frac{1}{2}$ do $4\frac{1}{2}$. Skoraj ravno to mero najdemo, ako jo merimo zadej od spodnje plati prvih dvéh repovih vretenc do srede zadnjiga nosivniga izrezka.

Če merimo pa medenco počez ali poprek od ene strani do druge, najdemo tole mero: Od ene kovkne kosti do druge počez je kobilja medenca 10 do 11 pavcov široka, kravja 6 do 7, ovčja 3; — če postavimo mero bolj zad, to je, od zadnjiga vogla ene kovkne kosti do druge, je na tem mestu kobilja medenca 8 pavcov široka, kravja 6 do 7, ovčja 2 do $2\frac{1}{2}$; če postavimo mero še bolj zad, to je, od eniga pucka zadnje kosti do družiga, meri kobilja medenca 7 do 8 pavcov, kravja 8 pavcov, ovčja 2 do $2\frac{1}{4}$.

Mislimo si čerto ali linijo prav posredi medenčne votlovine potegnjeno, ktera tedaj vse ravne premernike čez sredo prereže, in po kateri mora glava ali drug del mladiga ob porodu skozi medenco iti, se inenuje taka čerta os medence ali vodnica.

Imenovane mere pa najdemo le pri lepo vstvarjeni živini, in te mere pripomorejo h lahkemu porodu, ako ni plod prevelik ali napčno položen. Znabiti da so te mere širji, takrat je medenca preširoka, ali pa so ožji, takrat je preoska, — znabiti tudi da je ta ali una kost napčno postavljena, preveč kriva i. t. d. — vse to stori teške ali celo nemogoče porode, pri katerih je pametniga pomočnika potreba, da ovére z umetno roko ali pripravnim orodjem iz poti spravlja.

Vsaka medenca pa se loči v 2 razdelka; en del se imenuje velika medenca, druga pa mala, kar je ob porodu vediti potreba, da vemo napredek rojstva presoditi.

Velika medenca je sprednja bolj široka votlovina bližji pri trebušni votlini; ona je napravljena zgorej od zadnjiga ledniga vretenca in od spredniga kosa križne kosti, na stranéh od notranjih plati kovknih kostí, spodej je pa sprednji rob sramnih kostí njena meja.

Mala medenca, ktera je za porod posebno važna, se začne za veliko, in seže do konca ali izhodiša medence; zgorej jo pokriva veči del križne kostí in troje ali čvetero prvih repovih vretenec, na stranéh jo obdajate nosivni kosti, spodej pa sramne kosti.

Na obeh stranéh mejita medenco tako imenovana široka vezka, ki sta dolga in močna, prideta od robov križne kostí doli in se privežeta na zadnje robove kovknih kostí in na nosivnih kostéh; velike žile nad njima ležečih mišk ju privertajo in grejo skozi nju.

V medenci leži mastno čevo tikama pod križno kostjo, privezano s piskričasto tkanino, — pod mastnim črevesam leži nožnica, pod nožnico pa na notranji plati sramnih kostí in deloma na nosivnih kostéh leži scavni mehur, spredej na podaljške trebušine pritvezen. Ker je tedaj nožnica ravno v sredi med mastnim črevesam in scavnim mehurjem, in ker skoz nožnico plod na svet pride, je lahko zapopasti, da ob porodu, kadar plod na čevo ali mehur pritiska, se blato in voda večkrat zaprè; in da se nasprot porod polajša, ako se čevo in mehur izprazneta in izhodu plodu veči prostor naredi.

Na stranéh medence se razkropí veliko kervinih žilic in čutnic.

§. 7. Vime.

Vime (tudi posóda imenovano) so nakupičene mlečne žlezice, ktere so s piskričasto mastno tkanino zvezane, čez in čez z rumenkasto terdno laknjato kožo prevlečene,

ktera se s kitavo kožo unanje trebušne miške sklene in vime v njegovi legi pod trebuham derži; čez to nočno kožo je prevlečena še le unanja koža, ki je tanjka, mehka, gola.

Če notranjo napravo vimena preiščejo, najdemo gori imenovane nakupičene žlezice, ktere iz kervi, ktera tu sem priteka, mleko delajo; iz vsake žlezice pelje neka cevčica narejeno mleko; več tacih majhnih cevčic se steka v veči, dokler ga ne razlijejo v tako imenovane mlečne posodice; iz teh posodic peljejo potem mlečni izlivi skozi sesca mleko iz vimena, kadar se živina molze ali ko mladeč sesa, ali če ga je le preobilno ali če so izlivi ohlapjeni, tudi samo teče brez molže.

K vimenu teče veliko kervi po privodnicah unanjih sramnih žil; žile pa, ktere neporabljeno kri od vimena nazaj peljejo, se stekajo v unanje sramne odvodnice, ktere se spod na obeh stranéh trebuha ošlatati cajo in toliko lože, kolikor veči so. Te žile se ošlatujejo, kadar se hoče zvediti: ali je krava za molžo dobra ali ne, za to se imenujejo tudi mlečne žile; ali ne sme se misliti, da bi mleko v njih teklo, ampak le kri v njih teče; če pa več kervi od vimena odteka, več je gotovo tudi k njemu priteka, in ker se iz kervi mleko dela, so bolj napete in kervipolne žile zares znamenje boljši molže.

Kobila ima majhno vime in dvoje sescov, krava ima 4 daljih in močnejših sescov, ovca in koza le dvoje, — je pa vime pri vsih teh razpolih pod trebuhan bolj med zadnjima nogama pripeto; svinja, psica, kuzla imajo vime po sredi celiga života razpeto in po 6, 8, 12 do 16 sescov. Več ali manj sescov je znamenje, da so nekatere plemena vsstvarjene več, druge manj mladih imeš.

Namen vimena je naprava mleka za hrano mladim, katerim je, dokler mladi zob nimajo, edini primeni življej.

Česar je pa natora namenila le mladim v živež, si prilastuje sebični človek tudi za druge svoje nanene.

Pervo mleko, ki se koj po rojstvu mladiga izmolze in se zato zmlezva imenuje, je v vsim vse drugači od pozneje molzeniga, ker ima namen čeva strebiti plodoviga blata. Kdor ne da mladimu tega perviga mleka sesati, mu odvzame po neumno nar boljši pomoček čeva izčistiti, natori silo dela, ktera nar bolje vé, zakaj pervo mleko vse drugač dela, kot poznejšnje, in je sam kriv mnozih bolezi, ktere mlade živinčeta rapadajo in jih celo umorijo samo zavoljo tega, ker jim niso bile čeva plodoviga blata po pervim zdravilnim mleku izpraznjene.

Drugo poglavje.

Od spoja in brejosti

§. 8. Od spoja.

Kadar je živina dorasla in že tudi poprej, se zbudi v nji poželjenje po spoju ali plemenu, in pravi se takrat, da se živina poja ali goni. Vcepila pa je višji modrost to poželjenje zato v vsako živo stvar, da se pléme ohrani. Pravi čas spoja pri kobilah je v 3. ali 4. letu, pri kravah v poldrugim ali drugim, pri ovcah in kozah konec perviga ali v poldrugim letu, pri svinjah s tričetert letam.

Poj pa je zdramljeno živobitje v spolovilih, ki več ali manj časa terpi in vgasne, da se spet iz noviga oživi. O spoju so spolovila tako s kervjó napolnjene, da otekó kakor da bi bile vnete, in čutnice so tako razdražene, da živina vsa bolj živa in serborita postane, kar naznanuje po mnogih znamenjih in glasih. Ne ljubi se ji jesti, molzna krava pride ob mleko, ali se spridi, da se rado zagriže i. t. d.

Pojanje terpi pri kravi in ovci 1 do 2 dni, pri kobili skoz 8 do 14 dni. Ako se krava ni takrat obrežila, se poja spet čez 2 ali 3 tedne, po teletu čez 3 ali 4 tedne; ne obrežena kobila se poja čez 9 dni iz noviga.

§. 9. Od oplodbe.

Je bil spoj ploden, počí v jajčniku plodni mehurčik in iz njega se zvalí jajčice (zalega) v maternično trembico, po kateri pride v maternico; — sedaj je živina breja.

V maternici pa se vname od tega časa vse drugo življenje; žlemotók iz njene notranje plati naredí, da je vsa ta plat, ktera je s plodam v zavezi, kakor z mehko mrežasto tkanino prevlečena. Zalega, berž ko pride v maternico, je popolnoma okrogle podohe; kakor pa več prihaja, postaja tudi bolj podolgasto-okrogla, in kmalo se vidi na plodovi mrenici svetlo in skozvidljivo mestice, ki se plodno okrožje imenuje, in v tem se prikažejo tako imenovane prvotne pláze (Primitivstreifen), ki so prvi začetek prihodnjiga ploda.

Kmalo se loči ta zalega kakor v dva mehurčka, katerih eden je prihodnja glava, drugi prihodnje truplo; pozneje se da tudi razločiti, kje bojo noge izrasle, in ka-

kor se plod od dnéva do dnéva izraša, je vedno bolj očitna podoba prihodnjiga živinčeta.

§. 10. Rast plodú v maternim telesu.

Kako pa plod (sad) v maternici od tedna do tedna doraša, nas učé skušnje pridnih mož ki so priložnost imeli to v sto in sto o različnih časih rastelesenih starih viditi. Ker se včasih primeri, da je, na príliko, v kakošni pravdi, treba povedati: koliko časa je bila živina breja, hočemo popisati, kako se poredoma zraša plod v maternim telesu.

1. in 2. teden po spoju se ne vidi jajčice v maternici drugač, kot okrogel mehurček.

3. in 4. teden je jajčice podolgaste podobe; razloči se le toliko, kje bo glava, kje truplo, kje noge.

Kadar se že bolj natanjko loči glava od trupla, in se že tudi natanjko vidijo noge, je to pri žebetu in teličku znamenje, da je 5 do 8 tednov, pri jagnetu pa, da je 5 do 7 tednov staro; žebè meri takrat 2, teliček 1 $\frac{3}{4}$, jagne pa 1 $\frac{1}{4}$ pavca.

Kadar so vsi deli trupla že bolj očitni in se vidijo že kopita in parklji, se smé reči, da je žebè 9 do 13, teliček 9 do 12, jagne 7 do 9 tednov staro; — žebè takrat 6, tele 5 do 5 $\frac{1}{2}$, jagne 3 $\frac{1}{2}$ pavca meri.

Ko se že vidijo lasci okoli gobčnic (znabljev) in na trepavnicah očesnih, so zobne bunčice v čelustih že popolnoma očitne, (in se je plod v živim maternim telesu že gibal), je to znamenje, da je žebè 14 do 22, tele 13 do 20, jagne 10 do 13 tednov staro; toliko staro žebè meri 13, tele 12, jagne 6 pavcov.

Se vidi že očitno dlaka po vratu in herbtu, rep in griva, redka dlaka že tudi po drugih delih života, in so vsi udje bolj izrašeni, je žebè 23 do 34, tele 21 do 32, jagne 13 do 18 tednov staro; meri pa tako žebè 2 čevlja ali 2 in pol, tele 1 $\frac{1}{2}$ do 2 čevlja, jagne 1 čevelj.

So vsi deli popolnoma izrašeni, dlaka po vsim životu, in se vidi, da bi bili vsi udje za sanostojno življenje vgodni, in če žebè meri 3 $\frac{1}{4}$, tele 2 $\frac{1}{2}$, jagne 1 $\frac{1}{2}$ čevlja, se smé po tem, da je vse to manj ali bolj popolnoma izrašeno, soditi, da je žebè 35 do 48, tele 33 do 40, jagne 19 do 22 tednov staro.

§. 11. Terpež brejosti in njeno spoznanje.

Čas brejosti je različen prinaši domači živini; kobilica je 11, krava 9, ovca 5 mescev, svinja pa 4 mesce

breja; psica 9, mačka pa 8 tednov. Skušnje pa učé, da ta čas včasih ene dni več, včasih manj znese; pri živini, ki pervikrat stori, se brejost rada za nekoliko dni podaljša.

Ali je živina breja ali ne, ni vselej lahko razsoditi, in skoraj nemogoče je to o prvi polovici brejosti, ko je še sad clo majčkin, tedaj trebuh majhin, in se še mladiček ne premikuje, da bi gibanje od zunaj zapaziti mogli. Ako je brejost že čez pol časa, prihaja vamp vedno večji, zlasti na stranéh podlakotnicama in ostane tak tudi takrat, ko je živina lačna. Da trebuh večí prihaja, pride od tod, ker vedno plod večí prihaja in se maternica v trebušno votlovino pomikuje, kjer tanjke in debele čeva, vamp, jetra i. t. d. iz njih lege poriva. Gibanje mladička se narbolje vidi ali tudi čuti, če se dlan na desno stran vampa ali pa pod vamp med popkam in vimenam položi, zlasti ko se živina z merzlo vodo napaja, ki mladiga tako rekoč prestraši, da se zgane. Nekteri živinorejci sodijo tudi po mleku: ali je živina breja ali ne, takole: če se namreč nekatere kapljice mleka berž spod krave zjutraj v kozarec hladne vode kanejo in padejo te kaplje čisto na dno, jim je to znamenje, da je krava breja, — ako pa po vodi splavajo, sodijo, da ni breja. Ne rečemo, da je ta preskušnja mleka gotova; poskusiti se pa zná. Tudi v ritno čevo, ktero se popred blata sprazne, se seže z pooljeno ali z mastjo namazano roko, ki se navzdol pritisne; ako je živina breja ali če se mladiček premikuje, se to čuti skozi čevo. Je pa živina že dolgo časa breja, je večidel tudi vime bolj napeto.

§. 12. Pregled obstojnih delov sadú.

Plod ali sad je zavít v več mren in je v závezi po obilnih kervinih žilah z maternico, od ktere živi. Sad v mrenah zavít se imenuje tudi jajce.

Jajce tedaj, v katerim se sad ali plod znajde, obstoji iz mren (Fruchthäuten), materne povitice (Mutterkuchen), popkovine (Nabelschnur), in sadove vode (Fruchtwasser). Jajcove mrene, materna povitica in popkovina, ker se iztrebijo po rojstvu mladiga, se imenujejo skupej tudi iztréba ali strebščina, tudi postljica (Nachgeburt), v kateri mladiček v maternim telesu leži.

a) *Sadove mrene.*

Sad ali plod leži v mrenah zavrt v maternici; vsak sad ima svoje lastne mrene. Sperviga se zalega, ko pride v maternico, ovije s kunadrasto ali kosminasto mrenico (Flockenhaut), ki se minljiva ali po znajdniku Hunterova mrenica imenuje. Že o drugim mescu zgineta kosminasta mrenica, in se zgubi v materno povitico, ki se namest nje prikaže.

Materna povitica (Mutterkuchen, placenta) je vunanja odeja čez spodležee mrene, in ker se od ene plati s prvo mreno, od druge pa z maternico stika, je tako rekoč redivna srednica med sadam in maternico. Ni pa povitica pri vsih pleménih enaka; pri kobili prevleče povitica celo jajce enakomerno; pri kravi in ovcah je razdeljena v majhne okrogle gobice, ktere so sklenjene z gobicami maternice.

V povitici se zberajo nar tanjši vejice kervinih privodnic in odvodnic v vedno veči in močnejši žile in napravijo tako popkovino (Nabelschnur.) Povitica je tedaj polna kervinih in popijavnih žilic; vsa kri, ktera od matere k sadu in od sadú v povitico tēče, se spreminja v povitici enako tako, kakor se pri že rojeni živini spreminja v pljučah; zato se pravi, da povitica pri sadu v maternim telesu nadomestuje pljuča.

Pod povitico je prva unanja mrena, ktera se imenuje usnjata mrena zato, ker je nar močnejši med vsimi; obstoji iz dvéh v eno mreno zloženih platnic, kterih notranja je polna kervinih žilic; imenuje se zavolj obilnosti kervinih žilic tudi žilnata mrena, ali zavolj tega, ker je s povitico prevlečena, tudi povitična mrena (Kuchenhaut). Ta mrena se spreminja nekoliko po času brejosti, je od konca skozvidljiva, poznejši pa ne. Pri kravi in ovci se vidi na vunanjí plati te mrene veliko majhnih gobic, ktere se stikajo z gobicami povitice; pri kobili in svinji ni teh gobic, zato kobila, posebno pa svinja veliko lože zverže, ker po žilah sad ni tako močno z maternico zvezan.

Druga mrena je scavnična mrena (Harnhaut), se začne iz mehurjeve vervi in se razprostré med prvo in tretjo mreno; le pri kobili obdaja skoraj celo jajce, pri kravi in ovci ne; pri téh je ta mrena mehurju enaka (Harnsack), v kateri je neka rumenkasta pa čista voda, ktera nekoliko po scavnici diši; v vodi plavajo pri kobili rumenkasti, okroglo podolgasti plošnjeti koščiki, ki se že be-

tova hrana (Füllennahrung, hypomanes) imenujejo, in od katerih se misli, do so gošava scavnice.

Okoli 3. mesca brejosti počí ta mrenica, in vse, kar je v nji bilo, se razlije med prvo in tretjo mreno.

Tretji in nar notranjši mreni se pravi ovčja mrena (Schafhaut, amnion); ima pa nek ta mrena od tod svoje imé, ker so jo pri ovcah pervikrat zapazili. Je mehka, tanjka, skozvidljiva, bela mrenica, v kateri se zaajde veliko neke kalne vode, v kateri sad plava, in se sadova voda imenuje. Rosí pa ta voda iz ovčje mrene. Ta voda je imenitna za mladiga; ker je zlo gorka (30 stopinj gorkote ima), je sad vedno v enakomerni gorkoti, in ker sad v nji plava in se lahko vmakne, je obvarovan vnanje sile.

b) Čevni mehurček.

Čevni ali tudi popkov mehurček (Näbelbläschen, Darmsack) je mehurček iz zlo kervnate mrenice napravljen in napolnjen z neko rumenkasto vodo. Ta mehurček se najde med scavnično in usnjato mreno le iz začetka (pervih 9 — 10 tednov), potem počasi zgine; je pa zato imeniten, ker je tako rekoč prvi početek vsiga prebavniga droba.

c) Popkovina.

S popkovno vervjo je sad z maternim telesam zvezan. Je pa popkovina (Nabelschnur) okroglasta, en pavec ali še čez debela, od leve na desno spletena verv, pri žebetu navadno pol drugi čevelj dolga, pri teletu 1 čevelj, pri jagnetu pol čevlja. Obstoji pa popkovina iz ene odvodnice, ktera kri od matere k sadu odpeljuje, in iz dvéh privodnic, ktere kri od sada spet do matrne povitice nazaj vodite; med privodnicami leží mehurjeva verv (Blasenschnur, urachus); vse to obdaja neka posebna žolca, in vse skupej je prevlečeno z ovčjo mreno.

Popkovina je tedaj rediteljca mladiga v maternim telesu, po kateri teče materna kri k mladimu in od tega spet nazaj takole: imenovana popkova odvodnica, napolnjena z bolj rudečo redivno kervjo se začne s prav tanjkimi vejicami v materni povitnici in se kot debela žila proti popku mladiga podá in skoz popek stopi v trebuh; v trebuhu vzame pot proti jetram in se tukaj s tisto veliko žilo zedini in tu sém pripeljano kri va-njo vliva, ki se trebušnica ali vratarica (Pfortader) imenuje. Jetra z

imenovano veliko žilo se za mladiga v maternim telesu, ki ne diha, skoraj to, kar so pljuča s svojimi žilami za rojeno stvar.

Ker pa se mora kri v truplu mladiga vedno ponavljati in nove redivne moči dobivati, se začnete v sadu, dokler je v maternim telesu, iz medenčnih privodnic dve precej debeli žili, kateri skozi popok vùn stopite in vstrič une, ki je v trebuh šla, k materni povitici greste, kodar se razdelite v sila majhne, komaj vidljive žilice; — one tako rekoč podelano slabo kri iz sadú k materi vodite, da se v povitici spet oživi, in se imenujete popkovi privodnici.

To je, kervotók, ki mladiga živi. Po mehurjevi vervi, ki se, kakor smo rekli, tudi v popkovini najde, pa se izceja tisto malo scavnice, ki se v scavnim mehuru mladiga napravi, v scavno mreno ali scavni mehur. Iz tega se zapopade velika imenitnost popkovine; če se na kakošno vižo zaplete ali pritisne, da ne more kri skozi njo semtertje teči, mora sad v maternim telesu poginiti, kar se nar večkrat primeri ob težavnih poročih, ako se popkovina predolgo in presilno tlači.

§. 13. Sadú lastno bitje v maternim telesu.

V vodi plavajoč, v mrenah zavít in v maternici ležeč sad ne more dihati ali sopsti, lakor bo dihal ali sopel, ko pride na svet. Pljuča tedaj v mladimu, dokler je v maternim telesu, nimajo sopilniga opravila, zato pa tudi serce, dokler po pljučnih žilah ne teče redoma kri v pljuča, mora nekako drugač vstvarjenc biti, in je tudi. V prepažu namreč, ki loči levi serčni nadpredal (Vorkammer) od desniga, se znajde kroglata luknjica s kljupko, skozi katero kri iz eniga predala naravnost v drugiga teče, ktera luknjica se pa kmalo potem, ko se je mlado na svet rodilo, zarašati začne in popolnoma zarase, ker kri po drugi poti teče.

Ko je tedaj v maternim telesu sad že toliko dorašel, da je serce za kervotok pripravno, je kervotok tale: Popkovna odvodnica pelje kri v jetra; tukaj se razdeli v dve večji veji; ena teh se z vratarico (Pfortader) po jetrih razdeli, druga gre po nekim posebnim toku, ki se Arantov tók imenuje, naravnost v zadnjo veliko odvodnico (hintere Hohlvene). Po ti veliki odvodnici doteka kri v desni nadpredal serca, iz tega teče večidel skozi prepažno luknjico naravnost v levi serčni nadpredal,

in iz tega v levi predal (Herzkammer) od tod pa po veliki privodnici (aorta imenovani) se pusti po celim truplu po manjših privodnicah, ktere izvirajo iz velike; — en del kervi pa iz desniga serčniga nadpredala teče v desni predal, iz tega v pljučno privodnico, iz te pa, ker kervotok po pljučah še ni odpert, se sred pota zaverne po nekim posebnim toku (Botalov tók imenovanim) v veliko privodnico (aorto), in se pomeša s tisto kervjo, ktera, kakor smo že prej rekli, je iz leviga predala v veliko privodnico prišla. En del kervi pa se po popkovnih privodnicah, ktere izvirajo iz medenčnih privodnic, poda k sadovi povitici, kjer se v bolj redivno kri predela in tako zboljšana po tem spet po popkovi odvodnici v truplo mladiga verne in ondi razdeli, kakor smo gori rekli.

Večidel kervi, ki se je v velikim krogotoku po celim truplu raztekla, se za preživek in rast vsih delov porabi, in le, kar tako rekoč podelane kervi še čez to ostane, se po manjših in zmiraj večih odvodnicah proti sercu verne, da se iznoviga s kervjo zmeša, ktera mladimu po popkovi odvodnici doteka.

To je kervotók mladiga, in ker je serce z vsimi žilami vred še bolj majhno, da nemore na enkrat veliko kervi po truplu potisniti, je serčno bitje mladiga silno hitro in še čez 120krat v eni minuti.

§. 14. Prava lega mladiga v maternim telesu.

Lega mladiga v maternim telesu se spreminja po raznim času brejosti. Še le v drugi polovici brejosti je bolj stanovitna.

Žebè leži večidel v sredšini maternice, zadnji nogi ste večidel v en rog maternice položene, sključeni herbet je na desno stran materniga trebuha obrnjen, glava gleda proti materničnim ustju, prednji nogi ste pod trebuh sključene in gobec med njima. — Têle in žebè leži v desnim ali levim rogu in ravno tisti polovici maternice; v nasprotni polovici so sadove mrene in voda, herbet je bolj proti popku matere obrnjen. — Praseta, pšički in mačke, ki se jih po več verže, ležè poredama v rogovih maternice; vselej je tisti, ki nar bolj spred leži, nar veči, zadnji pa nar manjši.

Ko živina že pripuša in se porod bliža, se položi, mladi tako, da je nar bolj pripraven za izhod iz materniga telesa; ako se ne more tako položiti, je zavolj

napčne lege, ktero le roka umniga pomočnika vrvnati zamore, porod težaven ali po naravni poti celo nemogočen.

Naši bravci bojo sedaj že spoznali, da je bilo potrebno ležišče mladiga na vse strani razjasniti, ker o porodih brez umna sila celò nič ne opravi, marveč mladiga in mater pokončá.

Ktera lega mladiga je tedaj prava ali naravna?

Na podobi jo vidite obrisano, kjer žebè leži za rojstvo pripravljeno, pa tudi pot, po kateri se bo rodilo.

Mladiček leži takrat prav in naravno, kadar leži podolgama, z glavo proti materničnemu odperališu (ustju) obrnjen tako, da sloni z gobcam na spred položenih sprednjih nogah, s herbtam zgor, s trebuham spod obrnjen, zadnji nogi, pred rojstvam ste pod trebuh položene, se stegneta zad.

To je nar bolj prava in narayna lega — z glavo naprej; tak porod je nar ložji, ker gré glava, kakor klin, ob rojstzu naprej, in polagama pot razširja debelejšimu životu in nar širji riti.

Včasih leži mladiček ritinsko; tak porod, čeravno vselej težej, ker gré nar širji rit naprej, je vendar še brez pomočnika mogoč, ako le mladiček lepo podolgama leži. Vsaktere drugačne lege overajo rojstvo, da ga natora samotež doversiti ne more brez pomoči umniga moža.

Kar smo tukaj od žebeta rekli in v podobi razjasnili, velja od vsih družih plemén naše domače živine.

Tretje poglavje.

O d p o r o d a.

§. 15. Od pripušanja ali pripravljanja k porodu.

Nekoliko časa pred porodam vpade trebuh, ker se mladiček pomakne bližej medenčne votlovine; tudi začne mati navimljati, to je, večí vime dobivati, da bo imel novorojenčik hrane dostojno.

To se godi včasih več tednov pred porodam, včasih le nektere dni. Navadno pravijo ljudjé takrat, da krava »pripuša«.

Tudi začnó piski otekati, in se rahljati; se bolj odpró in neka žleznata tekočina teče iz sramnice. Poslednjič se pričnó popadki in ž njimi porod.

§. 16. Popadki.

Tiste bolečine, ktere popadajo živino ob porodu, se imenujejo popadki (Wehen). So pa popadki kerč maternice, ki se začne od zadnjiga konca proti sprednjimu stiskati in tako mladiga iz sebe porivati. Brez tega kerča bi ne mogla živina roditi. Živina je ob popadkih nepokojna, semtertje stopa, z nogami praska, stoka in se postavlja, kakor da bi jo scati tišalo.

Ker pa natora vse modro dela, so tudi ti popadki iz začetka slaběji in dalje časa ponehajo, da se tako le počasi maternično ustje širi in živina zavolj bolečin nagloma preveč ne izdela in vtrudi; bolj pa ko se porod koncu bliža, bolj pogostama (včasih vsacih 4 ali 5 minut) nastopajo in vedno huji so.

Od pravih popadkov se mora pa ločiti vsak drug kerč v čevih, kadar živino kole, ali druge bolečine, kar se lahko spozná, ako se na redovnost popadkov, na kakost spolovila, čas brejosti, ali če bi imela živina zvreči, na tiste okolšine gleda, ki so zveržbo vzročile.

§. 17. Porod.

Ko ima živina vreči (storiti, roditi), se prikaže v nožnici in sramnici napet mehur, kateri, če se ob zadnjih popadkih še bolj napne, sam po sebi počí, to je, mrene se raztergajo in sadova voda se iz njih razlije, ktera namoči suho pot, da je porod ložji. Kmalo se prikažejo kopita ali parklji sprednjih nog, in kmalo za njimi smerček na nogah naslonjene glave. Sedaj začne živina še bolj stokati in se napenjati, piske se sila raztegnejo in cela glava s prednjim životam stopi iz sramnice.

Ko se je to zgodilo, prenehajo nekoliko popadki, da se živina enmalo spočije in nove moči zadobí, porod dovršiti, kar se potem kmalo zgodí.

Popkovina, ktera je zadnji čas blizo popka bolj mehka in perhka postala, se odterga, brez da bi kaj kervovela.

Včasih se rodi mlado še vès v mrenah zavito in pride, kakor pravimo, „v koži na svet“, ktera se po premikovanji mladiga sama preterga, ali pa jo pomočnik predere.

Večidel se živina vleže, ko ima storiti, in ležé stori; maloktera verže stojé.

Če je lega mladiga naravna in tudi sicer vse po sreči gré, opravi živina porod hitro, v 5 do 30 minutah. Kobilica potrebuje večidel le kakih 5 minut, k večim pol ure; krava rodi bolj počasi, in večidel potrebuje četert ure za to, večkrat tudi celo uro; ovca je hitrejši, in v 10 minutah, k večim o pol ure, dokonča to opravilo.

Ako pa živina več mladih verže, prenehajo popadki po rojstvu perviga za pol ure ali včasih clo za 2 uri; potem se spet začne, kakor pri pervim, tode porod je pri sledečih zmiraj ložji in tudi hitreji; se vé, ker je pot že po pervim pripravljena bilo.

§. 18. Iztreba.

Kmalo po porodu mladiga, se lotijo matere vnovič popadki, kateri se poporodni popadki imenujejo in imajo namen: vse, kar je sadoviga bilo, to je, povitico in mreene s popkovino vred, iz maternice iztrebiti, da je spet čisto prazna, kakor je pred brejostjo bila. Tem ostanjкам skupej se pravi iztreba (Nachgebur).

Od kobile gré iztreba večidel o četert ali pol ure, od krave še le v 1 ali 2 urah, od ovác večidel o 1 uri.

Večkrat se pa prigodi, da so se povitične gobe z gobami maternice močno sprijele in da se iztreba ne loči tako kmalo, in še le o enih dnéh, ko gobe bolj ohlapnejo in se omehčajo, kar pa živini nič ne škodje, in gotovo manj, kot silovitno terganje. Kako o tacim primerljeju ravnati, bomo povedali na drugim mestu, ker tukaj govorimo le od naravnih porodov.

§. 19. Mati koj po porodu.

Porod je porodnico vturdil in zdelal; v 3 ali 4 dnéh pa pride spet popolnoma k svoji moči.

Nektere dni ji teče iz sramnice neka izperviga kervavkasta, pozneji bela žleznata tekočina, ki se čiša po pravici imenuje, ker po nji se izplahne maternica in nožnica vsih po iztrebi še zastalih reči. Še le ko ta čišotók jenja, se spravi maternica spet v svoj poprejšni stan, se skerči in zmanjša, le da vendar nekoliko večí ostane, kakor je sicer pri živini. ki ni nikdar breia bila.

§. 20. Mladiček koj po rojstvu.

Mladiček, ki je plaval skoz več mescov v sadovi vodi, je moker, kadar pride na svet, in koža njegova je po celim životu prevlečena z neko mastno siratko.

Koj ko pervikrat zasôpe, se začne novo življenje v njem, zakaj hipoma se prične drug kervotók skoz i pljuča po truplu; ležejoč na tleh začne ječati in se začne gibati; kmalo poskuša vstati, pa je še preslab in prenevkreten; ko pa le večkrat poskusi, mu vendar obveljá, da se na noge spravi, na katerih sperviga kakor na 4 količih okorno stoji. Mati ga začne po celim životu lizati, da mu kožo očisti plodove nesnage.

Ko pa novorojenček le enmalo more, že skuša iti, in perva njegova pot je — k vimenu svoje matere. Ko se je pervikrat mleka nasesal, kmalo se vstopi, da gré pervo (plodovo) blato od njega, katero je černkasto-zeleeno in tičjimu limu podobno. Kmalo se tudi všči.

S pervo serjo pa ni še vsa plodova gošava iz čev spraznjena, ampak veliko je ima živinče še v sebi, ktera gré poredama od njega, ako se mu pusti, da pervo materno mleko sesá, ki je slano in katero je modra in dobrotljiva natora nalaš tako naredila za iztrebo plodoviga blata in očiščenje čev. Neumni človek pa, ki hoče modro natoro mojstrovati, misli, da to pervo mleko, ker je vse drugač od poznejiga, je mladimu škodljivo, in ga raj izmolze, kakor da bi mu ga privošil; zato to mleko izmlezvo imenuje, namest da bi ga zdravilno pijačo za mladiga imenoval, katero iztrebi popolnoma zablatene čeva in želodec okreпча, da zamore dobro prekuhovati in prebavljati, kar v njega pride, in tako odverniti mnogo bolezin, ktere scer napadajo mlade žbeta, teleta in ovce.

Da bi pač vsi gospodarji in gospodinje neprecenljivo dobroto perviga mleka spoznali! Sej menda to ni teško razumeti, če se le pomisli, da natora gotovo ni brez namena perviga mleka drugač vstvarila, — in če se na divjo živino pogleda, pri kateri nihče perviga mleka ne izmolzuje, ampak vse posesajo mladi, ki so vendar veliko bolj močni in zdravi kakor naša domača živina.

To pervo mleko, ki se vleče kakor žlem, in je včasih s tanjkimi kervavimi lisami prepreženo, le malo smetane naredí, za sir in sirovo maslo (puter) pa celò ni, in veliko solnih delov v sebi ima, ostane tako 2 ali 3 dni, in scasoma se spremeni v navadno mleko, katero je za mladiga nar bolj primerna piča in pijača. Za to pa tudi rad

sesà in skorej vsako uro pod mater gré in se ga navleče, pa ne preveč na enkrat.

Starka pa tudi skerbí za mladiga, in kmalo se ji po njem toži, ako ga iz oči zgubi.

Divja živina sesà delj časa kakor naša domača; domače že bē sesà 3 do 5 mescov, domače tēle poldrugi neseč ali 2 mesca, ovca 2 ali 2 mesca in pol. Se vé da narsiktere okoljšine okrajšajo večkrat ta čas.

Kadar mladimu sprednji zobje bolj zrastejo, ostri robovi vime bodejo, zato je takrat čas, da se odstavi, ker je že tudi želodec sedaj v stanu drugo pičo prebavljati. Kako se mlada živina odstavlja, bomo govorili v „živinoreji.“

Četerto poglavje.

Od pomoči pri naravnih porodih.

§. 21. Preiskava porodne živine.

Preiskava porodne živine je kaj imenitno opravilo, ker le po ti se zvē, pri čem smo. Le tisti, kdor zna dobro preiskovati, vé: ali je porod naraven ali ne, ali se bo opravil brez pomoči, ali bo pomoči treba in kakošne.

Preden pa pomočnik še živino preiskovati začne, nora gospodarja ali gospodinjo ali katero drugo osebo, ktera ina z živino opraviti, izprašati:

1. ali je živina prvi krat breja ali je že večkrat storila?

2. je bila scer zdrava? kako se je ž njo ravnalo? je mogla hudo delati?

3. če je večkrat storila, kako je drugekrat šlo?

4. ali je morebiti že kterikrat zvergla?

5. ali je tabart že čas brejosti popolnā potekel?

6. kdaj je začela živina nepokojna prihajati? kako se je vedla med tem časam?

7. se ji je morebiti že kaj noter dalo? kaj? in kdo ji je dal?

Vse te vprašanja so potrebne, da pomočnik zamore iz odgovorov presoditi kako in kaj.

Po izpraševanji jo začne sam preiskovati, da zvē, kako z mladim stoji?

Preiskovanje je pa dvojno: unanje in notranje. Preiskuje se z roko in z očmi.

Pri unanji preiskavi ogleda pomočnik trebuh, sramnico in vime: ali je trebuh velik, ali pa že bolj vpaden? ali je sramnica že bolj otekla in gorkejši, ali teče kaj iz nje? ali je vime že napeto in z zmlekan napolnjeno? Pri tem tudi ogleda zadnji del živine, križ in medenco: ali so lepo vstvarjeni, da se zamore soditi na dost široko pot v rodilih.

Razvidi on iz vsiga tega znamenja poroda, je treba, da, prepričati se lege mladiga natanjko, seže z roko v nožnico do materničniga ustja.

Kako pa se sega z roko v notranje spolovila?

Seže se z desno roko v nožnico, če ni pomočnik levičnik. Preden pa va-njo seže, se porežejo nar poprej nohtovi lepo gladko, da se zlo občutljivi notranji deli ne opraskajo in ranijo; zato se morajo tudi perstani s perstov sneti, če jih kdo ima; potem se rokav zaviše in vmazana roka umije, umita roka se namaže s kako čisto mastjo, sirovim maslam ali oljem; posebno se namažejo persti in se v merdanjo vložé, da tako kakor klin zložena roka manj prostora potrebuje, ko se v nožnico pelje. Ako bi se primerilo, ko smo z roko noter, da se začno popadki, moramo prejenjati s preiskanjem.

Kaj hočemo zvediti s tem preiskanjem?

Zvediti hočemo: ali je že maternično ustje že odperto in koliko? in ali se da skoz njega in skoz sadove mrene ošlatati lega mladiga?

Je ustje še zaperto ali tako malo odperto, da ne moremo s perstam skoz seči, je to znamenje, da še porod ni tako blizo in da nimamo sedaj še celò nič družiga storiti, kakor čakati, da natora odprè izhodiše mladimu. Je pa ustje že zlo odperto, da zamoremo s perstam rahlo otipati lego mladiga, se skusimo prepričati, kako leži. Leži prav, z glavo in nogami lepo naprej, je dobro, — natora bo že sama storila, kar ima storiti, ako ni mlado preveliko, česar se bomo pa pozneje iz tega prepričali, ako se živina zlo trudi, pa vendar porod ne napreduje. Kaj bo takrat storiti, bomo povedali pri težkih porodih; sedaj govorimo le od naravnih, lahkih.

§. 22. Kako se vésti pri naravnih lahkih porodih.

Če gré vse po sreči, se porod opravi brez človekove pomoči. Vse, kar nam je v tem storiti, obstoji v tem, da

1. polajšamo poroda trud in težave; da
2. odvernemo vsaktero nevarnost za staro in mlado živino.

Polajšamo pa poroda težave, ako zadnje dni pred porodam ne bašemo živine s preobilno klajo, posebno tako, ki ji vamp preveč napenja, zlasti ako je debela živina in močna; piti hladne vode naj se ji daje večkrat, in s to in primerno pičo naj se pripomore, da si živina vsaki dan čeva blata in mehur scavnice izprazne, da nista mladimu na poti, ko ima skoz nožnico na dan iti. Tudi naj se kobilica zadne dni v delu še bolj varje. — Hlev naj bo zraččen, pa ne presoparen in tudi ne premerzel, zlasti ne smé sapa skoz pihati, zakaj vediti je treba, da mlado je bilo v maternim telesu velike gorkote vajeno in se tedaj lahko prehladi; pa tudi starka, ki se je o porodnih težavah zlo zdelala in spotila, se lahko prehladi in potem zbolí za porodno vročnico, ktera je ena nar hužnih lezin. — Stélje naj se ji obilno in čisto suhe da; naj se pa tako, da z zadnjim koncam enmalo nižj, kakor s sprednjim, ker to izhod mladimu polajša.

Ne da bi se živini kakošne zdravila dajale, ki živino preveč zgrejejo ali rodila zdražijo, kakor so česinj, žefran, strupeno brinje (sabina) in druge enake reči kakoršnega koli iména.

Odverne se pa nevarnost od stare in mlade živine, da se ne poškodje, da se odloči porodni živini dovolj velik prostor, in vse popravi, s čem bi se utegnila poškodovati.

Vselej je treba, da je kak pameten človek ali pametna dekla pri porodu pričujoča, zlasti pri taki živini, ki še le pervikrat stori, ker taka včasih storjeno mlado berca in ga k sebi ne pustí; svinje mlade celò požreti hočejo, zato jih gré poredama od starke preč devati, dokler niso vsi na svetu.

Če živina ležé stori, se primeri včasi, da se popkovina ne odterga. Takrat je treba, da jo kdo berž odreže ali razterga, če ne, se zna preveč nategniti in popkova kila napraviti. Popkovina se pa razterga takole; da se z eno (levo) roko popkovina prime blizo popka mladiga živinčeta in se terdno derží, z drugo (desno) roko pa se odterga; zavezati odtergane popkovine treba ni, ker tergane rane ne kervavijo rade. Ako pa popkovino odrežemo s škarjami kaka dva dobra pavca od popka proč, jo moramo na tistim mestu proti popku poprej z močno, pa ne pretanjko špago prevezati, da mladimu preveč kerví ne odteče, kar bi ga preveč oslabelo, čeravno ne umorilo, zakaj čisto pre-

rezane žile se ne skerčijo rade, da bi same po sebi nehale kervaviti.

Tudi vime je treba poskusiti, ali mleko rado iz njega teče, ker se včasih primeri, da se sesci zabašejo, mleko odtekati noče, vime se potem napne, z obilnim mlekom nabaše in zavoljo tega poslednjič vname. Treba je tedaj, da v tacih okolišinah se sesci z pooljeno ali mastno roko pomolzejo; če bi živina tega rada ne pustila, se mora od več ljudi prijeti in ji ena sprednja noga vzdigniti, ker potem le na treh nogah stoječa, ne more bercati.

Je živina storila, naj se ji novorojeno živinče blizo dene, da ga zamore oblizati in očediti; z soljo, moko, janežem in tako šaro ga ni treba poštopovati, ker ga mati že brez teh mazarij rada liže, in mu te le več škodijo, kot koristijo. Če bi mladeč preslab bil, da se nemore kmalo vzdigniti in mater sesati, naj se pusti nekoliko časa pri pokoju, da leže bolj k moči pride; če je le slab, naj se mu pomaga in derži, da se napije perviga mleka.

Včasih je kobila ali krava tako huda, da ne pusti mladiga sesati, ki je v nevarnosti poškodovano biti. Taka živina se mora s silo primorati, če z lepo ne gré, kar se pa mora vselej izperviga poskušati. Sila pa obstoji v tem, da se hudi živini ena sprednja noga vzdigne in med tem pomagač postavi mlado k vimenu; tudi pomaga, če se starki oči zavežejo in ji mlado pod nos postavi, da ga duha; če vse ne pomaga, se ji morajo noge tako zvezati, da bercati ne more. Včasih so kaka 2 dni velike homatije, preden se mati in mlado privadita.

Praseta se morajo tako dolgo na strani pustiti, da iztreba od starke gré, scer jih napade in požreti žuga; pa tudi iztrebe ji ni treba privošiti, ker potem še pozrešniši po mladih postane. Po sescih naj starko kdo rahlo praska, da se vleže, in kadar leži, naj se praseta pristavijo nar poprej k prednjim sescam, ker imajo te večidel sperviga nar več mleka. — Če bi pa svinja predivja mlade le pokončati hotla in da se nikakor prisiliti nemore, da bi dobroljno prepustila sesce mladim, naj se mladi po životu, starka pa okoli gobca namažejo z žganjem, brinovcem ali olam, ker so obilne skušnje učile, da duh teh reči sprijazni starko z mladimi.

Pri ovcah je včasih treba, da se volna okoli in po vimenu postrize, da jagneta zamorejo lože k sescam, in sesaje ne požirajo volne.

Živina potrebuje, zlasti po težkim porodu, počitka in veči skrbí; naj ostane pri pokoju v gorkim, pa ne pre-

soparčnim hlevu, in če je zdrava, naj se ji daje, pa malo na enkrat, tečne klaje, močnate pijače. Nar manj 8, pa tudi 14 dni naj bo brez dela.

Mlado živinče naj sesá pri materi, če bo za rejo, delj časa, da zobé dobi in želodec dovolj močen postane; teleta, jagneta in koze naj sesajo 6 tednov, zebeta 6 mesecev; prasci in psiči tako dolgo, dokler kaj mleka v vimenu dobivajo in jih starke sesati pustijo.

Kako naj se odstavljajo in več od tega, kar izrejo mladih vtiče, bomo omenili v „živinoreji.“

Zastran gleštanja mladih le še to tukaj omenimo, da naj se snažno derže in s pripravnim česalam večkrat česajo, zakaj čednost in snažnost kože je tudi pri mladi živini pol živeža; snašno deržana mlada živina se veliko bolj redi in uši se odvernejo.

Peto poglavje.

§. 23. Pomoč pri napačnih in težavnih porodih.

Vselej pa se ne opravi porod tako lahko, kakor smo sedaj rekli.

Je pa več vzrokov težavnih porodov, ktere pomočnik vediti mora, da je v stanu prav ravnati, to je, vselej to storiti, da se odvernejo zadržki in porod polajša, ki bi se dostikrat samotež celò opraviti ne mogel.

Vzroki težavniga ali celò nemogočiga poroda pa znajo biti ali v materi ali v mladimu, in scer:

1) v napakah spolovíl ali rodíl; na priliko: vnetje, otekljine ali druge bolezní matérne nožnice ali maternice, polípi, vodeničnost matérnice, prepád nožnice ali matérnice (trot), zarašeno ustje matérnice, mnogoteri izrastki, bradovice, gobe in druge napake v sramnici, napéao vstvarjena medenca, da je zvegana, preoska i. t. d.;

2) v napéni brejosti, to je, ako plod (mlado) ne leži o matérnici in njenih rogovih, ampak zunaj nje ali v jajčniku ali matérni trombi ali celò v trebuhu nad čevami. To se imenuje stranska brejost ali brejost zunaj matérnice. Čeravno ne pogostama se primeri ta napaka vendarle včasih, in vsak lahko razume, da porod po navadni poti o taki legi mladiga ni mogoč.

Primeri se včasih tudi, da plod že v maternem životu pogine in da ima tako mati mrtvev sad v sebi;

3) v napčnosti mladičkovi ga trupla, da je spačen v katerim delu, ali da je vès prevelik, ali da je glava prevelika, ali da ima dvé glavi, ali da sta dvojčika, trojčika i. t. d. namesti eniga, ali da namesti živinčeta je le kaka mesnata, hrustančna, žilnata, kitava, rožena ali še drugačna kepa ali gomolja (móla) v maternici, ali zraven živinčeta taka kepa i. t. d.;

4) v napčni legi mladiga, namesto da bi z glavo in obéma sprednjima nogama naprej ležal, leži z ritjo naprej, ali z napčno postavljeno glavo, z napčno položenimi nogami, ali namest da bi ležal podolgama, leži z životam počez i. t. d.;

5) v napakah sadovih mren, povotnice in popkovine, da so mre ne predebele in premočne, ali pretanjke in preslabe, da mehur o pravim času ne počini sadova voda zavolj tega prepozno odteče, — da je preobilno sadove vode, da popkovina predpade in je napoti mladimu, kateri jo preveč tlačí, da se krogotók kervi ustavi, i. t. d.;

6) v napakah porodne živine, ako je preslaba, da po popadkih kmalo opeša; ali da zavolj slabote k popadkam še kerč pritisne, da se rodíla ne morejo popolnoma odpreti in mladiga izpustiti; ali če je mati predobro rejena in ima preobilo kervi, ktera razdražena porod ovira; ali če je ritno čevo preveč z blatam zabasano ali scavni mehur prepolen scavnice i. t. d.

To je šestero poglavitnih vzrokov težavniga ali celò nemogočiga poroda.

Pomočnik mora tedaj skerbno preiskovati, da bo najdel pravi vzrok ovére. Ko je vzrok najdel, bo vedil tudi razsoditi: kaj bo storiti — ali bó namreč v stanu izhajati le s svojo roko, ali bo potreba še kakiga družiga orodja, in kdaj bo čas se tega orodja poslužiti.

Menda se je iz tega, kar smo dosedaj povedali, že vsak prepričal, da umen porodopomočnik biti je treba natanjčne vednosti, in da tù, ker je natora napčno ravnala, navadni strežaji, če še tako bahajo, nemorejo nič popraviti, ker vsiga tega spoznati niso v stanu, kar je zakrito njihovim skušnjam!

§. 24. Roka pomočnika je prvo in poglavitno orodje.

Roka pomočnika je prvo in nar potrebníši poglavitniši orodje v porodih; nar prvo zato, ker drugo orodje

se le še potem rabiti smé, ako z roko nemoremo vsiga opraviti; nar poglobitniši pa je zato, ker se nar več težavnih porodov z roko opraviti da, in je tudi roka drugimu orodju vedno nar boljši pripomočnica.

Roka pa mora močna biti, da ne opeša pri težavnim delu, in v perstih zlo občutljiva, da se ž njo pomočnik tako zavé, kakor da bi mladiga pred seboj vidil.

Kako se ima roka napraviti, kadar seže ž njo pomočnik v rodila, smo že gori v §. 21. povedali.

Opravila roke so posebno tele:

1) z roko preiskuje pomočnik notranji dele, da zvé kako in kaj;

2) če je mladiček v pravi legi se že popolnoma odpertimu maternimu ustju približal, pa popadki opešajo, da ne more maternica samotež mladiga na svet potisniti, se mora z roko pomagati in vleči, kakor bomo pozneje povedali;

3) če se zapazi, da je lega mladiga napčna, se mora z roko popraviti;

4) če pade materna nožnica ali maternica pred, med ali po porodu vùn, se nar bolj z roko nazaj poravná;

5) če mehur ni o pravim času počil, se predere z perstam ali se prereže;

6) če se popkovina sama ni odtergala, jo razterga pomočnik, kakor smo rekli, z roko ali odréze z nožem.

Če je porod že tako težaven, da ga ne opravimo s samo roko, je to že huji znamenje.

§. 25. Drugo porodničarsko orodje.

Zraven roke imamo še drugo orodje, kteriga se poslužimo v mnogih okoljšinah takrat, kadar z roko ne moremo vsiga opraviti.

V priloženih podobah se vidi mnogotero orodje narisano. Dali smo pa le tisto v podobiti, ktero je nar bolj potrebno, opustivši vse drugo, kar je scer lepo in umetno viditi, pa za djansko rabo ni.

Podoba 1. nam kaže tako imenovano porodno zanjko (Geburtsschlinge), ktera je pri veliki živini iz konopnine spletena, kakor navadna vervica (štrik), pri majhni živini služi namesti vervi močan platnen trak. Vervica naj bo kake 3 vatlé dolga, za mali perst debela, na enim koncu tako na dvoje razpletena, da se zanjka naredí, ktera se, kakor podoba kaže, na roko s vkup vloženimi

persti dene, tako v maternico pelje in čez tisti del mladiga sname, kteriga z vervico zadergniti hoče, da ga po tem vùn vlečejo. Dolga more pa kake 3 vatle biti, da je še toliko zunaj sramnice ostane, da se mora za njo potegniti.

Preden pomočnik to porodniško vervico (namesti ktere zamore o sili tudi navadna tanjka verv ali štrik služiti) o porodi vpotrebuje, jo mora v enmalo gorko vodo položiti, da bolj mehka in volna postane, in jo potem še s kako čedno mastjo namazati. Potem vtakne pomočnik desno roko (če ni levičnik) v zanjko, zanjko na nji nategne in gré ž njo vred skoz maternično ustje do tistiga dela, večidel do tiste noge, čez katero zanjko sname, in ko je to storjeno, svojimu pomagacu enmalo nategniti veleva, da za zanjko terdno prime zasačeniga dela. Ako je treba dva dela ob enim tako natvesti, je — se vé da — dvoje vervic potreba.

Je pa vervica za roko nar potrebniši in koristniši orodje.

Podoba 2. kaže porodničarsko ujzdo (Geburtshalter), samo kakor je, in pa okoli glave mladiga. Tudi to orodje je, kakor vervica, iz konopnine spleteno in podobno ujzdi, kakor kovači kovavne konje berzdijo. Dene se, takrat kader je o težavnih porodih velike moči potreba, mladimu v maternim telesu okol glave. Je orodje velike hvale vredno v tacih okoljšinah, ker porod zlo polajša; tudi mladimu ni ravno škodljivo.

Kdaj se rabi, bomo povedali pri popisu posamnih porodov; sedaj le to rečemo, da se ravno tako, kakor zanjka, v materne spolovila pelje, poprej v gorki vodi zmehčana in z mastjo namazana, da je volna.

Na *podobi 3.* vidimo porodno povózo (Zan-genband), ki je tudi iz tanjke konopnine spletena, v sredi pa širji (kake 3 pavce široka), na koncéh v dva potezaja razcepljena, čez ktera se vtakne usnjata oklep; cela je kake 3 vatle dolga. Mora biti iz mehkinga, pa močniga blaga izdelana, da se ž njo lahko v maternico gré; preden se vpotrebuje, se mora v gorki vodi še bolj zmehčati in potem s čiščo mastjo namazati. — Je pa povóza le za to, da se predebele, vodenične ali scer spačene glave, ki se z lepo ne dajo vùn spraviti, tako natvezejo, kakor podoba kaže, in potem vùn vlečejo tako, da se zgornji konec navzdol, spodnji pa navzgor vleče in tako glava nekoliko vkup stisne. Je ta povóza v tacih okoljšinah posebno dobra, kjer se scer železne porodne klešče rabijo, s kterimi se pa pri živini ne opravi veliko.

Četerta podoba nam kaže porodniški drog (Geburts-sonde), iz gladkiga, šibkiga, pa vendar močniga lesa, da se ne zlomi, narejen, čez 1 čevlj dolg, 1 pavc širok, zakrivljen, na zakrivljenim koncu z ušesam kakor šivanka previden, da se skoz-nj vervica vtakne. Tudi ta drog je hvale vreden v tacih porodih, pri katerih pomočnik z roko do glave ali nog ne more, da bi jih na pravo pot obrnil. Če pa pomočnik s tem drogam in vervico, poprej v gorki vodi močnim in dobro z mastjo namazanim, v maternico gré in ga skusi zad tistiga dela spraviti, kteriga scer z roko doseči ne more, bo napčno ležečo glavo, kakor podobšina kaže, lahko proti pravi poti zasukal, če nategne skoz uhó djano verv tako, kakor previdi, da bo prav. — Le to je o rabi tega orodja dobro pomiti, da se mora poprej lega mladiga natanjko preiskati in zvediti, da se bo vedilo glavo ali noge prav zajeti in jih potem tudi prav vleči.

Péta podoba nam kaže porodniške kleše (Geburtszange), ki morajo za večí živino 3 čevlje dolge biti, iz dobriga in gladko likaniga železa narejene; klešnice ste tako narejene, da se sak sebi denete, ročnik je lesen. So pa kleše le za take porode, kjer se mora glava silno skup stisniti, ako je drugač nivun spraviti. Ali reči moramo, da pri živini se to orodje nič kaj ne vpotrebuje, ker je ravnanje ž njim zlo težavno; tudi so take kleše drage, če so dobro narejene, in porodna povoza, ktero smo v 3. podobi vidili, jih večidel dobro nadomestuje. — Smo jih izrisati dali, da jih živinozcravniki tudi poznajo; v cloveških težavnih porodih z napčno glavo so zlo obrajtane in po pravici.

Podoba šesta nam kaže porodničarski kavelj (Geburtshacken), kteri pa ni za drugo rabo, kakor takrat, kadar je mlado že mrtvo v maternim telesu, ali pa še živo, vendar pa tako napčno vstvarjeno ali napčno položeno, da pomočniku ni nič na življenju njegovim ležeče, ker scer življenje maternu v nevarnost pride; tudi se rabi takrat, kadar se v maternim telesu razrezaniga in razkoseniga mladiga udje ž njim vùn potegniti morajo. Je pa teh kaveljnov, kakor nam podoba kaže, več sort; eni so dolgi, drugi kratki, eni ojsri na koncu, drugi tumpasti, kakorsin je namen, da hočemo ž njim le vleči, ali pa ga zasa čiti kam. Vsi so železni. Dolgi kavelj (ki je — čevlj dolg in dober perst debel) imalesen ročnik; — kratki kaveljni pa imajo, kakor šivanke ušesa, da se skoz uhó potegne verv. — Dokler pa ni gotovo, da je mlado že

poginilo v maternim telesu, in dokler je upati, da bi se utegnilo s pripomočjo kaciga družiga orodja roditi, naj se ne rabi to smertno orodje. Varovati se je tudi, da se ž njim, zlasti z ojstrim, ne rani nožnica ali maternica, — pa tudi da se del, ki se ima zasačiti, dobro zasači ž njim, scer se odterga in golo orodje bi utegnilo potem hudo raniti in stergati materne dele. Zato je treba med tem opravilam večkrat prenehati, da se kaka nesreča za mater ne zgodi.

Podoba sedma nam kaže zobate kleše (Zahnzange), ki so tudi železne in zato zobate, da se posamni v maternim telesu odrezani deli, posebno kosti, ž njimi primejo in iz materniga telesa spravijo. Preden se rabijo, se morajo v gorki vodi pogreti, potem z mastjo namazati; — ko pa ž njimi pomočnik v maternico gré, jih mora tako v pesti deržati, da na poti skozi nožnico nič ž njimi ne rani.

Podoba osma nam kaže orodje s tremi sekirčastimi nožmi, ki ga je Fey znajdel. Čeravno ga ne moremo prištetiti navadnemu orodju, ga le malokdo ima, in se celò malokdaj rabi, smo ga vendar obrisati dali, da se pozna tudi tako orodje, s katerim se sad v maternici razkositi (na kose razrezati) da, ako ni moč celiga vùn spraviti. Trije dolgi železni noži na koncu ojstri in sekiricam podobni se dajo za vertilam (vinto) višji ali nižji postaviti.

Na *podobi devéti* vidimo birglast potišavnik (Geburtskrücke), ki je 2 do 3 čevlje dolg, močen, okrogel drog, s katerim se da mlado, če je v napčni legi že predelejšč vùn prišlo, nazaj potisniti, da se lega popravi. Preden se to velike hvale vredno orodje rabi, se zgreje v gorki vodi in namaže, potem berglast konec varno skoz odperte porodila do tistiga dela pelje, ki se ima nazaj potisniti; kar se zgodi, da se pomočnik s persi na drugi konec vprè in ga močno nazaj potisne.

Podoba deséta nam kaže tudi leséno orodje ravno taciga namena, toda je le za glavo pripravno; imenuje se kozarčast potišavnik (Stossbecher); ž njim se glava, če se je že preveč vùn posilila, lega mladiga pa ni v vsem prava, pri gobcu nazaj potisne, kakor podoba kaže. Potišavnik se poprej s kako mastjo namaže in varno v spolovila vtakne do gobca, kteriga sprejme.

Na *podobi enajsti* vidimo tako imenovani porodniški nož s skрито klino (verdecktes Messer); močna klina se da v ročnico nazaj potisniti, in tako se gré ž njim v spolovila do mladiga, na katerim pomočnik hoče kaj razrezati ali odrezati; le, kadar je ž njim že pri tistim delu, kteriga hoče

razkositi, potisne klino iz ročnice vùn. Je orodje lvale vredno v taciñ potrebah.

Dvanajsta podoba nam kaže tako imenovano maternično brizglo (Mutterspritze), ktera ima na koncu, s katerim se v spolovila gré, veliko luknjic, da skoz nje merzla ali mlačna voda ali kakošna druga tekočina, ktero hotemo v maternico spustiti, se razkropi na vse strani po nji.

Zraven tega orodja, ki ga vidimo na podobah, oponnimo še dvojniga, ki serabi, kadar se materna nožnica ali maternica iz spolovil zmuzne in vùn pade, če sovezila, ki ju scer nazaj deržé, tako ohlapnjene in oslabljene, da ju v njuni legi obderžati ne more.

Eno teh orodij se imenuje porodniški kegel (Geburtskegel); iz gladjiga čisto likaniga lesa napravljen je na koncu debel in okrogel, in ima ročnik, ki je blizo eniga vatla dolg. Namazan s mastjó se v prepadu nožnice ali trutu pod tisti del nožnice ali maternice postavi, kiima narpoprej v spolovila nazaj potisnjen biti, in rahlo ravjaie se potisne prepad nazaj; namest človeške pesti se rabi ta kegel s pridam posebno takrat, kadar je treba, ca v spolovila potisnjeni kegel delj časa (24 — 36 ur) noter ostane, ako se je bati, da bi se prepad znoviga prikazal. Da pa kegel delj časa v spolovilih ostane, brez da bi tieba bilo, ga z roko deržati, ima na koncu ročnika luknjo, skoz ktero se dolg trak vtakne, ki se potem na vsaki strani života proti trebušnim pasu (Bauchgurte) potegne in ondi priveže. Če pa hud kerč živino nadlegva, se to orodje ne smé rabiti, ker bi kerč po tem še huji biti utegnil.

Drugo orodje zoper prepad matere nožnice in trut je preveza čez sramnico (Vorfallbandage), ktera je ali iz usnja ali platna napravljená in z luknjama previdena, skozi ktere se zamore živina blata in scaviice očediti; na vsih 4 koncih so trakovi; dva zgornja traka se peljeta čez križ in herbet do trebušniga opasa in se am privežeta; dva spodnja traka se med zadnjima nogama poleg vimena ravno tako proti trebušnim opasu peljeta in tam privežeta.

Na to vižo se preveže sramnica, da nič iz nje pasti ne more, tedaj tudi nožnica ali maternica ne.

V sili zna vsak žakelj ali platnen predpert za to dober biti, le naj se poprej v vodi enmalo namoči, da je bolj volán in se čez sramnico lepo vleže; na vsak konec se priveže en trak, ki se zaveže na trebušni opás, kator smo poprej rekli.

§. 26. Pregled djanske pomoči v porodih.

Cilj in konec vse človeške pripomoči o težavnih živalskih porodih je: mlado na svet spraviti, zdravje in življenje matere ohraniti.

Ostoji pa djanska pomoč, če vse vkup vzamemo, sploh v sledečim:

1. da z rokami pomagamo napčno ležečimu mladimu v maternim telesu k pravi legi, ali, če je treba, da ga vlečemo vùn, in tako to nadomestujemo, kar preslaba moč maternice sama opraviti ne more;

2. da z zanjko ali porodniško ujdžo ali s povozo, ki jih natvezemo na noge ali glavo, mladiga pomagamo vùn spraviti;

3. da z orožjem odrežemo en ali več udov mladiga v maternim telesu, ali vbodemo vodenično glavo, da voda izteče in čepinja vpade, in tako en del za drugim, natvezen na zanjke, iz matere spravimo;

4. da prerežemo zarašeno materno ustje, ali da prerežemo trebuh in maternico, in tako po celò novi neravni poti mlado, če drugač nikakor ne gré, iz matere spravimo.

Kdaj se to ali uno stori, in kako se opravlja, bomo povedali na dotičnim mestu.

Šesto poglavje.

Kako pomagati v posamnih primerkih.

§. 27. Kadar živina zverže.

Živina zverže — se pravi, ako sad rodi, ki v maternim telesu še ni toliko dorasel, da bi rojen zamogel živeti; zvreči se tedaj pravi mrtvo mlado roditi ali vsaj tako nezgodno, da se ne more pri življenju ohraniti, čeravno se dozdeva, da bi živelo.

Od zvreči moramo tedaj ločiti prezgodej vreči; uni je zveržek, ta pa negodno mlado.

Ljudje sploh mislijo, če pride mlado še brez dlake (gôlo) na svet, ne more živo ostati; če pa pride že z dlako, zamore živeti. Čeravno je gotovo, da z dlako obrašeno mlado je vselej bolj godno, kot gôlo, vendar ni res, da bi uno zamoglo vselej živo ostati.

Skušnje tole učé: če mladimu le še 3 ali 4 tednov manjka, se bo lože pri življenju ohranilo, kakor tako, kterimu še 8 ali 9 tednov manjka. Če mu manjka pa še 10 ali 12 tednov, ni moč, da bi živelo.

Večidel zverže živina nanagloma; le včasih se pokažejo ene dni poprej nekatere znamenja: otók pisk, žlemotok iz sramnice, ali če je mlado že delj časa poginilo v maternici, smrdljiva sokrovica, nepokoj živine, kakor da bi jo klalo i. t. d.

Vzroki, da živina zverže, so mnogoteri. Poglavni vzrok pa je, da je nektera živina že take natore, da rada zverže, če se le kolčikanj napčniga primeri; če je pa enkrat zvergla, ji to rado ostane za večkrat. Nektera živina je taka, da ne more mladiga donesti, kakor hitro je večji postalo; kakor želodec, ki se je preveč napolnil, izmeče iz sebe preobilni zapopadek; taka je tudi nektera maternica.

Scer pa živina zverže, če je premlada in pre-slaba vbrejena bila, če je za kakošno hudo bolezin bolna, da kri, namest k maternici, teče obilniši h kakimu drugimu vnetimu ali scer bolnimu delu; če se pretegne, prehitro jaha, skaka, vdari ali suna na trebuh; če se ji spridena, plesnjiva, gnjila piča daje ali zmerznjena repa, krompir ali druga taka piča, če povžije na kakošno vižo preveč spanjskih muh, strupeniga brinja, rožičkov reženiga klasja i. t. d.

Pomoči, kadar živina zverže, ni posebne treba. Če so že vse znamuja, da ima živina zvreci, naj delamo, kar hočemo, bo vendar med 100krat 99krat zvergla; za-
brani da bi ne zvergla, nimamo nobeniga, gotoviga po-
močka. Edino je, da živino pustimo popolnoma pri pokoju,
v hlevu, — če živino zlo kerč popada, dajmo ji kamilj-
čne vode večkrat; če je posebno dobro rejena in debela,
ji zamoremo nepokojno kri potolažiti, da ji na vratni žili
en malo kerví izpustimo, (kobili ali kravi kakih 6 funtov).

Če pa tok smerdljive sokrovce iz sramnice nazna-
nuje, da je mlado v maternim telesu poginilo in gnjiti za-
čelo, naj zverže živina berž ko more, da pride mertva
stvar iz nje.

§. 28. Če so popadki presilni.

Popadki morajo biti; če ne, živina ne more rouu;
tudi morajo toliko huji biti, bolj ko se porod koncu bliža,
da več izdajo.

Redkokterikrat se pa vendar tudi primeri, da so že
pervi začetni popadki presilni in se ne verstijo z dostoj-
nim ponehanjem; takrat je misliti, da je k popadkam še
poseben kerč maternice pritisnul, kteriga si potolažiti pri-
zadevamo, da dajemo živini kamiljčne vode piti in da
tudi iz take vode napravimo kliščire, ktere brizglamo v
ritno čevó, pa tudi v nožnico; križ in trebuh dergnemo
s slamo, in v lakotnice vribamo kafrovca.

§. 29. Če so popadki preslabi.

Večkrat so popadki preslabi, kakor presilni.

Če so popadki preslabi, ne izdajo dosti, in maternica
se samotež ne more znebiti mladiga.

Izvediti je tukaj narpoprej: zakaj so preslabi.

Včasih je živina sama po sebi slaba, ker je
morebiti premlada, slabo rejena, zlo zdelana; včasih so
zavolj težavniga in dolgočasniga poroda popadki
oslabeli, ki so izperviga dosti močni bili.

Ako je zdelanje in prava slabost živine tega
kriva, da so popadki opešali, se mora živini moč dati s
tem, da se ji po malim vina piti daje ali v žganju
namočeniga kruha jesti; tudi kamiljčni vodi se zna en-
malo kafe primesati in živini noter vliti (na polič ka-
miljčne vode pol kvinteljca kafe). Dobro je tudi križ s
kafrovcam mazati. Če vse to ne pomaga in ne zbudi pe-

padkov, naj zdravnik vzame za veliko živino pol kvinteljca reženih rožičkov (Mutterkorn) v štupo zmletih, ktere se potem z enmalo lanéne moke in vode zmeša in v podobí svalka živini na enkrat noter da; za pse, prešiče in drobnico se vzame tiste stupe le 3 ali 5 granov, ker imenovani rožički so strupeni, se tedaj ne smejo čez mero dati, pa tudi od nobeniga družiga, kakor od zdravnika, da se kakošna nesreča ne primeri.

§. 30. Če slabost živine ovéra porod.

Če živini moči manjka mlado iz sebe potisniti, ga ne more roditi; pravi se takrat, da je živina preslaba.

Slabost pa je dvojna, ktera se mora dobro razločiti, ker je pomoč zdravniška po tem razločku različna.

Je namreč slabost prava ali pa le dozdevna.

V pravi slabosti zares živini moči manjka, zato ker je morebiti slabo rejena, po teškim delu zlo izdelana, izstradana, prestara, premlada, po večkratnih porodih opešana ali ker se že predolgo s porodom muči (martra). Pri taki živini je že od zunaj pomanjkanje porodne moči očitno, žila je nagla pa slaba, serce bije kakor kladvo, notranja koža nosnic kakor tudi gobca, sramnice in ritnika je bolj blede.

Vsa drugač je dozdevna slabost; tukaj ne manjka ravno moči, pa moč je tako rekoč zvezana in zaterta, da se pokazati ne more*). Živina taka je dobro rejena, kervi polna, žila ji je močna, serčno bitje ni tako silno, vse žleznate kože nosnic, gobca i. t. d. so bolj rudeče; očitno je iz vsiga, da pri taki živini, ko vse žile napenja za porod, se kri včasih preveč zdraži, da se valí obilniši nad čutnice, in tak kervini naval zatèrè potem začasno njih moč; če je pa njih moč zaterta, zgubi živina občutljivost, ali se pa nezmerno zdraži; miske celiga života, posebno pa miskatno tkanino maternice napade kerč, ki ovéra porod, ali da onemore zadušena po navalu kervi.

*) Ta dozdevna slabost se mora ravno tako misliti, kakor če bi živino zvezali, da se ganiti ne more; tudi taka živina je slaba, se ne more braniti, naj bo scer še tako močna. — Ali ji pa v resnici moči manjka? Ne! Le odvežimo jo, in vidili bomo moč njeno. Ali pa mislimo si živino, ki je omotena po navalu kervi do možganov, ali mislimo si človeka pijaniga, — tudi ta je slab, da se včasih clo na nogah več obdržati ne more; ali mu pa v resnici moči manjka? Ne! Le zaterta je njegova moč.

Iz tega se jasno vidi, da prava slabost se mora natanjko ločiti od dozdevne, in da tudi zdravnikova pripomoč mora drugačna biti v pravi kakor v dozdevni slabosti.

Pomoč v pravi slabosti porodne živine obstoji v tem, da se daje živini po malim vina, ali žganja z vodo zmešaniga, ali vode kakošnih dišečih zelišč piti, tudi kafe je treba včasih noter dati (pol kvinteljca na enkrat veliki živini, mali po velikosti od 1 do 3 granov). Tudi je treba, da pri taki živini berž pomagamo, kadar jo popadki poprijemajo, da se mlado vùn vleče.

Pomoč v dozdevni slabosti mora vsa drugač biti. Ne! da bi se taki živini kadaj vina ali kakošne druge vinske ali dišeče reči dajalo. To bi ne pomagalo celò nič, in bi še celò pohujšalo vse. Treba pa je, da se taki živini ritno čevó izprazne, da se va-nj z roko seže in blato vùn spravi, in da se osoljena lanéna voda ali žajfnica v ritnik brizglja; treba je, da se ji večkrat hladne vode piti ponudi, ali da se ji celò enmalo grenjke ali dvojne soli na vodi noter da; včasih je treba tudi enmalo pušati, zlasti če je živina posebno dobro rejena.

§. 31. Zaperto maternično ustje.

Če je ustje maternice zaperto, se ne more sad roditi, kjer skozi ustje mu je pot na svet.

Je pa maternično ustje ali po hudim kerču le skup zvlečeno, ali pa je kakor z nitkami prerašeno. Eno in drugo razloči pomočnik, ako z roko do ustja seže.

Pomoč je dvojna, kakor je vzrok dvojni.

Nar poprej je treba mlačne vode iz lanéniga semena, kateri se nekoliko olja pridene, z maternično kliširo v nožnico brizgljati, po križu in lakotnicah pa žaklje z poparjenimi otrobi pokladati, da se po kerču napeti deli zmehčajo. Potem seže pomočnik z pooljeno roko v nožnico, poskusi z enim ali dvéma perstama maternično ustje predreti, in kolikor moč ga tako raztegniti, da se persta razkleneta. To premaga stisko kerča, pa tudi nitke, po katerih je ustje zrašeno, se potergajo. Kadar posebno kerč zapera ustje, je dobro z lanénim semenam tudi zobnikovo zeliše (Bilsenkraut) kuhati, in to kuhovino v nožnico brizgljati.

Če pa vse to nič ne pomaga, se mora ustje z nožem razširiti. To se takole stori: Z med perstmi skritim nožem se gré v nožnico v maternično ustje, če je le količkanj odperto; — ko je nož v ustji, se nareže gor in dol

ustje toliko, da se zamore lahko v maternico priti. Varno pa naj zdravnik z nožem ravna, da ne poškodje kaj drugiga, kar bi bilo sila nevarno.

Ko je na to vižo ustje razširjeno, naj se pospeši porod s tem, da pomočnik med popadki poteguje mladiča, da naglo pride iz materniga telesa, in se rane celiti začnejo.

§. 32. Če mehur ne počí.

Včasih so mreie tako močne, da ne počijo o pravim času same po sebi; to ové ra porod, stori včasih, da poroistvu mladiga tudi matemica vùn pade, in če se mehur v malo minutah ne odprè, se za duší lahko novorojenček v njem, ker sopsti ne more.

Da se vse to odverte, je treba, da se mehur odprè.

Odprè se pa zunaj matere, če je pomočnik še le takrat poklican, kadar mehur že pri sramnici vùn gleda ali je mladiček v mehuru že popolnoma rojen, — ali lo je mehur še v nožnici, ali v maternici popolnoma odpertí. Voda, ki je v mehuru, naže pot mladimu, da se lože rodi; kakor tedaj ni dobro, da mehur prezgodaj počí in voda prezgodaj odteče, ravno tako slabo je, ako se to prepozno zgodi, ker mladimu ni pot namazana za izhod.

Odprè se pa mehur na trojno vižo: ali da se z perstmi obéh rok na mehuru guba naredi in potem z močjo preterga, — ali če so mreie premočne, se prerežejo z nožem ali prestrižejo s škarjami, potem pa z roko mehur dalje preterga.

Eno ali drugo se mora, kakor smo že rekli, posebno hitro takrat zgoditi, ko je mlado še v mehuru zaperto na svet prišlo. Če takrat ni hitre pomoči, se v malo minutah zaluší.

§. 33. Če je sad v maternim telesu poginul.

Včasih pogine sad v maternim telesu. Ker se mertvi sad ne giblje več, oterpne tudi bolj matere moč, in pomoči zdravnikove je potreba. Kopa začne sad v maternici gnjiti, se zbudé iznoviga popadki, ker natora si prizadeva znebiti se gnjile stvari.

Večidel ostane mertvi sad k večim 3 dni v maternim telesu.

Da je mladiček poginul v maternim telesu, se spozna iz sledečiga: sad, ki se je poprej premikoval v matemici, se ne giblje več, — iz sramnice teče smer dljiva gerdá sokrovca; — živina peša. Če se z zdravnikovo pripomočjo

ne spravi iz matere, gnjuje od dné do dné bolj, razpade na kosce in gré kosoma od matere, ktera vsak dan bolj hira,jenja jésti, hujša in medlí; žila hitro bíje in je slaba, sercé močno tolče, živina teško sópe, tú in tam po životu otekati začné — na zadnje postane sama kost in koža, in pogine.

Le malokterikrat se primeri pri živini, da se mertvi sad posuší kakor suho meso (mumija) v maternim telesu, in brez posebniga nadleževanja v maternici ostane, dokler živi.

Kako pomagati, kadar sad pogine v maternim telesu? S silo ga mora zdravnik na svet spraviti; to se pa takéle zgodi:

Pomočnik seže z porodničarskim kaveljnam skoz nožnico in maternično ustje v maternico, ga zasači skoz prederti mehur v čepinjo, natveze potem obe sprednji nogi na zanjko, in jo da po pripomogačih nategniti, zdravnik pa med tem z roko znotraj pomaga, da se mertvo mlado hitro vùn spravi. Ko se pa sad brez popadkov vùn vleče, naj se suče tako, kakor ga scer natore sama s pripomočjo popadkov suče, in naj se včasih preneha, kakor tudi popadki prenehajo, da se živina presilno ne vpeha.

Če pa se ne more mertvi sad na to vižo vùn spraviti, se mora razkositi, to je, na kose zrezati, kar bomo na drugim mestu razložili.

§. 34. Če je mladič le enmalo prevelik.

Zna biti, da je celo truplo preveliko, zna biti, da je le glava prevelika, persi preširoke, rit predebela.

Naj bo to ali uno, vselej je nagle pomoči takrat potreba, kadar velikost mladiga rojstvo ovéra, ker v tacih okoljšinah natora samotež ne more nič opraviti in se brez vspeha tako vtrudi, da na zadnje ob vso moč pride.

Pomaga se pa tukaj, če je namreč mladičik le enmalo prevelik, tako, da se pogostoma žle mnate vode (kuhovína lanéniga sémena) v nožnico brizglja, ktera polsko pot napravlja za izhod mladiga; zraven tega se, če je glava prevelika, dene porodna ujzda čez njo, kakor smo v §. 25. pri podobi 2. popisali, in sprednji nogi se navežete na zanjko — in tako se vleče na vse strani močno, pa pametno; kadar popadki nastopijo.

Dobriga prevdarka in velike poterpežljivosti je v tacih porodih potreba, ki se večkrat pri kravah primeri, posebno pri majhnih kravah, ki so bile pri velikim biku.

§. 35. Od mnogoverstnih napčnih leg mladiga.

V 14. §. smo določno povedali, ktera lega mladiga v maternim telesu je prava in naravna. V taki legi, če ne pritisnejo kakošne druge ovére, zamore natora samotež porod opraviti.

Kakor hitro pa je lega drugač, si nemore natora sama pomagati; zdravnik mora na pomoč priti, ki spravlja napotke iz poti, in tako umetno pripomore k rojstvu mladiga.

Ta pomoč pa ni vselej edina, ampak se ravna po različnosti napčne lege.

Da je lega napčna, se smé takrat misliti, če brez drugih znanih zadržkov porod predolgo časa terpi, da se živina trudi in trudi, pa vendar nič naprej ne gré.

Ko je to, je berž treba po zdravnika poslati, da preiše lego mladiga, in zvè, kaj je vzrok zadržka.

Kar navadne napčne lege mladiga v maternici vtiče, jih je veliko. Zna biti a) da je lega glave kriva, b) da je lega sprednjih nog napčna; c) da mladičik ritinsko napčno leži, d) da na herbtu leži, e) da poprek leži v maternici namest podolgama.

To natanjko spoznati je perva reč; spozna se pa napčna lega po natanjšim preiskovanju z roko, s ktero se seže v maternico in preiskuje s perstmi, kolikor se jih skozi maternično ustje do mladiga spraviti zamore.

A) Od napčne glavne lege.

§. 36. Na stran obrnjena glava.

(Poglej podobo 2.)

Pri ti legi je glava ali na desno ali levo stran obrnjena, in večidel je tudi tista noga dalje potisnjena, ktera je nar delj od glave proč. Če gré pomočnik skozi maternično ustje v maternico, zadene pri taki legi na vrat, ki zad ustja poprek leži. Iz tega se spozna ta napčna lega.

Da pri taki legi ne morejo popadki, če se tako močni, mladiga vùn potisniti, vsak lahko na podobi vidi.

Ker pa tudi natora take krive lege nikakor samotež vravnati ne more, je umette pomoči treba.

Narpoprej se obé nogi nazanjkljate (se vé da mehur mora ze počen biti), in pomagač prime za vervici in ju nategnjene derži, da ne morete nogi nazaj uiti, kadar bo zdravnik mladička nazaj potisnul. Enmalo nazaj po-

tisniti ga pa mora, da več prostora dobi, na stran obrnjeno glavo vravnati na ravno pot proti izhodišu maternice.

Ko ste tedaj sprednji nogi natvezene in ju pomagáč drži, gré zdravnik skozi ustje v maternico in potisne mladíča enmalo nazaj; med tem skusi na stran obrnjeno glavo z roko prijeti in jo zasukati proti ustju; če bi z roko ne mogel do glave, naj skusi drog (poglej med izrisanim orodjem podobo 4.) med glavo in pleča spraviti in na to vižo glavo proti ustju zvleči; kadar bi se tudi na to vižo ne dala glava vravnati, naj se zasači porodničarski kavelj (poglej med orodjem podobo 6.) v zatilnik vrata, in ž njim naj se skusi glava na pravo pot spraviti.

Ko zdravnik znotraj tako ravna, naj od zunaj pomagač na tisto lakotnico trebuha pritiska, kamor je glava mladiga obrnjena.

Kakor hitro je glava v pravo lego obrnjena bila, naj primejo pomagáči za zanjke, zdravnik pa s svojo roko za gobec mladiga in naj ga ne spusti popred, dokler ni glava v nožnici in se ne more na nobeno stran več zavihati. Kadar popadki pridejo, naj vlečeta pomagáča za verv, in prenehata, kadar popadki prenehajo; tako naj ravnajo, dokler ne pride mladíč na svet.

Če pa je morebiti zraven tega, da je glava na stran obrnjena, tudi glava scer spačena, ali pa tudi vrat zakrivljan, je treba zatilnik narezati, da se vratni vezek prereže in potem glava na ravnost stegniti zamore; včasih je treba glavo s kaveljnam zasačiti in jo potem odrezati, da se narpoprej sama vùn potegne, za njo pa ob glavo djan mladíč.

Tak porod — se vé — je vselej zlo nevaren.

§. 37. Glava pod trebuh obrnjena.

(Poglej podobo 3.)

Pri ti legi zadene preiskavajoči zdravnik na zatilnik ali grivo mladiga, kteriga nogi prav ležite, glava pa je napčno med nogama proti trebuhu obrnjena. Očividno je, da tudi tak porod ni mogoč brez zdravnikove pomoči.

Tudi tù se nazankljate obe nogi, po tem potisne pomočnik z roko ali porodničarsko birglo (podoba orodja 9.) mladíča toliko nazaj, da toliko prostora dobi, glavo gori obrniti. To doseči gré pomočnik z roko spod zadnjo čelust mladiga in skusi glavo gori spraviti in jo stegniti proti izhodišu; če bi z roko ne šlo, naj se pripomore z zanjko ali z drogam.

utro: Berž pa ko je glava v pravo lego le nekoliko poravnana, naj se čez glavo dene ujazda, in tako ob popadkih vleče.

Včasih se primeri, da se je glava te le med porodom tako zasukala, če so nespametni ljudje presilno mladiča za noge vlečli, brez da bi bili pazili, kako je z glavo.

§. 38. Kadar je glava znak obrnjena.

(Pogej podobo 4.)

Pri preiskovanju so ob taki legi ošlata podvratik; nogi ste prav položene.

Nar večkrat še glava znak zasuče, kadar nespametni ljudje le za noge vlečejo, brez da bi pogledali, kako glava stoji in ali se potiskuje npravnost naprej.

Pomaga se v taki legi, da se nar poprej nogi natvezete, život mladiga kakor pri poprej imenovanih legah nekoliko nazaj potisne za pridobitev potrebniga prostora; po tem prime zdravnik za gobec mladiga in glavo doli in spred proti izhodišu potisne; če to ne gre s samo roko, naj se zanjka dene čez nos, in med tem, ko zdravnik z roko noter pomaga, naj ptegnejo pomagač verv navzdol, da se glava na pravo pot zasuče.

Ako bi se kazalo, da žuga glava spet pravi legi se umakniti, naj se z ujazdo prime in ž njo tako dolgo derži, da je porod dokončan.

Nar hujši, kar se zamore pri znak in kviško obrnjeni glavi primeriti, če se s posebno silo mladič za noge vùn vleče, za glavo pa med tem ne porajta, je: da glava predereritno čevó, in da tako nogi pridete na pravi poti pri sramnici, glava pa skoz ritno čevó na dan.

To je hud prikazik in nevaren zavolj preteganiga ritniga čevosa, ktero se po tem vname in po vnetju včasih snetjavo postane.

Da se glava iz riti v nožnico nazaj spravi, naj se potisne mladič z roko, ki se na njegove persi nastavi, v maternico nazaj; po tem naj seže zdravnik v rit, in glavo naj skoz prederto čevó ddi v nožnico potisnt; je to opravljeno, naj se pospeši izhod mladiga na pravi poti.

Če bi bila pa glava že predelječ v ritno čevó se vrnila, da bi je ne bilo mogče vùn spraviti in doli v nožnico potisniti, in če je na obrnjenju starke veliko ležeče, ni družiga pomočka, kakr iz riti glavo odrezati, vse

drugo doli v nožnico potisniti in na tem naravnim mestu vùn spraviti.

Če je pa gospodarju na ohranjenju mladiga več ležeče, se presredek, to je, del med ritnikam in sramnico, z nožem prereže, da po ti glava zgor, drugi del pa spod na svet pride.

Da se rana ritniga čevesa zaceli, naj se narpoprej mlačna voda iz lanéniga sémena v rit brizgla, da se blata izprazne; po tem pa naj se — se vé da varno in rahlo — mlačno lanéno ali laško olje v ritnik večkrat brizgla, da se na to vižo rana počasi zaceli, kar vselej več dni terpi.

B) *Od napčne lege sprednjih nog.*

§. 39. Kadar ste sprednji nogi v kolenih sključene.

(Poglej podobo 5.)

Po notranji preiskavi se lahko zvé ta lega, ker preiskavajoči zdravnik ne najde nog proti ustju položenih.

Natora samotez taciga poroda ne more opraviti; hitre pripomoči je treba. Ravna se takole: Zdravnik seže z roko v maternico in skusi, da pride zad ene ali druge noge nad kolenó; po tem gré z roko doli čez podkolenec in skusi nogo nekoliko vzdigniti; se je to zgodilo, prime nogo za pišalo ali goléno, jo stegne, in skozi maternično ustje v nožnico spravi. Če se ne da to s samo roko storiti, naj se pomaga z zankljo.

Je ena noga na pravo pot vravnana, se natveze, da ne uide, in stori se potem ravno tako z drugo.

§. 40. Kadar je ena sprednja noga zaostala.

(Poglej podobo 6.)

Spozna se ta napčna lega po notranji preiskavi lahko; vselej je zdravnikove pomoči potreba.

Pomaga se ravno tako, kakor smo v poprejšnjim §. učili; treba je včasih že preveč v nožnico ležečo glavo in eno nogo enmalo nazaj potisniti, da se dostojni prostor pridobi, zaostalo nogo gor izvleči.

§. 41. Kadar ste obé sprednji nogi pod trebuh položene.

(Poglej podoba 7.)

Pri ti legi mladiga je glava vselej tako naprej potisnjena, da je prvo opravilo, glavo nekoliko nazaj potisniti. Scer se ravna v vsim tako, kakor smo rekli v §. 39. Vselej se mora v nožnico pripeljana noga navezati, da ne uide med tem, ko druge išemo. Smo obé našli, se ravna po vodilih poprej rečenih.

§. 42. Če ste sprednji nogi čez glavo položene.

Spozna se ta napčna lega lahko, ker gobec mladiča, namest da bi slonel na naprej položenih sprednjih nogah, se najde pod nogama.

Čeravno je poprava take lege lahka, je vendar skerbno ravnati, da se s poravnavanjem nog ne preterga nožnica ali ne predere ritno čevô.

Pomočnik naj potisne prvič mladiča nekoliko nazaj v maternico; nogi naj se primete na binceljnih in spravite v pravo lego; glava naj se vzdigne in položi na sprednje stegna. Da se nogi obderžite v popravljeni legi, se navezete in deržite nazankljane.

Ako bi utegnul mladič nepremakljiv v ti napčni legi biti, ni družiga storiti, če nam je na življenju matere veliko ležeče, kakor ga v maternim telesu umoriti in razdeliti na kose, ter tako razkoseniga vùn spraviti.

§. 43. Če ležé tri ali vse štiri noge spred pred materničnim ustjem.

Da več nog pred izhodišem leži, ni teško spoznati; treba je dobro razločiti: ali so naprej ležeče 3 ali 4 noge naravno vstvarjeniga mladiča, ali pa le kakošne spake (Missgeburt), ki ima morda troje sprednjih nog.

Vse to se zvê po natančnim preiskovanju. Pomoč pa je teška in nevarna, ker je težavno, brez da bi se maternica kaj ne poškodovala, z nogami večidel tudi napčno zasukaniga mladiča tako na pravo obrniti, da se ne nje-mu, ne materi škoda ne zgodi.

Če so vse 4 noge proti ustju obrnjene, je prvo, da pomočnik natanjko zvê, s katerim delam je mladič bolj proti izhodišu obrnjen: ali s sprednjim (glavo), ali s

zadnjim (ritjo)? Kakor se to po preiskavi pokaže, tako se mora tudi potem ravnati, da se mladič popolnoma poravna s sprednjim ali zadnjim delam na pravo pot; vselej se tiste dve nogi nazankljate, ki imate nar poprej na svet priti, da med tem, ko se glava ali rit obrača, ne videte več.

C) *Ritinska lega mladiča v maternim telesu.*

§. 44. **Kako pomagati v ritinski legi.**

(Poglej podobo 8.)

Ritinska lega se imenuje tista, pri kateri pride mladič narpoprej z ritjo na svet.

Če leži mladič z ritjo in obema zadnjima nogama s petami na kviško obrnjen proti materničnim ustju in lepo podolgama položen, zamore natora sama porod opraviti, čeravno je enmalo težavniši, kakor tisti, kjer pride z glavo naprej, zakaj širji rit potrebuje več prostora kakor glava. Vendar, če ni družih zadržkov, ni posebne zdravnikove pomoči potreba.

Le na to se mora skerbno skerbno gledati, da pride rep lepo na dan, da se ne zavíha nazaj in poroda tako ne zadržuje. Zato je o tacih porodih treba za rep prijeti in ga doli med zadnje noge povleči.

Scer naj se, dokler rit ni popolnoma rojena, ne vleče mladič silno, ker široka rit se mora, kakor smo že rekli, počasi roditi, da se kaj ne preterga. Kadar je pa enkrat zadnji del rojen, se mora pa sprednji del hitro hitro vùn potegniti, da se ne zgodi kakošna nesreča ne mladiču ne materi.

Pri ritinski legi se pa zna sledeče primeriti, kar nam je treba natanjčnisi vediti.

1) Če je rep gori in nazaj zavíhan in mladič že precej delječ v noznico prišel. To je važen zadržek poroda in pa nevaren, ker se znajo tudi medenčne kosti potem premakniti ali celò zlomiti in druga nesreča zgoditi.

Naključí se pa to posebno, če nespametni ljudje vlečejo živinče iz matere za noge, brez da bi bili pazili na to: ali je rep že tudi prišel skozi maternično ustje ali ne.

Se je to primerilo, se mora živinče, ki je že predelječ prišlo, z roko ali porodničarsko birglo enmalo nazaj potisniti, da se rep doli in skoz maternično ustje spravi in po tem porod kolikor moč pospeši.

2) Če je ena zadnja noga v maternici zaostala. To ovéra porod, ki se da le z zdravnikovo pomočjo opraviti.

Zaostala noga je včasih v pravi legi, to je, proti izhodišu stegnjena, toda ne more vùn, ker je na maternični vrat ali na sramne kosti vperta. Se je pomočnik tega prepričal, naj nazanjklja nar poprej tisto nogo, ktera prav leži, da ne uide, — potem gré z roko v maternico in preiše kje je zaderžek; če najde tù in tam vperto nogo, jo spravi na pravo pot, jo nazanjklja in nazanjkljano derži, dokler iz materniga telesa se ni rodila.

Če je mladič že predelječ v nožnico potisnjen, je treba, da ga narpoprej enmalo nazaj potisne, da vjame po tem nogo in jo spravi na pravo pot, kakor smo gori rekli.

3) Včasih leži mladič z ritjo naprej, pa ena ali obé zadnji nogi ste v skoknim členu (ali kakor se napčno imenuje v „zadnim kolenu“) sključene,

(poglej podobo 9.).

Spoznati te lege ni težko. Lahko se pa tudi previdi, da naj se napenja starka kolikor more, vendar ne bo rodila brez zdravnikove pomoči.

Pomaga se, da spravimo drog, ali dolgi kavelj z vervico, ali zanjko okoli vpognjeniga člena, ktero derži potem pomagač; zdravnik pritisne z roko ali bergljo kolikor more mladiča v maternico, da si toliko prostora pridobi, da mora sključeno nogo stegniti; v ta namen skusi pomočnik z roko med stegno in pišal priti; potem prime za pišal (gólen), jo enmalo vzdigne, da pride doli do binčeljna, kteriga prime, da narpoprej spodnji del noge, potem pa celo nogo počasi stegne in skoz maternično ustje v nožnico spravi.

Če se je mladič že tako delječ vùn prikazal, da ga na ravno imenovano vižo nemoremo več v pravo lego spraviti, naj poskusi pomočnik, da sključeni zadnji nogi kolikor je moč pod trebuh mladimu spravi in tako mladiča z na trebuh stišnjenimi nogami pri repu vleče, da ga vùn spravi. Sila težko bo scer šlo na to vižo in mladič pride ob življenje, ali — kjer je le na tem ležeče, da se starka ohrani, naj se poskusi; pa vediti je, da tako prisiljen porod je tudi za starko nevaren, ker široki riti z nogama vred prostora manjka pri izhodišu.

Ker pa tudi na to vižo ne gré in je gospodarju na življenju starke vse ležeče, naj se skusi ena ali obé zadnji

nogi gori v kovknim členu ali sklepu odrezati in iz maternice spraviti, po tem pa ostali život vùn potegniti.

§. 45. Če ste zadnji nogi pod trebuh stegnjene,

(poglej podobo 10.)

se ravná, kakor smo ravno poprej pri podobi 10. razložili. Če pa ste zadnji nogi namesti pod trebuham bolj na strani trebuha, bo že veliko težavniši, eno nogo za drugo nazonjkljati na imenovano vižo, in ju po tem na pravo pot spraviti.

D) Od herbtne lege.

§. 46. Od različnih herbtnih leg in od pomoči o njih.

Namesti da je mladič, kakor je prav, s herbtam gori in z nogami doli obrnjen, se primeri včasih, da leži na herbtu z gori obrnjenimi nogami in trebuham.

Spoznati te lege ni teško. Natora samotež ni nikdar v stanu opraviti taciga napčniga poroda, ki potrebuje vsikdar zdravnikove pomoči, in se ta je težavna.

Ker pa se pomoč ravná po različnosti lege, moramo vse bolj natanjko razločiti.

1) Mladič leži na herbtu z glavo in s sprednjim koncam proti materničnim ustju,

(poglej podobo 11.).

Ta lega bi bila scer pravšna, če bi ne ležal mladič na herbtu.

Pomoč v ti legi obstoji v tem, da mladiča, ki popolnoma znak leži, obrnemo kolikor moremo po strani. Bodimo veseli, ako smo toliko zamogli storiti, ker popolnoma obrniti mladiga z glavo ni mogoče v tesni maternici.

Da tedaj mladiča saj v postransko lego spravimo, mu narpoprej nazonjkljamo sprednji nogi in denemo porodničarsko ujazdo okoli glave, — je to storjeno, ga potisnemo z roko ali bergljo v maternico nazaj kolikor moremo, — potem potisnemo z dlanam tisto pleče, ki je bolj kviško obrnjeno, in skusimo tako mladiča bolj po strani položiti, — za tem ga primemo za vrat (grivo), in ga potegnemo kviško; zdaj ukažemo ujazdo nategniti, in tako skušamo, kolikor je moč, mladiča v boljši in za porod pripravniši lego pripraviti.

Le če nikakor ne gré na to vižo, si ne moremo drugač pomagati, kakor da brez odlašanja tisti del života odrežemo, kateri rojstvo mladimu nar bolj ovéra.

2) Kadar leži mladič na herbtu, pa z ritjo proti maternim ustju obrnjen,

(poglej podobo 12.)

se nazanjkjate obé zadnji nogi, mladič se potisne, kar se dá, v maternico nazaj, se skusi potem po strani položiti, ali če je moč, popolnoma na noge obrniti, in tako vùn izvleči.

3) Če mladič na herbtu in z ritjo naprej leži, zraven tega pa ste nogi v skoknim členu (ali kakor ljudje napčno pravijo v zadnih kolenih) sključene tako, da se ta člena ošlatata za materničnim ustjem, ali da ste nogi tako pod trebuh položene, da mladič celó rit proti ustju molí, takrat je porod sila težaven.

Nar prvo je tukaj potreba, noge v tako lego spraviti, ki je za porod pripravna. Če ste nogi v členu sključene ali pod trebuh položene, naj se poskusi mladič po strani položiti. To je scer sila teško, pa se vendar s pametjo in skerbjo storiti dá, če tsto zadnjo nogo, ktera je za stransko lego nar bolj pripravna, doli potiskujemo, mladiča za križ ali rep zagrabimo in kviško vzdigniti skusimo; na to vižo ga položimo saj nekoliko po strani, in če se še naprej trudimo, ga zamoremo véasih popolnoma po strani položiti.

Kakor hitro smo ga na stransko lego pripravili, moramo berž na to misliti, da bomo noge v pravo lego spravili; v ta namen sežemo z roko v vpognjeni skokni člen, grémo doli do pišali, jo primemo in naprj potiskovaje jo stegnemo v pravo lego. Je to na eni nogistorjeno, se mora nazanjkjati in nazanjkljana deržati, da nam ne uide iz popravljene lege med tem, ko skušamo tudi drugo nogo spraviti v pravo lego — proti izhodišu.

Na enako vižo se ravna tudi, če ste nogi stegnjene pod trebuh.

Le takrat, kadar nikakor ni mogoče mladiga tako na pravo pot spraviti, ne moremo nič družiga storiti, kakor obé zadnji nogi gori iz kovkniga člena izrezati in razkositi mladiča in tako kos za kosam iz matere spraviti, kar je, kakor smo že rekli, zlo težavno pa tudi nevarno.

E) *Od poprečne lege.***§. 47. Pomoči v poprečni legi.**

Poprečna lega se imenuje tista, kadar mladič namesti da bi ležal podolgoma v maternici, leži poprek ali počez, z glavo na desni, z ritjo na levi, ali z glavo na levi, z ritjo na desni, s herbtam ali pa s trebuhom in z nogami proti ustju ali izhodišu.

Brez zdravnikove pomoči ne more natora v taki legi nič opraviti; pa še on ima težave, da se v nogah ne zmoti.

Poprečna lega pa je tudi mnogoverstna.

1) Poprečne lege s trebuhom in vsimi štirimimi nogami proti materničnim ustju

(poglej podobo 13.)

ni težko spoznati pri notranji preiskavi, pa težavno jo je na pravo pot poravnati.

Pervo je mladiča, če je že predelječ v rodilih, kar je moč, nazaj potisniti, potem noge natanjko ločiti sprednje od zadnjih.

Je to storjeno, se mora presoditi: s katerim koncam ali s sprednjim ali zadnjim leži mladič bolj naprej; tisti del, ki je že bliže izhodišu, se mora skusiti tako vravnati, da bo šel lahko vùn. Če je sprednji del bliže, se poišete nar pervo sprednji nogi, se nanzanjkljate in nanzanjkljane derži pomagáč; zdravnik skuša potem glavo spred spraviti; to se zgodi, da spravi zanjko čez vrat ali da skusi s porodničarskim drogom na grivo vrata priti in tako zasukati glavo proti izhodišu; kakor hitro je zdravnik mladiča glavo zagrabil in na pravo pot spravil, jo mora berž skoz maternično ustje v nožnico potirati, in ob popadkih mladiča vleči, da se materi težavni porod polajša.

Če je mladič bolj z zadnjim koncam proti izhodišu obrnjen, se morate dobro razločiti zadnji nogi, ki se nanzanjkljate, kakor smo poprej pri pervih rekli, in z repam vred potegnete skozi ustje v nožnico. Tudi pri tem težavnim porodu mora pomagati zdravnik vleči.

2) Če mladič tako poprek leži, da ena sprednja, ena pa zadnja noga proti izhodišu ležite, je treba 1) natanjko preiskovati, da se razloči sprednja noga od zadnje, ker bi se scer živina zastonj napenjala mladiča iz sebe spraviti, če bi ena sprednja in ena zadnja noga vùn molele; razločijo se pa sprednje in zadnje noge nar gotovši po kolenih; za to je treba, da zdravnik po pisali ali

z obema gori seže do kolena, kjer bo razločil koleno sprednje noge od skokniga člena zadnje noge, 2) berž ko je zdravnik razločil nogi, naj zvé, s katerim koncam mladič bliže leži izhodišu; je — postavim — s sprednjim koncam bliže, naj nazanjklja berž sprednjo nogo, ki je nar bližniši, potem naj poiše drugo in jo tudi nazanjklja, in po vsem tem naj skusi glavo spred spravitü, zadnjo nogo pa, kolikor je moč, v maternico nazaj potisniti in potem porod z vleko hitro doveršiti.

Le če bi mladiča na nobeno stran premakniti ne mogli in je gospodarju na ohranjenju starke ležeče, se o drežejo noge ali se scer razkosi mladič, da se tako razkosen na svei spravi.

3) Zna se primeriti, da mladič tako poprek leži, da tri noge spred in vùn molí, namreč eno sprednjo in dvé zadnji, ali eno zadnjo in dvé sprednj.

Pervo je tudi tukaj noge dobro razločiti in po tem, kakor smo v poprejšnih legah (1. in 2.) rekli, tisti konec naprej spravitü, s katerim bliže leži proti izhodišu.

4) Včasih se primeri, da pride mladič z glavo in z eno ali z obema zadnjima nogama naprej.

Pervo je tukaj glavo z zanjko ali uздо tako ujeti, da nam ne uide, potem nazanjkljati tudi sprednji nogi; — je to storjeno, se potisne e zadnji nogi nazaj v maternico, in potem pomaga pomočnik ob popadkih, da vleče mladiča.

5) Primeri se tudi, da lež mladič s herbtam proti materničnim ustju. Spozna se ta lega lahko, k herbet ošlata. Živina samotež pa ne more tako polož mladiča roditi; treba je tedaj pomoči.

Pervo je po preiskavi zvediti: s katerim koncam je vendar mladič bliže pri materničnim ustju: ali s sprednjim ali zadnjim, da se potem na ústi konec oberne, ki bliže leži izhodišu, in po navadnih pomočkih, ki so zanjka, drog, uзда i. t. d. vùn spravitü skus.

Le če ga ni moč na nobeno stran obrniti, se mora razkositi in odrezani deli posanim vùn spravitü, da se mati pri življenju ohrani.

Od dvojčkov.

§. 48. Napčna lega dvojčkov in pomoč o taki legi.

Redko se primeri, da krava ali kobila stori dvojčke. Prava lega dvojčkov je, da eden zraven drugiga v svo-

jih mrenah zaviti leži z glavo in s sprednjima nogama naprej, kakor scer samec. Rojstvo družiga je vselej lože od perviga, ker je drugimu že prvi pot naredil.

Napčni legi pa ste navadnji sledeči:

1) Če scer prav položena dvojčka z glavama in sprednjimi nogami ob enim preveč silita naprej, ali celò tako, da eden molí desno, drugi levo nogo skozi ustje, ali eden le glavo, drugi pa nogi.

V takim primerljeju je pomočnika treba, ki narpoprej razloči, kaj je eniga, in kaj družiga. Je to gotovo, se mora prevdariti: kateri bo prišel lože poprej na svet, in tistimu se nar poprej pomaga, — drugi pa se zavolj tega z roko ali birglo nazaj potisne. Na to se pa nima gledati, da bi se tisti prvi rodil, ki je močnejši od družiga, kakor je pri naravnih porodih navada; ampak tisti naj se prvi vùn spravi, ki lože vùn gré.

2) Če je eden z glavo, drugi z ritjo proti ustju obrnjen,

(poglej podobo 14.)

se mora narpoprej lega obéh dobro razločiti, in spet tistimu pred vùn pomagati, ki lože vùn gré; lože bo pa navadno tistiga poprej vùn spraviti, ki z glavo naprej leži; ta dela potem pot svojimu tovaršu, ki je ritinsko obrnjen.

§. 49. Od spak in gerdôb.

Spake (Missgeburten) in gerdôbe (Ungestalten) so, katerih život se od navadne podobe loči, da je sila prevelik vês ali le kakošen del života, kakor glava (glaván), nos (nosán) i. t. d., ali da je život, vrat, glava dvojna (dvtelic, dvoglavic) ali da ima živina namest čvetero nog 5 nog, eno včasih iz herbta zrašeno i. t. d., — ali so nekteri deli ali vsa živina celò majhna, da ji manjka kakošne noge ali družiga dela; — ali da so posamni deli tako popačeni, da dostikrat celò niso podobni zdravim udam; tu sèm se štejejo tudi krivovratniki, šiloglavci (Spitzköpfe), gerbovci i. t. d.

Gerdob in spak v maternim telesu spoznati ni vselej lahko; tudi niso vselej take, da bi porod overale, ki je takrat še ložji in hitrejši, če je mladič perstlikovec, to je, da je manjši od navadniga.

Če je spaka ali gerdoba večí, kakor je navadno živinče, zamore porod overati in treba je zdravnikove pomoči, ktera se po tem ravná, kakoršna je spaka.

Za to je treba včasih preveliko, zlasti z vodo napolnjeno glavo prebosti, da voda izteče in čepinja vkup pade; če je trebuh zavolj vodenice prevelik, se mora ravno tako delati; treba je včasih posamni spačeni del odrezati, gā s kaveljnam zasačiti, ali nazanjkljati in vùn potegniti, — z eno besedo: ravnati kakor se po dozđaj danih vodilih presodi, da bi bilo delati treba.

Opomnimo tukaj le od dvoglavca ali tiste spake, ki ima dva vrata in dvé glavi,

(poglej podobo 15.).

Tak porod je med vsimi spakami nar težavniši in teško, sila teško ga bo opravil pomočnik.

Druziga ni storiti, kakor tisti del, kateri nar bolj ovéra porod, odrezati, kakor se more, in razkosene dele s kaveljni in zanjkami vùn spraviti, ker drugač ni nikakor mogoče poroda doveršiti. Pomočnik mora tedaj dobro predariti, kako bo začel rezati, in vediti mora, da se bo zlo spotil in močno vtrudil, preden bo dosegel svoj namen.

Treba je, da tukaj še omenimo tistih spak, ki niso živinskim stvarēm clo nič podobne, in so le veči ali manjši gruče ali gomolje (Molen) iz kervi, mesa, sala, hrustanca, dlake ali kakošne druge soderge, ki se je napravila iz čez in čez pokaženiga in spačeniga sada.

Spoznati take skazene kepe je lahko; večidel niso nevarne; vendar zna biti, da so tako velike, da jih je treba na kose razrezati in en kos za drugim potem iz mater-nice vùn jemati, kar se opravi, kakor scer, z nožem in zanjko ali kaveljnem.

§. 50. Od zadržkov poroda po popkovini.

Včasih ovéra popkovina (popkova žnora, Nabelschnur) porod, če je tako okoli mladiča zamotana ali ovita, da ga zadržuje. Ker pa popkovina pri živinčetu ni tako dolga, kakor pri otroku, se tudi napčni ovitki pri nji tako pogostoma ne primerijo, kakor pri človeku.

Nar večkrat se pa vendar primeri, da se popkovina okoli vrata zamota, kadar je glava pod trebuh obernjena.

Te zamote ni lahko spoznati, ker je votlovina mater-nice tako globoka, da nemoremo lahko do vrata, če je glava doli zasukana. Popkovina je v takim primerljeju terdo čez vrat mladiča nategnjena in napeta.

Se je zdravnik tega prepričal, gré berž z v roki skritim krivim nožem v maternico, nastavi nož na popkovino tje, kjer je nar bolj napeta, in jo prereže brez da bi mladiča kaj zadel. Je to storjeno, je treba porod pospešiti z vleko, da pride mladič hitro na svet, scer pogine, ker mu kri po popkovini več dotekati in odtekati ne more, sôpe pa tudi še ne.

Če je popkovina okoli noge ovita, se to lahko spozná, ker je s popkovino ovita noga večidel napčno položena. Tudi tu je treba popkovino prerezati, nogo v pravo lego spraviti, in porod pospešiti z vleko.

Če je pri herbtni legi popkovina okoli trebuha ovita, se večidel lahko iz tega spozná, da je na tistim mestu trebuh zadergajen. Pervo je tudi tukaj popkovino prerezati, tode varovati se je, da se ne prereže preblizo popka ampak bolj na strani.

§. 51. Kako se razkosi mladič v maternim telesu.

Pri mnogih napčnih legah smo rekli, da je treba mladiča v maternici razkositi, to je, mu eno ali več nog, ali glavo odrezati in tako na kose zrezaniga mladiča iz nje spraviti.

Navadni pomagači ne vejo kaj taciga storiti po vodilih zdravilstva, in če mladiča ne morejo z vleko vùn spraviti, svetjejo, naj se scer zdrava živina raji z akolje in zaklana v prid oberne, kakor da bi poginila zavolj nemogočiga poroda.

Al — zna biti, da je gospodarju sila veliko na tem ležeče, da se krava pri življenju ohrani, če je posebne vrednosti za plême i. t. d. Takrat mu bo kaj ljubo, da bi se mladič na kakoršno koli vižo iz nje spravil, da le ona pri življenju ostane. Tako je tudi pri kobilah, ktere se ne koljejo za mesnico.

Čeravno se razkosevanje ne opravlja vselej na eno vižo, ampak potem kakor je lega in stvarba mladiča, so važniši vodila te operacije sledeče:

Pervo je, da se napravi dosti prostora okoli živine; — drugo, da se ji obilo nastelje, — tretje, da se z veržajem — (poglej 345. stran 4. dela živinozdravstva) rahlo na tla verže ali prav za prav položi, in zveže, da pokojno ležati mora, kadar zdravnik v maternici mladiča mesari, — četerto da se z navadno ali še bolj z maternično brizglo mlačna lanéna voda ali mlačno la-

néno olje v nožnico in maternico brizglja, da so ti deli bolj polzki, volni in pripravniši za izspravo odrezanih kosov in poslednjič ostaliga života.

Potem gré zdravnik s pooljeno roko v maternico, preišče še enkrat: kateri del bo izrezati treba, in ga potem nazanjklja ali po potrebi tudi s kaveljnam zasači, da bo odrezaniga berž vùn spraviti zamogel.

Je to storjeno, gré zdravnik z roko vùn in po nož; potem si namaže pomočnik zopet roko z oljem ali mastjó, stisne močen in širok ja kratek noz v pest, in gré ž njim v maternico do tistiga dela, ki nar huji ovéra porod, da ga odreže.

Je glava presilno velika, kakor je vodenična glava, se potisne nož na tistim nestu v glavo, kjer so čepinne kosti vkup zrašene, kar se po mehko bi lahko razloči; je bila glava tako odperta, izteče voda, in čepina pade vkup, mladič s pozmanjšano glavó se lože rodi; — če pa ni vodenična glava zaderika kriva, in ima mladič brez tega preveliko glavo, se glavi izreže zadnja čelust tam, kjer je s čepino sklenjena, in se vzame iz maternice; v ostalo glavo se zasači z vervje prevideni kavelj in tako glava vùn potegne.

Je sprednja noga vzrok nemogočiga poroda, se mora tudi izrezati tam, kjer se plêč a derži; odrezana noga se nazanklja in vùn potegne; — ravno tako se ravná z zadnjo nogo, ktera se pa pod stegnam iz kovkniga člena izreže.

Če je vodenični trebuh vzrok zaderéka, se okoli popka zasači nož in trebuh odprè, da izteče voda in je mladič toliko zmanjšán, da se lahko rodi.

Nar težji pa je herbetanec prerezati in tako mladiča razkositi.

Kadar pa zdravnik po maternici na eno ali drugo vižo mesari, naj se varje, da ne poškodje kje maternice, kar je zelo nevarno. Zato naj se začnè še le takrat rezati, kadar imamo tisti del dobro pri rokah, kteriga izrezati hočemo, in režemo naj vselej le malo po malim, — ne da bi mesarili okoli sebe silovito.

§. 52. Preréza maternice.

Preréza maternice, ki se imenuje v družih jeziki tudi cesarska réz (Kaiserschnitt), zato ker so nek v starodavnih časih Julia Cesarja na ti poti na svet spravili, je nar nevarniši med vsimi operacijami, ktero le maloktera mati, pa tudi maloktera živina srečno prestopi.

Naredi se ta operacija le takrat, kadar mladiga ni na nobeno vižo moč živiga po naravni poti spolovil na svet spraviti, in je gospodarju vse na tem ležeče, da se mladič ohrani, če tudi starka pogine.

Zna biti, da je starka bolna ali tako slaba, da ni nikakor upati, da bi zamogla mladiča roditi, — ali da so spolovila tako napčno vstvarjene, da skozi nje ne more mlado na svet, — ali če je mladič prevelik, da ne more vùn, razkositi ga pa nočemo, ker bi ga zavolj kakošne posebne vrednosti radi živiga imeli.

V tacih okolišinah ne kaže drugači, kakor ga izrezati iz maternice.

Al ker se to vselej še le takrat stori, ko je že vsa druga pomoč poskušena bila, je tedaj že večidel prepozno za srečni izid te operacije, tedaj se lahko zapopade, da je za starko sila nevarna preréza maternice. Kar pa nevarnost še povikša je to, da take velike rane se ne zacelijo lahko.

Maternica se pa preréze na dvojno vižo: ali skoz trebuh ali skoz nožnico.

1) Kadar se maternica skoz trebuh preréze, se preréze prvič vunanja koža, za to trebušna mrena, in za to maternica — in iz prerezane maternice se vzame mladič vùn.

Preréze se maternica skoz trebuh takrat, kadar je mladič prevelik za tesne spolovila, ali kadar je medenca scer napčno vstvarjena, da je izhodiše tudi za malo stvar nepripravno i. t. d.

Preréze se pa trebuh ali spodej po sredi trebuha (na tako imenovani beli rajdi), ali pa na strani na desni lakotnici.

Naj se preréze trebuh spodej ali na strani, vselej se mora živina poprej na tla rahlo vreči, in na tla položena terdno zvezati, da mirno leži.

Je starka na tla položena, se ji spravi blato iz riti, in če je moč, naj se sprazne tudi scavni mehur, če je preveč napet; to se stori, da pomočnik s pooljeno roko v ritno čevó seže in pritiska navzdol, kjer mehur leži, da ga tako izprazne.

Po tem vzamemo nož v roko, in pod popkam proti vimenu, ravno po sredi, preréžemo ž njim kožo noter do spod ležeče bele trebušne kože; smo na to prišli, preréžemo skerbno tudi to, da pridemo do maternice. Smo prišli do maternice, zastavimo nož na tistim mestu, kjer glavo mladiča čutimo, in preréžemo podolgama maternico tako, da se ogibljemo, kolikor je moč, večim kervinim zilam.

Je maternica prerezana, se s škarjami prerežejo sadove mreže, in ko na to vižo pridemo do mladiča, ga potegnemo pri sprednjim koncu vùn; berž se pa tudi popkovina prereže, in če mladičev konec zlo kervavi, se zaveže.

Tako na dan spravljeni mladič se položi v pogrete koce ali rjuhe od matere proč.

Smo mladiča vùn vzeli, vzamemo po tem tudi sadove mreže z vso iztrebo iz maternice in jo očistimo popolnoma z mehko morsko gobo; maternico na prerezanim mestu enmalo vkup stisnemo, da se rana rane lepo prime in jo pomazemo s čistim oljem ali sirovim maslam; potem zašijemo vunanjo kožo; čez vse to napravimo ovezo iz platna, ktera se z opasam čez ledje ne preterdo zaveže. Živina naj potem pokojno leži.

Kmaló se prikaže hudo vnetje in vročnica po ti operaciji, ktero tolažimo s hladivnimi solmi, nar boljše s solitarjem, kteriga živini v pijači dajemo; treba je pri hujšim vnetju in hujši vročnici tudi pušati; jesti naj se operirani živini nič družiga ne daje kakor namočenih otrobov ali moke na vodi, ali poleti trave.

Je 5 dni preteklo, naj se potegnejo niti rahlo iz šivov, da se koža nikjer ne prergera; se je kožna rana že zarasla, naj se, kadar se gnoji, le z mlačno vodo čedi; vse drugo opravi natora sama.

Če bi se po operaciji kazalo, da je krava v nevarnosti konec vzeti, naj se raji berž potem zakolje, da se meso še k pridu oberne.

Če se pa imenovara operacija naredi na desni laktotnici, se ravna ravno tako, kakor smo poprej popisali; reči pa moramo, da je veliko varniši trebuh na laktotnici prerezati, kakor spodej pod popkam, kjer je nevarnost veliko večí, če živina vstaja in se vleže in se marsiktera nesreča primeriti zamore.

2) Maternica se zamore tudi skoz nožnico prerezati, da se mlado na ti poti vùn spravi. Naredi se pa ta operacija takrat, kadar so zaderžki poroda na materničnim ustju ali vratu, na priliko: kakošna vterdina, polipi ali drugi israzliki . t. d.

Opravi se ta operacija na stoječi ali ležeči živini; vselej pa se mora živina dobro zvezati, da mirno stoji ali leži.

Zdravnik gré, ko je vse pripravljeno bilo, po tem z nožem, v pest skritin, v nožnico noter do materničniga ustja, nastavi nož na ustju in ga prereže noter do votlovine maternice, dokler se čuti mladič v njem; potem se preréza še razširi tako, da zamoremo mladiča vùn po-

tegniti. Je mladič na ti poti rojen, se spravi tudi iztreba iz maternice; živina se odveže in pri pokoju pusti; če ima poželjenje po piči, naj se ji da le moke ali otrobov na vodi, in se scer tako ravna, kakor smo pri ti operaciji skoz trebuh (1) učili.

Sedmo poglavje.

Bolezni starke po porodu.

§. 53. Če iztreba delj časa zaostane v maternici.

Nar raji se pri kravah primeri, da se ne iztrebijo o pravim času, in če se je to enkrat primerilo, se primeri rado večkrat. Pa pri kravah je tazaderžek tudi nar manj nevaren, če se iztreba le čez 10 — 14 dni ne zaderži, če pa zaostane 5 ali 6 tednov ali celò 3 — 4 mesce, pa začne živina očitno hirati, pride ob mleko, jesti se ji ne poljubi, merzlica jo včasih strese in vročina kuha. Pri vsaki drugi živini je zaderžanje iztrebe veliko poprej nevarno, ker gnjijenje iztrebe spridi kri, v katero so serkalne žilice gnjilad pipepljale; začne se potem berž gnjilobna merzlica ali tresljika (mačuh), živina hira in medli; večkrat jo začne po zdraženih čutnicah tudi hud kerč lomiti, ki pahne maternico vùn in trut napravi.

Kako se odpravi zaostala iztreba?

Opravlja se po različnosti vzrokov, ki jo zaderžujejo. Vzroki zaderžanja pa znajo biti: ali

1) če je povitica z maternico preveč zarašena, kar se posebno pri gobah kravje povitice zgodi, ktere se rade premočno sprimejo z gobami telečnika;

2) če je kerč zaperl maternično ustje, da iztreba, čeravno ločena, ne more vùn;

3) če so zavolj slabosti starke popolnoma prenehali tisti poporodni popadki, ki spravijo iztrebo vùn.

Če se je zdravnik za gotovo prepričal, da družiga vzroka ni, kakor da je povitica pri kobili ali da so gobe pri kravi in ovcí preveč zarašene z gobami maternice, se pomaga tako, da se z roko loči, kar je preveč skup zrašeniga. V ta namen gré pomočnik s položeno roko in porezanimi nohtovi na perstih v maternico,

in skuša prirašene povitične dele ali gobe rahlo in počasi ločiti, ne pa jih s silo tergati, da se ne poškodje maternica. Ko zdravnik na to vižo v maternici z eno roko ravna, vleče z drugo roko za popkovino, da se tako spravi iztreba iz starke. Pri kobili je treba povitico krog in krog ločiti od maternice; pri kravi in ovci se pa ločijo le povitične gobe od gob maternice.

Je to opravljeno, naj se z maternično klištiro brizglja nekoliko mlačne vode v maternico, da se poplahne vse iz nje, kar je kerví ali morebiti tudi gajile soderge v nji zaostalo.

Je iztreba vùn, se bo maternica kmalo spet v svoj zdravi stan skercila, živina se bo okrepčala, vesela postala in rada po piči segla.

Svariti pa moramo tu, da tisto silovito in sirovo terganje gob, kakor je navadno pri mojstarih-skazih, je večidel nepotrebno in vselej nevarno, ker se potem živina za vselej poškodje. Takineumneži pravijo: „živina je gobova, gobe so bolezin, zato se morajo potergati.“ Naši bravci pa véjo, da gobe morajo biti na povitiči vsake krave in ovce, ker ravno te gobice se, po katerih se téle ali jagnje v maternim telesu maternice derží; če bi teh gob ne bilo, bi starka mladiča v sebi obdržati ne mogla. Vsaka krava ali ovca mora tedaj gobova biti, natora jo je tako vstvarila, — in le samo to je včasih napčno, da se povitične in maternične gobe premočno sprimejo in se tedaj ločiti morajo. Nikdar pa se ne smejo gobe maternice tergati, zakaj te mora maternica imeti, da se z njimi sprimejo povitične gobe, kadar krava ali ovca breja postane.

Če pa prehud kerč zapíra maternično ustje, da iztreba ne more vùn, ali če so zavolj slabosti popadki jenjali, je po mnogih novih skušnjah nar boljše poterjena petersiljeva voda, ki se takole napravi: V 3 bokalih naj se da kuhati za eno dobro pest petersiljevih korenin z zelišem vred; kuha naj se petersilj pa tako dolgo, da so korenine tako mehke, da se zmečkati dajo; zmečkane korenine z vodo vred se zmešajo potem s 3 bokali tople ječmenove vode — in to se da kravi na enkrat popiti. Trikrat na dan se tako dela, tako dolgo, dokler iztreba od živine ne gré, kar se pa večidel o 3 ali 5 dneh zgodi. — To naj se vselej poskusi, ker je tolikrat dobro poterjeno bilo in celó brez vse nevarnosti.

Če bi se popadki pa celó ne dali iz noviga obuditi, da bi pahnili iztrebo vùn, ker je živina popolnoma oslabela, naj se ji da včasih vina ali žganja z vodo

pomešaniga piti. V tacih okoljšinah zamore zdravnik tudi štupo rezanih rožičkov (Mutterkorn), poskusiti, katerih se pol lota z vrelo vodo popari, in ta poparina dvakrat na dan kravi ali kobili noter da, dokler se ne obudijo popadki.

§. 54. Kervotók iz spolovíl po porodu.

Po težkih porodih, kadar se je z rokami ali orodjem nožnica ali maternica ranila, začne včasih kri iz sramnice teči, ki je včasih čista, včasih z žleam zmešana, včasih lepo rudeča, drugikrat bolj černkasta.

Kervotók zdraži živino, da je bolj nepokojna, če je z bolečinami združen, — ali pa jo zlo oslabi, če veliko kervi zgubi.

Iz začetka je vselej narbolji merzla voda, ktera se brizglja v nožnico in maternico, pa varno, da se s kliširno cevko rana še bolj ne oškodje, — poklada se pa tudi v merzlo vodo pomočena rjuha čez križ ali pa žakelj s snegam ali razdrobljenim ledam. Merzlota stisne odperte kervine žilice skupej, da jenjajo kervaveči.

Pozneje se zna v vodi, ki se v nožnico brizglja, tudi sirov galún (roher Alaun) na pol bokala vode 1 lot siroviga galuna — razstopiti in taka galunova voda v kervavelo maternico brizgljati.

Če pa kervotók več dni terpi in je živina potem že zlo oslabela, naj se skuha skorja hrastovih korenin; ti hrastovi vodi se pridene siroviga galuna ali pa železniga vitriola, in brizglja po 4krat na dan v nožnico (4 lote hrastovih korenin naj se kuha dobre pol ure z bokalam vode, potem se voda precedí, in v pol bokalu take hrastove vode naj se raztopi 1 lot siroviga galuna, ali pa železniga vitriola); železni vitriol še bolj vkup vleče kakor galún, kteri pa mora vselej sirov galún biti, ker žgani galún je hud in razjé del, na kteriga pride.

Križ take oslabiljene živine naj se riba včasih z žganjem ali kafrovcam ali salmiakovcam, da se čutnice enmalo oživijo.

Živina naj zmiraj pokojno stoji v bolj hladnim hlevu, ker presoparčin hlev ji zbega preveč kri in množi kervotók.

Klaja naj se ji daje pomalim, da preveč trebuha ne razbaše, zato ji tačas narbolji služi moka, otrobi ali lanéne preše (perga) na vodi, enmalo osoljene.

Za pijačo naj se ji ponudi večkrat hladna voda, zlo spešani živini včasih kak kos kruha, v vino ali vodeno žganje pomočeniga.

§. 55. Od ranjenja spolovíl med porodam.

Pri težavnih porodih se oškodovajo včasih sramnica, nožnica ali maternica, da se otisnejo, ošipnejo ali clo pretergajo, kar se zna z roko ali orodjem primeriti.

Majhne rane, ki nobene druge škode ne prizadenejo, kakor da živino bolé, so brez vse nevarnosti, in se dajo lahko ozdraviti, če se ali čista merzla voda v spolovila brizglja, ali da se vodi neke kaplje arnične tinkture pridenejo; pozneje se brizgljajo tudi s pridam žleznate vode, kakor voda lanéniga semena, ali pa čisto lanéno olje.

So pa rane velike, to je, da so notranji deli zlo raztergani, je nevarnost že večí, in če po vnetju snet pritisne, če velik ker v otók postane, zna živina tudi poginiti.

Ravná se zoper take velike rane ravno tako kakor zoper majhne; le je treba hudo vnetje tolažiti še z notranjimi zdravili, na priliko, da se živini med pijačo solitarja daje, ali če sama piti noče, da se ji en lot solitarja dobro razstopljeniga v poliču vode, kake 3krat na dan noter vliva; v posebno hudi vročnici pa je tudi pušati treba.

Se je vnetje potolažilo, in se rana gnojí, je treba tako imenovanih vkup vlečljivih zdravil brizgljati v ranjene spolovila, kakor vode iz kuhanih skorij hrastovih korenin, v kateri hrastovi vodi (pol bokala) se razstopi siroviga galúna ali pa železniga vitriola 1 lot. Take brizglje naj se saj 4krat na dan ponavljajo, pa vselej naj se z brizgljo rahlo ravná, da se iz noviga kaj ne oškodje.

Če se z ranami pametno ravná, se večidel ozdravijo brez škode; živina se po vsem tem spet vbreji.

Bolj nevarne rane pa od sedaj popisanih so take, ktere zadenejo tudi ritno čevó ali scavni mehur. Se vé, da tukaj se ne da nič šivati; natora mora sama vse opraviti; da pa zamore to storiti, se morajo rane kolikor moč čistiti z mlačno vodo ali z vodo lanéniga semena, ki se na nje brizglja; tudi je treba, da se blato pridno iz čevesa trebi in tako vse iz poti spravi, kar zarašenje ran zadržuje.

Če se je pa presredék (Mittelfleisch) zlo pretergal, ga je treba zašiti, in rano umivati z merzlo vodo, kateri se zamore nekoliko jesiha pridjati; pozneje naj se

zmiva z mlačno vodo, vse ojstre, dražljive zdravila pa naj se opusté, dokler se rana lepo gnoji; natora jo bo lože sama zacelila.

§. 56. Vnetje ali prisad maternice.

Po težavnim porodu zavolj silniga napenjanja kakor tudi po porodih, pri katerih se je orodje vpotrebovalo, zlasti pa tudi po prehlajenju se vname včasih maternica.

Njene znamnja so: živina je zelo občutljiva na križu, če se z roko pritisne; je zavolj bolečin nepokojna; sramnica ji je rudeča, vroča, bolj suha; napenja se in večkrat stoka; zadnji del ji omahuje, kakor da bi bil mertuden; včasih jo mraz pretrese, da se dlaka po herbtu šetini, večidel pa jo kuha vročnica, zato je tudi gobec bolj vroč, sapa gorkeji, ušesa so kmalo vroče kmalo merzle; ravno tako tudi rogovi; živini se ne poljubi jesti; stoji vsa klaverna; vime je bolj prazno.

Ta boleznin je vselej nevarna, ker se lahko primeri, da vnetje v smertni snet (Brand) prestopi ali pa v dolgočasno gnojenje.

Kakor so imenovane znamnja bolj hude, se meri nevarnost boleznin, seosebno pa po žili, kolikor hitrejši v eni minuti bije, tako da je taka manj nevarna, pri kateri žila 80krat v eni minuti vdari, kakor če 90, 100, 120krat in še večkrat.

Če živina tudi ne pogine, rada po prestani hudi boleznin jalova ostane.

Zdravila v ti boleznin nar več premorejo, če je boleznin se še le začela, da poklicani zdravnik ima še z vnetjem opraviti. Poglavitne zdravila so: v maternico naj se brizglja žlepnata mlačna voda, voda lanéniga semena; tudi v ritno čevó naj se brizgljajo take vode in pa lanéno olje; noter naj se ji daje solnitar v pijači, ali če ne pije, naj se ji vlije, kake 4krat na dan, z lanéno ali ajbševo vodo skupej v gobec. Tudi dvojna sol (Doppelsalz) po 4 lote na enkrat veliki živini dobro tekne. Merzli okladki naj se pokladajo čez križ, scer naj se pa živina na gorkim derži.

Če je živina posebno dobro rejena in vnetje hudo, se ji zna tudi enmalo pušati.

Če se vidi, da živini zadnji konec (križ) omahuje, naj se solitarju prida kafre, na 1 lot solitarja 1 kvintelje kafre; križ in herbet naj se maže s kafrovcam ali salmijakovcam.

Če smerdljiva sokrovica iz sramnice teči začne, je to slabo znamenje, ki razodeva, da se je maternica gnojiti začela; treba je takrat brizgljati večkrat v maternico žleznate vode s tinkturo lopatniko ali mirno; križ se ji maže s kafrovcam in salmijakovcam; če se živini jésti poljubi, naj se ji po malim daje tečne, močnate piče.

Če pa černkasta sokrovica še huji smerdi in živina vidno slabeji postaja in medlí, je to znamenje snetjavosti; takrat bo večidel vsa pomoč zastoj, če tudi pridno pokladamo okladke z merzlo vodo, snegam ali ledam čez križ, če tudi večkrat dajemo ji kafre, in brizgljamo pridno kamiljčno vodo v maternico.

Če je bolezin že to stopnjo dospela, bo poginila živina.

Če bi klavno živino ta nesreča zadela, ni nikakor za vžitek pripustljiva, kadar se ji že maternica gnojí ali se je je snet poprijel.

§. 57. Trut.

Po težavnih porodih, kadar se je živina zlo napejnala, se prikaže včasih maternica s svojo natranjo platjó zvonaj sramnice, ali popolnoma vùn pade, — to se imenuje trut.

Predpadla maternica se rada vname, kadar na zrak stopi; včasih se valja po tleh in se tudi vname.

Kako pa se predpad maternice ali trut primeri, zamore le tisti zapopasti, kateri vé, kar smo v začetku teh bukev učili, da je maternica privezana po vezkih, ki jo derže v njeni legi; — če so se vezki tako razstegnili, da ohlapnejo ali da se celò pretergajo, je lahko zapopasti, da maternica vùn stopi, kator na priliko podvleka klobučje štule.

Spozná se ta bolezin lahko, ker se maternica vidi pri sramnici, ali pa celò po zadnjih nogah dolj viseti; pri kravah in ovcah se vidijo gobe.

Pri trutu je vselej treba zdravnikove pomoči: Skušnje poslednjiga časa so tole nar bolj poterdile: Od predpadle maternice (telečnika) se nar poprej čisto loči iztreba, če se že ni sama ločila; potem se očisti v mlačni vodi, če se je na tleh kaj pomazala; za tem se položi v škař z mlačno vodo, v kateri smo dali pol libre (pol funta) drobno zmletiga siroviga galúna (rohen Alaun) stopiti. V ti galúnovi vodi se koplje telečnik, kateri se s svojimi gobami vred po ti kopvi že večidel o četert ure

in včasih še poprej tako skerči, da skor sam smukne noter, in tudi več vùn ne pade; o dvéh dnéh je krava večidel popolnoma zdrava.

Živina, katero je ta nesreča zadéla, se mora potem, ko je maternica nazaj djana bila, vselej z zadnjima nogama na višji steljo postaviti, ker po tem maternica ne sili tako vùn, kakor če živina zad navzdol stoji.

Pomniti je tudi, da naj se s predpadlo maternico vselej rahlo in mehko ravná, da se ne otisne in po otisku ne vname.

Če se vidi, da se živina napenja in se je bati, da bi se trut znoviga ne prikazal, naj se pokladajo merzli ohladki po križu; ti potolažijo to tišanje.

Če bi pri vsem tem maternica noter ostati ne hotla, je treba, da se, kakor smo na strani 35. učili, preveže sramnica;

(poglej podobo 16.).

Kako pa se potisne maternica nazaj?

S pooljeno pestjó ali s pooljenim keglam (poglej na stran 35.) se potisne ravno na sredi nazaj, in potem se še en čas roka ali kegel noter derži. Da znoviga vùn ne pade, se stori kakor podoba kaže in smo razločno na strani 35. učili.

Nekteri namesto preveze sramnico tudi zašijejo, kadar je trut nazaj spravljen bil — ali dostikrat se primeri, da šivi ne deržé, in ko se živina znoviga napnè, se razterga vse skup.

Če je živina pokojna postala in se ne napenja več, ni treba da bi več kot 2 ali 3 dni sramnico prevezano ali zašito imela; če je pa nepokojna, se mora preveza včasih 10 do 14 dni pustiti. Živina naj, dokler ima prevezo čez sramnico, z zadnjim koncam vedno višji stoji; merzli okladki čez križ ji dobro storé.

Če pa na nobeno vižo nemoremo predpadle maternice nazaj spraviti, in se vidi, da je deloma že snetjava, ali raztergana ali scer neozdravljiva, se ji mora snetjavi ali raztergani ali scer neozdravljivi del odrežati.

To je pa težavno in tudi nevarno, in se zamore le takrat poskusiti, ko je gospodarju sila veliko na živini ležeče.

V ta namen se položi ali postavi in zveže živina tako, da mora pokojna med operacijo biti; potem se preveže maternica en pavec od njeniga ustja z dreto prav terdo in en pavec pod to prevezo se odreže z ostrim nožem. Kar še pri materničnim ustju maternice ostane, se potisne skozi

nožnico nazaj. Kervotók se vstavi z brizgljanjem merzle vode in merzlimi okladki. Če bi po ti operaciji se ostali kos maternice huji vnel in bi vnetje vročnico napravilo, se ozdravlja tako, kakor smo pri vnetju maternice (na strani 64.) učili.

Če pa vkljub vsi ti zdravniški pomoči vedno huji vročnica živino tare in ona vidoma pešati in slabeti začne, ne bo pomagalo nič, — konjedercu naj se da, ker predolgočasna vročnica in snet maternice spridita kri, meso in vès drob tako, da bi nevarno bilo, živino zaklati in meso in druge dele povžiti.

§. 58. Predpad nožnice.

Nožnica stopi vùn včasih pred porodam, včasih med porodam, včasih po porodu, če nje zaveza ohlapne in odneha.

Spozná se predpad potem, da se iz sramnice potisne nek okrogljat, veči ali manjši, večidel zlo rudeč kožnat mehur.

Nevaren ta predpad ni tako kakor je predpad maternice, vendar je včasih zlo nadležen; nadležnost pa se ravná po času, v katerim nožnica vùn stopi.

Če se primeri pred porodam, kar se posebno pri kravah rado zgodi in če ni veliko nožnice vùn sopilo, ki iz začetka večidel vselej nazaj stopi, če ležeča krava vstane, ni tak predpad celò nič nevaren, čeravno gospodarja straši. Spravi se nožnica nazaj, da se narpoprej z mlačnim mlekom očisti, če se je vmazala, ko je krava ležala; potem se s pooljeno roko potisne rahlo nazaj; je nožnica nazaj spravljena, naj se mlačna lanéna voda s čistim lanénim oljem v nožnico večkrat pa pomalim brizglja; včasih jeuja berž potem tišanje in nožnica ostane v svoji legi; včasih pomaga tudi brizgljanje merzle vode. Živini naj se nastelje tako, da vselej z zadnjim koncam višji stoji. Če bi le nožnica vùn silila, naj se napravi že popisana preveza čez sramnico, ktera se zna, če bi vse to ne pomagalo, tudi s kakimi 3 ali 4 sošitki zašiti. Če se pa živina še vedno napenja in tiší nožnico vùn, naj se pokladajo v merzlo vodo namočene rute ali rjuhe čez križ, in če je živina dobro rejena, se ji zna tudi enmalo pušati.

Če stopi nožnica med porodam vùn, je to sila nadležno za porod; ravná se tako kakor smo ravno govorili; za to pa naj se narbolj skerbí, da se porod knalo dokončá, ker potem bo nožnica sama po sebi nazaj stopila.

Če stopi nožnica po porodu vùn, je skerbeti nar poprej, da gré iztreba od živine; potem se potisne nožnica nazaj, in dalje ravná, kakor smo že povedali; nar poprej se brizglja mlačna lanéna voda z oljem; če to ne pomaga, se ravná po poprej danim poduku.

§. 59. Poporodna vročnica.

Poporodna vročnica (Milchfieber, Wurfieber) je posebno huda vročnica o prvih dnéh po porodu, ki izvira iz vnetja maternice in trebušniga droba, posebno trebušne kože.

Podveržena je ti bolezní posebno mlada, dobro rejena, kervipolna živina po težavnih porodih; pa tudi vsako drugo porodno žival zamore napasti, če se prehladi ali se ji napčna piča daje. So včasih take leta, da živino, tudi brez posebniga vzroka, poporodna vročnica napada.

Spozná se iz sledečih znamenj: živina je pred malo dní vergla (to je prvo, kar se zvediti ima); stoji klaverno, glavo pobesi, ali celó stati ne more, včasih je nepokojna, kakor da bi jo klalo, včasih je vsa tópa, kakor da bi nobeniga občutka ne imela; omahuje z zadnjim koncam, gobec je vroč, rudeč in suh, smerček suh, včasih z zobmi skriplje, ne je in ne prežvekje, žeja je huda, rogovi kmalo vroči kmalo merzli, sapa vroča, hitra in teška; žila ji hitro bíje, tudi serce tako; blató je suho, poredkoma od nje gré, scavnica je rudečkasta ali pa tudi bleđa; sramnica je suha, vroča, rudeča, — vime je večidel prazno, malokterikrat napeto. Znamnja na sramnici, ki razodevajo notranjo vnetje, so posebno važne.

Bolezin je tako huda, da živino že v 2 ali 4 dnéh umori.

Če merto živino raztelesimo, najdemo znamnja vnetja in snetja v maternici, čevah in na trebušni koži in pa razlive sokrovíce, vode ali meze po trebuhu; čeva in želodec, pri kravah posebno tretji želodec ali prebiravnik, so s suho pičo terdo nabasani; večkrat pa je tudi po členih križa in ledja in bližnjih delih razlita sokrovica ali meza.

Vselej je malo upanja, da se bo živina ozdravila, ki je za to bolezin zbolela, naj počnemo, kar koli hočemo, ker je ta ena nar hujših bolezin, ktera zdravnikam, vkljub vsih skušinj, še ni natanjko znana.

Ozdravlja se takole iz začetka: daje se ji večkrat — vsake tri ure — lanéniga ali laškiga olja po ma-

slicu, kterimu se pridaje po 4 lotě dvojne solí; kmalo pa je treba namest dvojne solí ji po kvinteljcu kaloméla dajati; — v rit naj se brizglja lanéna voda z lanénim oljem večkrat; v trebuh naj se riba salmiakovec z oljem in pa kafrovce, v huji bolezní pa tudi tako imenovano ójstro mazilo. Če je živina dobro rejena in znamuja vnetja hude, naj se ji pa berž iz začetka tudi puša, kakih 6 ali 8 funtov; — piti naj se da ji prestane vode z moko.

Če pa bolezin že en dan terpi, naj se olju, kalomelu pridaje tudi po pol kvinteljca kafre, ker boljših zdravil nimamo.

§. 60. Nagli prestavek mleka.

Ta naglo nevarna bolezin se le malokterikrat pri živini primeri, večkrat še pri kobilah, kakor pri kravah ali ovcah. Namesto da bi kri, za napravo mleka namenjena, k vimenu tekla, se oberne včasih v svojim teku namest k vimenu ali na kožo in napravi ondi otoke in prisadne bule, ktere včasih hitro zginejo, ali pa k notranjim delam, posebno k možganam, kar je nar nevarniši. Ker se včasih tudi primeri, da v vimenu že napravljeno mleko popiavne žilice spet poserkajo in ga izlijejo v kervne žile, po kterih zna v vesoljni krogotók po celim truplu priti, se ni čuditi, da se v kožnih bulah ali v notranjih delih, kakor v možganih, razlivi najdejo mleku nekako podobni.

Ozdravljiva se ta bolezin takole: Hitro naj se živini puša; mlečni otóki na koži naj se namažejo s terpeninovim oljem, da se na koži obderžé in na notranje dele ne veržejo; noter naj se pa živini dajé dvojna sol (Doppelsalz) po 4 ali 6 lotov na enkrat, ali v pijači ali naj se napravijo močnati osválki; ni boljši notranjiga zdravila o prestavkih mleka kakor je dvojna sol.

§. 61. Vnetje vimena, ali ovčič ali sajovec na vimenu.

Večkrat se primeri po porodu, da se vime vname in oteče, kteri otók se po kmeih ovčič ali sajovec na vimenu imenuje.

Ker pa se tako prisadno vnetje vimena tudi drugikrat, ne ravno zmirej le o porodih primeri, bomo govorili tukaj v občeje od otoka vimenskega ali sploh od ovčiča ali sajovca na vimenu, ker iz serca želimo, da bi vsak

gospodar in vsak, ki ima z živino opraviti, dobro poznal to bolezn, ktera se dostikrat nespametno vražam pripisuje in zavidne sosednje in sosedje ali clo coperniki dolžijo, da so živini „naredili“. Ni je bolezn, ktere natora je tako očitna kakor ta, brez da bi treba bilo po čarah ali copernijah segati.

Al če vime oteče, zna vzrok otekljine mnogoverstin biti, in na tem, da to razločimo, je pri ozdravljanju vse ležeče.

Če tedaj imamo otêklo vime pred sabo, kaj zamore neki biti v takim oteklim vimenu?

Včasih je v oteklim vimenu le zastano mleko, še brez posebne bolezn;

včasih je vime s kervjó zalito, ker je vime vneto;

včasih se mlečne žlezice z mezo zalijejo, ki se sterdi in terdino vimena napravi;

včasih se vneto vime gnojiti začnè in notranji gnoj (Eiter) je vzrok otekliga vimena.

Kako se spoznà, da je le zastano mleko vzrok otekliga vimena?

Le v pervim začetku, to je, prvi dan zna le samo zastalo mleko vzrok napetiga vimena biti, ki je veliko brez da bi posebno boleče in vroče bilo. Kmalo po tem pa, ko mleko v vimenu zastane, če je premastno in pre-gosto bilo in ga dékla ni do dobriga zmolzla, se začnè vnetje ali prisad vimena.

Kako se spoznà vnetje ali prisad vimena?

Vime je deloma ali polovica njega ali celo napeto, vroče, rudeče, boleče; k hudimu vnetju pristopi kmalo vročnica; to je, živina je vsa bolna, pobesi glavo, je klaverna, ne jé, ne prežvekje, je žejna, gobec in nosnice so vroče in rudečkaste, kmalo je vroča po životu in na ušesih, kmalo bolj merzla; žila in serce bije hitrejši kakor navadno. Mleko, ki se izmolze, je včasih kervavo. To terpi 3 ali 5 dni.

Če ni bilo moč vnetja vkrotiti, to je, navala kervi iz vimena spraviti, se primeri, da se vime deloma sterdi, ali da se celò gnojiti začnè.

Kako se spoznà terdina vimena?

Terdina se spoznà iz tega, da znamnja vnetja prejenjajo, to je, vime ni več tako vroče, rudeče, boleče; napeto in terdo je še, toda to ne izvira iz kervi zabasane v vimenu, ampak iz tega, da se je več ali manj mlečnih žlezic, zalitih po sterjeni mezi, oterdilo. Ker pa je vnetje takrat splahnilo, se lahko zapopade, da vime

ne boli več tako in da tudi znamenja vročnice večidel jenjajo, da tedej živina ni več tako klaverna, da snet pomalim jesti začne i. t. d., z eno besedo, da ji je boljši.

Če je pa bilo vnetje hudo, se začne vime gnojiti.

Da se vime gnoji, se spozná iz tega, da znamenja vnetja scer prenehajo in otók vimena odjenja, na manjšim ali večim mestu pa ostane otekljina, ktera še boli, pa je vsaki dan mečji, dokler se ne predere ali ne prereže, in gnoj iztekati začne. Da se tisto mesto pod kožo, kjer se gnoj zbira, omehá, je lahko zapopasti, ker je gnoj tekočina. Gnojiti se pa začne vime vselej še le pozneje, 7, 8. 10 dan.

To so navadni nasledki vnetja. Dva sta še, ki sta huji, pa se k sreči bolj redko primerita, namreč vgnjida (Geschwürsbildung) in pa snet (Brand).

Vgnjida vimena se loči od gnojenja vimena le v tem, da iz vgnjide, kadar se vime predere, teče gerda in smerdljiva sokrovica; gnoj pa je bel, čeravno včasih s kervavimi lisami preprežen, in ne smerdí.

Nar hujsi nasledek je snet (Brand), po katerim vime začernelo barvo dobí, se vse znamenja pohujšajo in živino celó ob življenje pripravijo.

Pervo tedaj, kdor hoče bolezin vimena srečno ozdravljati, je, da dobro spozná razločke bolezni, ker to, kar je za eno prav, ni dostojno za druge.

Drugo pa je, da zvémo vzroke, iz katerih se je bolezin pričela.

Vzroki so različni. Ali izvira bolezin vimena 1) iz nemarnosti kravaríce, da krave do dobriga ne pomolze, ker ravno zadnje mleko je nar bolj, nar bolj nastno, tedaj nar bolj gosto; če se to vsaki dan čisto ne izprazne, zastaja v vimenu, se spridi in bolezin vimena napravi. Nemarnost dékle je velikokrat vzrok ovčiča, kteriga neumni in vražni ljudje v zacopranju, v hudobni beračici, zavidljivim sosedu ali sosednji íšejo; — tjè, tjè, v nemarnost dékle ga pojte iskat in večkrat ga boste našli, nikdar pa ne v tem, da je bilo vaši kravi „narejeno“! Švajcarji, pri katerih je živinoreja na nar višji stopnji, ne pusté, da bi ženske molzle, ker se ne morejo na-nje toliko zanesti, kakor na moške, ki pridno do zadnje kaplje kravo izmolzejo.

2) Mnogokrat vnetje vimena iz tega ostane, da je bila živina na vime vdarjena, sunjena in scer na drugo vižo silovito oškodovana, včasih clo ranjena, da se

ji koža vimena odere i. t. d. Zna se tudi primeriti, da kaka osa ali druga žival živino piči.

3) Dostikrat je nesnažnost vnetja kriva, če se vime po razjedljivi gnojnici valja na nesnažni nastelji in nesnažnim hlevu.

4) Prehlajenje živine cele ali vimena posebno je mnogokrat vzrok vnetja.

5) So tudi ostre zeliša, ktere, kadar v kri pridejo, imajo posebno škodljivo moč do vimena, da se vname in živina celo kervavo mleko molze. Tiste zeliša, ktere imajo škodljivo moč do ledic, scavniga mehurja in do čev (poglej 4. del živinozdravstva na strani 169—181.), škodujejo tudi večkrat vimenu, da se vname.

To so pglavitni vzroki; pri preiskovanju bomo eniga ali drugiga zvedili, in po tem se zlo ravna tudi ozdravljanje.

Vnetje vimena večidel ni nevarno, če se ne zanemari pomoč, ali če se napčno ne ozdravlja, in če stopnja vnetja ni prehuda.

Kako se pomaga?

Pomoč se ravna nar poprej 1) po tem: ali imamo se z vnetjem opraviči ali pa so morebiti že nasledki vnetja (terdina, gnojenje, gnjivost, snet) nastopili; 2) po lastnosti vzrokov, in 3) po nižji ali višji stopnji vnetja ali njegovih nasledkov.

Pomočki zoper vnetje.

Naj bo vnetje kakoršniga koli vzroka je prvo, da skušamo zastalo mleko izmolsti, da pride sprideno iz vimena, ali če se ga kaj iznoviga naredi, da se spriditi ne more. Tode molža vnetiga in bolečiga vimena mora kolikor moč rahla biti, da vnetja s tem ne pohujšamo. V tacih okoljšinah zamoremo tiste košene mlečne čevke (Milchröhren, *) priporočiti, ki se rahlo v sesce vtaknejo, da izteče mleko brez molže iz vimena. — Vsaki dan se mora vime rahlo molsti: to naj se dobro zapomne!

Če je vime vdarjeno, sunjeno ali scer silovito poškodovano ali celò ranjeno bilo, naj se umiva z merzlo vodo čisto ali z jesiham okisano, ali z vodo, kteri smo polovico jezihā prilili in enmalo kuhinske soli ali solitarja ali salmiakove soli pridjali (v pol bokala vode in ravno toliko jesihā se razstopi dva lota kuhinske soli, solitarja ali salmiakovca ali pa tudi

*) Strugar Unglert stareji (Drochsler Unglert der ältere) jih ima v Ljubljani tudi na prodaj.

dvoje imenovanih soli). S tako merzlo okisano in osoljeno vodo se umiva vime z gobo ali mehko cunjjo vsaki dan po pol ure kake štirikrat. Še bolji je, če se zamorejo okoli vimena z imenovano zdravilno vodo namočene mehke cunjje okladati, ki morajo pa vedno mokre biti. Tudi se zna celo vime z ilovco namazati, ktera je bila z imenovano zdravilno vodo vdelana, in potem, da se ne posuši na vimenu, se večkrat na dan moči z imenovano vodo; ilovca na vime namazana nima tukaj nobeniga drugiga namena kakor to, da se imenovana zdravilna voda delj časa na vimenu obderži, ker ni lahko ovitkov okoli vimena narejati, da bi jih močili s popisano vodo.

Namest vsiga drugigase zna poleti tudi živina v vodo do trebuha postavljati.

Z merzlo zdravilno vodo naj se pa tako dolgo ravna, da prisad in bolečine jenjajo. So te jenjale, ni več čas za ozdravljanje z merzlimi rečmi. To je treba dobro si zapomniti, da se več ne škodje, kakor bi se koristilo.

Vime kakor persi žensk so nakopičenje žlezic (Drüsen); žlezam pa, če tudi vnetim, le samo takrat merzlota tekne, kadar so zbolele po vunanjim silovitim poškodovanju, vdarku, sunku, otisku. Če so se po kakošnim drugim vzroku vnele, se ne smejo z merzlimi rečmi ozdravljati, ker merzlota ina to lastnost, da se v prehlajenim vimenu mleko sterdi, zagriže in potem ne le težji vùn spravi, temuč tudi vnetje iz noviga napravi; scer se tudi z merzlimi rečmi okladane žlezice same sterdijo in sterjene žlezice niso več pripravne za napravo mleka.

Če izvira vnetje vimena iz zastaliga mleka ali kake druge notranje bolezni, naj se, kakor smo rekli, prvič vsak dan dvakrat rahlo pomolze, — potem naj se umiva (vselej dobre pol ure 4krat na dan) s toplo vodo, v kateri smo lanéno seme kuhali in enmalo mjila (žajfe) raztopili. Vselej po umivanju se mora vime z mehko cunjjo do suhiga obrisati, da se ne prehladi, in ko je suho, naj ga namažemo s čistim lanénim ali laškim oljem. — Posebno dobro je tudi v taci okoljšinah škafovčeve vode, v katero smo ene pesti senéniga droba vergli, pod vime 3krat na dan postaviti in živino s koci ali plahto noter do tal odeti, da se ji vodna soparca pod vime kadí, ktera omeči napeto vneto vime.

Vselej je prav, da se taki živini, če bi tudi jésti hotla, celò malo klaje daje, nar boljše ji tekne zelena (frišna).

Če je vnetje huji, naj se daje tudi kuhinske soli ali dvojne soli ali solitarja v vodi piti (na en škafovc

vode 4 lote), če pa ne pije, naj se ji vlije (dvakrat na dan) v drobno štupo stolčene dvojnesoli 4 lote, ali solitarja en lot, na vodi in z moko noter.

Če je živina dobro rejena in vročnica huda, se ji mora tudi pušati.

Če je vnetje po prehlajenju vstalo, se ozdravlja tako, kakor smo ravno popisali, z gorkimi rečmi in mazili.

Je prisad nastopil iz nesnage vimena, naj se nar poprej dobro umije z mlačno žajfnico, potem izmolze in dalje ravná, kakor smo ravno rekli.

Kadar je vime hudo vneto in boleče, bi pač dobro bilo, če bi ne visélo, ampak da bi ležalo na kaki mehki podlagi, ker vsak vé, da bolni nogi tudi kaj dobro tekne, če nam ne visi čez posteljo, ampak če leži na postelji. Prav bi tedaj bilo, da se vime naveže na kakošen mehak pert tako, da se priveže na herbtu; v pert se znajo 4 luknje narediti, da sesci skozi molijo in se ne otisnejo; sploh se more skerbeti, da se vime preterdo gori ne priveže, ampak da tako rekoč le rahlo sloni na pertu.

Za terdine vimena je nar boljši mazilo iz začetka smodnik (pulver) s smetano vdelan in dvakrat na dan v terdo vime vriban. Če to ne pomaga, naj pride mazilo živiga srebra (Mercurialsalbe) z enmalo kafre na versto; — če tudi to ne pomaga jodovo mazilo (Jodsalbe) več dni zaporedama mazano.

Če se hoče vime gnójiti, se maže s poprej imenovanimi mazili (le z jodovim mazilam ne) in kadar se predere ali če je treba prereže, naj se umiva samo z mlačno vodo, da se čedi; družiga ni treba; rana se bo sama zacelila.

Če je vime gnjidavo, naj se vgnjida izmiva z vodo železniga ali bakreniga vitriola in kafrovcam; zoper snet ni pomoči, če umivanje s kafrovcam nič ne pomaga.

Svariti moramo poslednjič, da naj se gospodarji varjejo tacih mazačev, ki se podstopijo ovčiča na vimenu s terpentinovim ali brinjevim oljem in drugimi ostrimi rečmi ozdravljati.

§. 62. Rane na vimenu.

Večkrat se primeri, da se vime oškodje ali celò rani; sesajoče mlado samo suva mater v vime, zlasti če nima dosto mleka, včasih tako, da oteče in se prisadí, ali pa ga rani z zobmi, če jih že ima.

Ozdravlja se takole: Pervo je, da se mladič odstavi, da se vime dalje ne poškodje. Živina se mora namest tega

rahlo molsti. Če je oteklina in vnetje hudo, se mora, kakor smo pri vnetju vimena v poprejšnjim §. rekli, vime umivati z merzlo vodo ali taki okladki na nje polagati. Rana se namaže s sladko smetano ali rumenjaka m, kterimu se 3. dan zna nekoliko z vodo zmešaniga svinčeniga kisa (Bleiwasser) pridjati; prav je tudi tako rano mazati z mazilam iz boraksa in medú (Boraxsalbe).

Če pa začne divje meso iz rane rasti, naj se postupa s štupo žganiga galuna ali umiva z vodo, v kateri je kotlovinski vitriol (Kupfervitriol) raztopljen bil. Ta voda je tudi dobra, če se rana gerdo gnoji; takrat se pridene že nekoliko kafrovca.

Kadar je oteklina odjenjala in se rana zacelila, naj se pustí mladimu spet sesati.

§. 63. Če mati ob mleko pride.

Včasih se primeri, da materi mleka manjka in mladič premalo živeža dobiva. To se zgodi ali zavolj bolezní občne ali le zavolj bolezní vimena, kar se da popreiskavi lahko zvediti; primeri se pa tudi pri taki živini, ki je že prestara, ali ki je večkrat zvergla i. t. d.

Dostikrat pa ji tudi zato mleka manjka, ker premalo jesti ima, ker star pregovor že pravi, da se krava pri gobcu molze. Nekterim kravam gré vse bolj na meso in loj; zato odvimljajo.

Vse to je na tanjko zvediti, da se zamore razsoditi: ali se bo dalo pomagati in kako.

Če živeža manjka, bo več in boljši klaje kmalo pomagalo. Štejejo se sem: Lanéne preše, lečja slama, zdrobljeni oves ali rež, namočeni ječmen, dobro seno.

Če živina po vročinskih boleznih ob mleko pride, se ozdravljajo te bolezni, da po odrapljeni bolezni spet molsti začne.

Če pa ob mleko pride zavolj kakoršnih notranjih bolezin prebavil, pomaga včasih janež, brinove jagode, sirov antimon, dvojna sol.

Kadar živino bolj na meso in loj žene, naj se ji poklada poleti trava, naj gré na pašo, da se shodi, pridno naj se in večkrat molze.

Če noče po plemenu iti, se ji zamore to včasih zbuditi, da se ji kakošnih 10 granov španjskih muh v močnatim osvalku noter da, in to kake tri dni ponavlja. Če pa le ne gré s tem, ne kaže družiga, kot tako kravo mesarju dati.

§. 64. Napčno mleko.

Vzrok napčniga mleka je ali bolezin vimena ali želodca in prebavil, ali celiga života, ali pa piče.

Prevodeno mleko, katero mladiča slabo redi, izvira večidel iz slabosti želodca ali živine cele, ali slabe piče; popravi se, da se živini več in bolj tečne klaje poklada in se ji zraven te tudi dajejo grenjke, dišeče in slane zdravila, kakor encian, kalmež, brinove jagode, ženof, kuhinska sol, grenjka sol in enake reči, ki v štupo zmlete se potresejo vsak dan na pičo tako, da jih živina gotovo povžijo.

Če je mleko premastno, da ga želodec mladiga živinčeta prekuhati ne more, naj se daje materi bolj vodena klaja, poleti trava; scer ji take zdravila teknejo, ki napravijo, da živina mehkeji sirje; posebno hvaljeno je dvojna sol z bljuvno soljo (Doppelsalz mit Brechweinstein) po malem na enkrat, pa večkrat.

Mleko, ki se rado zagriže in skisa, ni zdravo za mladiča, ker mu pokvari želodec in boleznini napravi, koljiko in drisko. Izvira pa tako mleko od popačeniga želodca in mnogih drugih bolezin matere in od slabe klaje. V štupo zmleta čista kreda ali v štupo zmlete lupine kurjih jajc, ali čisti pepel, ali magnezia z encianam ali kalmežem so nar bolj zdravila.

Grenjko in žolčnato mleko izvira večidel ali iz povžitih pregrenjkih zelišč, katerih želodec do dobriega prekuhati ne more, ali iz bolezin jeter, ki žolč delajo. Pomagajo soli, kakor grenjka sol, ali dvojna sol, ali bljuvna sol. Če pa so povžita zeliša taciga mleka krive, se mora piča preminiti, scer ne more pomagati nobeno zdravilo.

Mleko matere zna scer še na drugo vižo sprideno biti, včasih celo posebno škodljivo, tako rekoč strupeno; takrat je treba mladiča berž ko berž odstaviti.

Osmo poglavje.

Bolezni doječev ali mladih, dokler sesajo.

§. 65. Od oškodovanja in ran mladiča.

Pri težavnih porodih, zlasti kadar se mladimu z roko ali orodjem na svet pomaga, se večkrat oškodje na mnoge

viže, da se mu kak člen zavije ali izpahne, koža odderjne, otisne i. t. d. Več ali manj pritisne vnetje k takimu oškodovanju.

Nove rane se vselej nar bolje ozdravljajo z merzlimi okladki, katerim se zamore tudi nekoliko svinčeniga kisa (Bleissig) pridjati.

Je koža oguljena, naj se namaže rana s kako čisto mastjo ali oljem, katerim se zamore tudi nekoliko svinčeniga kisa pridjati; je rana veči in se zamore ovezati, naj se oveže; ni pa boljiga za tako ovezo, kakor je vata s kosmato platjo na rano položena ali pa rahla pavla; naj se pustí ta oveza tako dolgo na rani, dokler se nezačeli; le takrat, kadar se gnoji, naj se po potrebi premenja.

Če se je med rojstvom kak člen raztegnul ali zvil, ga je treba v pravo lego poravnati, s povojem obezati in ga pridno z merzlo vodo ali z vodo in jeziham močiti.

§. 66. Če je ritno čevó zrašeno ali pa nožnica.

Včasih se primeri, da pride mladič z zrašeno ritjo ali živince ženskiga spôla z zrašeno nožnico na svet, da po tem takim ne more ne srati in scati.

Ker je to sila nevarno, če se blatu in scavnici kerž pot ne odprè, se morajo zrašeni deli hitro prerezati. To se mora, če se celó nobeno znamnje ne vidi za rit in sramnico, na takim mestu zgoditi, kjer se previdi, da mora rit ali sramnica biti.

Je ritno čevó prerezano, se mora berž nekterikrat z žajfnico klištirati, da se izprazne blato; rana pa se noči z vodo, v kateri se je nekoliko siroviga galúna raztopilo. To naj se zgodi tudi z rano sramnice. Da se pa prerezani deli iz noviga ne zarasejo, naj se vtakne podolgst kos žajfe ali lojene sveče v luknjo in noter obderži.

§. 67. Če je mladič posebno slab na svet prišel.

Včasih pride mladič tako slab na svet, da se celó na noge spraviti in sesati ne more.

To se primeri, če je mati slaba, slabo rejena, al če je bil porod težaven, ali mladič sam po sebi slab, ali da ga le noge nočejo prav nositi.

Če je mladič vès slab, naj se mati pomolze in v pomolzeno mleko primeša enmalo lepe pšenične moke ali

1 ali 2 rumenjaka, in mladiču v gobec vliva, če sam piti ne more; vadi se pa piti nar boljše tako, da vtakne dekla en perst v mleko, tako, da ga mladič prime kakor sesec, in se potem sam piti navadi.

Da bo pa mati tečniši mleko imela, naj se ji poklada tečniši piča.

Je pa mladič le na nogah slab, naj se umiva z žganjem po nogah, naj se mu pomaga z rokami, kadar vstaja in stoji, da tako počasi k moči pride.

§. 68. Kervotók.

Primeri se včasih, da iz odtergane ali odrezane popkovine kmalo po rojstvu kri teče, ali le ene ure ali delj časa. Če ne teče kri dolgo in tudi ne zlo, ni tak kervotók nevaren; — če pa zlo kri teče in dolgo, je nevarno, ker mladega oslabi in pa tudi kri odteči zamore.

Če kervotók ni silen, pomaga pridno umivanje z merzlo galúnovo vodo (to je, z vodo, v kateri je bil sirov galún raztopljen) ali naj se pokladajo s tako vodo namočeni okladki čez popek; okoli popka naj se vriba kafrove, če pa se pri vsem tem kervotók ne ustavi, je treba popkovino prevezati s trakam, en pavec širokim; varovati se pa je, da se popkovina ne vleče in silovito ne raztegne.

§. 69. Vnetje popka.

Popek se vname kmalo po rojstvu iz več vzrokov, če se je preveč za popek vleklo, ali če se je na ostrí stelji dergnil ali ranil, ali če je mati presilno mladiča okoli popka lizala.

Spozná se vnetje lahko iz otekline, rudečine, vročine; mladiči torej večidel ležé, so žalostni, nočejo sesati i. t. d.

Dokler je vnetje popkovine le od zunej, ni nevarno; če se pa vnetje noter v trebuh potegne in se tudi trebušne kože in čev loti, zna sila nevarno postati, če po vnetju nastopijo razlivi ali snet po notranjih delih.

Če se razširijo bolečine po celim trebuhu, če je vročnica huda, in mladič vès omamljen, so to hude znamenja.

Ozdravlja se vnetje prvi čas z okladki merzle vode, kateri je nekoliko svinčeniga kisa pridjaniga, mladič se položi na mehko suho steljo, okol popka se namaže čisto salo ali sirovo maslo ali olje; piti se mu da večkrat na dan pa po malim mleka spod njegove matere

namolzeniga; za zdravilo naj se mu kake 4krat na dan vliva noter topliga pa dobriga (ne žarkoviga) lanéniga ali laškiga olja, kterimu (na kake 4 dobre žlice) se primeša kalomela 5 — 10 granov.

Če se vnetje ne da potolažiti z merzlo vodo, naj se popek pozneje umiva z mlačno lanéno vodo ali naj se pokladajo gorki (pa ne prevroči) okladki (iz kuhaniga lanéniga semena ali kaše) na trebuh.

§. 70. Zasedena krí v popku.

Pod kožo popkovine se zasede včasih kri, da naredi velik otok, ki ima v sebi čisto kri.

Če se po preiskavi najde, da je zasedena krí pod kožo popka, naj se po malim prereže, da krí izteči zamore. Je z zasedeno kervjo tudi vnetje združeno, naj se umiva popek z merzlo vodo, ki je okisana s svinčnim kisam. Če žuga otok sterediti se, naj se maže z mazilam živiga srebra.

§. 71. Popkova kila.

Večkrat se primeri, da skozi popkovo luknjo v trebuhu, če se do dobriga ne zarase, stopi nekoliko mre-nice ali čev vùn pod kožo, da se tako na mestu popka napravi veči ali manjši, okroglasta in mehka bula, ki je brez bolečin in brez da bi se bila barva kože na rude če spremenila; če se živince s tako bulo položi znak na herbet, bo včasih sama po sebi zginila, ker mre-nica ali čeva smuknejo nazaj v trebuh, ali če sama ne smukne, se da lahko nazaj spraviti. To je gotovo znamenje popkove kile. Le takrat, ko bi se bile čeva ali mrena, ki so skoz popkovo kilo padle, vnele in zatekle ali če bi se bilo v čeva veliko blata zabasalo, se ne bo dala kila nazaj spraviti, in to je že znamenje huji nevarnosti.

Majhne kilice, ki se berž po rojstvu prikažejo in veči ne postanejo, se ozdravijo same po sebi brez zdravnikove pomoči, kadar se popkova luknja bolj zarase; — veči kile pa potrebujejo zdravnika.

Pervo, kar se ima storiti, je, da se položi živinče znak na herbet, da se potisne kila, če sama po sebi nazaj ne stopi, v trebuh nazaj; je to storjeno, se položi žmokljíčk v žganju namočeniga prediva čez popek, čez to pa se položi lesena ali svinčena, ali kar je nar boljše, gutapêrčna plošica, ktera kilo nazaj derži, da ne more vùn stopiti; da se pa predivo in plošica obderži čez popek, je

treba jo dobro privezati na trebuh s širokim povojem, ki se nad herbtam zaveže. Težava pri ti ovezi je le, da se rada premakne, ker živinče ni tako pokojno, kakor bi imelo biti.

Če je kila večji, se tudi tako, kakor smo ravno rekli, živinče položi na herbet, da smukne kila nazaj, popotem se kilja koža tikama popka z dreto terdno preveže in zadergnjena tako dolgo pusti, da se kilja luknja vkup zvleče in kilja koža odmerje.

§. 72. Če se novorojenenimu živinčetu blato zaprè.

Kmalo po rojstvu se mora živinče očediti tistiga črnkastiga limastiga blata, ki se je v čevah nabiralo, dokler je mladič bil v maternim telesu. Če se to ne zgodi, je živinče zapečeno (zaperto) in klati ga začnè, to je, po čevih ga grize, da je nepokojno, se ozira po trebuhu, sem ter tje stopa, stoka, se na tla meče i. t. d.

Vzroki te bolezni, ktera zamore huda postati, so večidel, če se po neumnosti ni pripustilo živinčetu prvo mleko sesati, ktero je natora ravno zato drugač vstvarila, da iztrebi čeva; tudi prehlajenje zna krivo biti.

Pomaga se, da se zapečeno živinče berž in pogostoma klišтира z žajfnico, kteri se zamore tudi enmalo kuhinske soli pridjati. Vliwa se mu pa noter ali samiga dobriga lanéniga ali laškiga olja (pol maslica na enkrat), ali pa se olju prideva po lotu grenjke soli; trebuh naj se mu namaže s terpentinovim oljem, in živinče naj se prepeljava po hlevu ali o gorkim vremenu tudi zunaj.

Če je že blata več od njega šlo, in ga še vedno kolje, naj se mu zraven olja vliwa včasih tudi gorke kamiljčne vode, ker kamilice imajo veliko moč bolečine v trebuhu potolažiti, če izvirajo iz čevniga kerča.

§. 73. Če se živinče skozi popek poščiva.

Primeri se včasih, da na svet rojeno živinče še ravno tako šči, kakor je scalo, ko je še v maternim telesu bilo, če je namreč mehurjeva verv preveč raztegnjena in ohlapnjena, da scavnica zavolj tega skoz njo pri popku teče, ali da je scalo zabasano in zaperto, da scavnica ne more po naravni poti vùn.

odlaga Ta prikazik, kteri gospodarja zlo vstraši, navadno ni nevaren, če se le lajo napotki odpraviti.

Če je scalo vkup zvlečeno, pretesno, naj se brizglja topla voda laneniga semera va-nj, da se na to vižo pot odpre; tudi s kateiram aligibčno, gladko in na koncu popolnoma okroglo, tanjko šibico se zna v scalo pobézati, da se odpravijo napotki žlema ali kakošne druge gosave; če bi bil kakošin kamniček v scalu, se mora scalo prerezati in kamen vùn vzeti.

Če je pa le mehurjeva verv v popku razširjena in ohlapnjena, naj se posek umiva z vodami, ktere vkup vlečejo, kakor je kuhana hrastova ali verbova skorja; da so te vode še bolj vkup vlečljive, naj se v njih raztopi nekoliko siroviga galúna ali beliga vitriola.

Če je pa mehurjeva verv v popku le posebno zlo raztegnjena, naj se popkovina praveže, da ne more scavnica po ti napčni poti vùn teči, ampak da gré svojo naravno pot skoz scalo.

§. 74. Driska mladih živinčet.

Je navadna bolezn novorjenčkov, ktera se s tem naznani, da jih dère in pogostoma mehko blato od njih gré.

Po barvi blata se razloči rujava, bela, rumena, rudeča, černa driska.

Pri rujavi driski žebét in telét gré mehko rujavo blato od njih, ki scer ni veliko razočno od navadniga blata.

Pri beli driski tdét in jagnet gré mleko od njih, kakor so ga povžile, le malo spremenjeno.

Pri rumeni driski dère od njih mehko blato, ki je od žolča rumeno barvato; tudi jih kolje po čevih, ki se pri ti driski rade vnamajo; je ta driska dostikrat zlo nevarna, in se po kužje širi.

Rudeča ali kervava driska je še hujši, ker, če gré kervavo od živinčeta, je to znamenje hudiga vnetja, s katerim je razliv kervi združen. Bolečine so hude, živinče veliko terpi.

Černa driska, pri kateri črna in smerdljiva sokrovica od živinčeta gré, je nar nevarniši, ker je znamenje, da je vnetje že v snet (Brand) prestopilo. Zoper to drisko ni pomoči.

Vzrokov popisanih drisk je več. Navadniši so: ako se novorojenemu živinčetu ni pr pustilo prvo mleko sesati, — če se je prehladilo, — če je bila piča ma-

tere napčena, da se je mleko po nji spridilo, — če je mleko premastno, — če je žolč posebno ojster i. t. d.

Ozdravlja se različno, kakor je natora bolezní različna.

Pri rujaví driski, če izvira iz oslabiljeniga želodca naj se živinčetu daje večkrat enmalo močca (štirke) ali en beljak na vodi. Če bela driska izvira od skisaniga želodčniga soka ali skisaniga povžitiga mleka, naj se mu daje večkrat po malim krede v štupo zmlete, ali magnezie, kateri je dobro tudi nekoliko rabarbare pridjati; tudi včasih enmalo kamiljčne vode mu tekne.

Če je ojster žolč rumene driske kriv, naj se daje po malim na vodi grenjke solí z lahénim ali laškim oljem vred.

Če je driska kervava, je to znamenje hudiga vnetja; takrat se ne smé živinčetu nič družiga dajati kakor žleminatih in oljnatih reči, posebno: čisto lanéno ali laško olje, voda iz kuhanih ajbsevih korenin i. t. d. — živinče naj se gorko ima; v trebuh naj se vriba terpintinovo olje samo ali s kafrovcam; tudi klišтира naj se s toplo lanéno vodo, kateri se nekoliko lanéniga olja prideva; vživa naj le mleko spod matere, ali naj se mu včasih en rumenjaka na vodi noter dá.

Če je driska iz tako hudiga vnetja, da se je snetja bati, naj se z žleminato vodo ali z oljem vred daje po malim kalomela, po velikosti živine 2 ali 5 granov na enkrat.

Zoper černo snetjavo drisko bo teško kaj pomagalo; nar boljši je še kamiljčna voda s kafro (po velikosti živine 5 — 10 granov kafe na enkrat).

Ako bi se vedilo, da je materno mleko bolezní krivo, je treba napčno klaje zavreči, iz ktere se napčno mleko dela, in verh tega še tudi kakšno primerno zdravilo materi dajati. Če se — na priliko — njeno mleko rado zagriže in skisa, naj se ji daje dobro senó in včasih kakošna pest pepéla na vodi. Če je mleko premastno, da ga želodec mladiga prekuhati ne more, naj se poklada živini bolj vodena in manj tečna piča, trava in sploh zelenjad. Če je pa mleko prevodeno in preslabo, naj se poklada bolj tečna piča: dobro senó, zdrobljeno žito.

§. 75. Jagnjična driska.

Večidel 6 ali 8 dní po rojstvu, redkokterikrat pozneje, napade ta boleznin nar raji jagnjeta. Obstoí pa

bolezin v vnetju 4. želodca (siršnika), čev, pa tudi jeter; sila naglo brez očitnih predznaminj napade živinčeta ter jih hitro pomori.

Ker je jagnjična driska (Lämmerruhr) na dalje popisana v četrtem delu „živinozdravstva“ na strani 167. do 169., zavernemo vsaciga, ki pomoči iše o ti bolezni, na omenjeno 4. delo, da nam ni treba ene reči dvakrat razlagati.

§. 76. Hromota žebét, telét in gagnjét.

Ta bolezin (Füllen-, Kälber- und Lämmerlähme) ne napada scer živinčet kmalo po rojstvu, vendar se dostikrat že začne, ko še mlado sesá.

Čeravno bi se znalo misliti, da hrom je le bolezin v unanjih udov, ker se ta bolezin tudi po unanjih znamenjih razodeva, moramo zoper to opomniti, da vunanja bolezin je le izmeček notranje.

Ker pa je tudi ta bolezin v četrtem delu živinozdravstva“ razločno popisana na strani 327. do 330., zavernemo vsaciga, kdor zoper to bolezin pomoči potrebuje, na omenjeni 4. del.

§. 77. Hraste ali lišaji okoli gobca.

Pri 3 ali 4 tednih starih teletih ali jagnjetih se razpusté okoli gobca večkrat majhni mazuljčki, ki se kmalo posušé in v hrastice spremené, ktere se olušijo in proč padejo, pa se spet iznoviga naredé. To so gobčine hraste ali lišaji (Maulgrind, Teigmaul).

Ker te hraste včasih več telét v enim hlevu na enkrat dobí, ljudjé mislijo, da jih eno živinče naleze od družiga; drugi pa menijo, da se od sesaniga mleka naredé, če se okoli gobca prime, skisa, in potem mehko kožo vname. Nar bolj verjetno pa je, da se hraste okoli gobca izpusté iz notranje bolezni, ktera na tem mestu izmečke iz života spravlja, enako hrastam, ki se pri sesajočih otrocih po obrazu izpahnejo.

Te hraste niso nevarne; ni treba družiga zoper nje početi, kakor živinčetu enmalo čeva izprazniti z grenjko soljo in magnezio, ki se na vodi noter dajete; je začelo od živinčeta potem enmalo mečji blato iti, naj se vsak dan hraste okoli gobca umivajo z žajfnico.

§. 78. Bolezin v gobcu.

Pri telétih in jegnetih, dokler sesajo, se kakor pri otrocih, napravijo po gobcu, na jeziku in na nebu majhni mehurčki, ki se prederó in včasih le rudečkaste lise zapustijo, včasih pa gerde vgnjide. Vselej je s to gobčno boleznijo združena manj ali bolj huda vročnica.

Spoznati te bolezni ni teško, ker živinče zavolj bolečin v gobcu neha sesati, ali če poskusi, pa ne more zavolj bolečin; iz gobca, ki je bolj vroč, se sline cedó; živinče je bolj klaverno, včasih zlo žejno.

Ta bolezni navadno ni nevarna, če so mehurčikle po samim gobcu, če se gerde vgnjide ne delajo iz predertih mehurčkov, in če vročnica ni prehuda.

Zna pa nevarna biti, če se mehurji razširijo po želodcu in čevah ali v pljuča, in zlasti, če se gerde vgnjide delajo iz mehurjev, in huda vročnica mehkužne lastnosti omamlja živince, ki potem, ko jo huda driska dere, hirati in pešati jame.

Izvira ta bolezni večidel iz mleka, če v gobcu zastalo se skisa in spridi, pa tudi iz spridene kervi, ktera na tem mestu iz sebe pometati hoče malopridne stvari. Opomniti pa moremo, da se večkrat nedolžna bolezni preverže v nevarno, če nespametni ljudje bolni gobec živinčeta začnejo izmivati in dergniti z ojstrimi rečmi, kakor s popram, česnam, samo soljó in družimi razjedljivimi rečmi.

Pomagati se da izzačetka lahko, če se boleči gobec kake 4krat na dan rahlo izmiva z merzlo vodo, kateri se polovica jesiha in enmalo medú pridene. To je nar prostejši in boljši zdravilo. Kdor hoče ajbševe korenine kuhati in ti ajbševi vodi pridjati jesiha in medú, tudi prav storí; namest jezih se zamore na polič ajbševe in medene vode tudi en lot solne kislíne vzeti.

Če pa bolezni v gobcu že več dni terpi, bolečine niso več prehude in se hočejo po gobcu vgnjide napravljati, naj se namesto ajbševe vode vzame žajbeljnova voda, kateri se iz perviga tudi prideva jesiha in med; če se je tako kake 3 dni ravvalo, se zna jesiha nadomestiti s sirovim galúnam (en lot štupe siroviga galúna se raztopi v poliču žajbeljнове vode); ali pa namest žajbeljnovе vode naj se vzame troje beljakov in ž njimi pomeša pol lota siroviga galúna, in s tem mazilam gobec maže.

Če živinčetu iz gobca hudo smerdi, kar je znamenje gerdih vgnjid, naj se izmiva z žajbeljnovi voči, kateri se prideva, kakor popred siroviga galuna, sedaj kloroviga apna.

Če huda driska, morebiti celo smerdljiva, živinče naganja, je to znamenje, da so vgnjide tudi po čevih; takrat je pa huda. Dajejo naj se živinčetu noter po 3krat na dan kuhovine iz kalmeža in ajbša, katerim se prideva kakih 3 ali 5 granov kafre, — ali namest kalmeža pelinova voda.

Da se živinčetu vendar kaj piče posili, naj se mu daje včasih sirovo jajce ali pa le sam rumenjaki.

Če driska ne neprenehaj in je živinče želost in koža, mu ne bo pomagalo nič; zakolje naj se, pa meso ni za nobeno rabo, in se ne smé povžiti.

§. 79. Gliste pri novorojenčkih.

Že takrat, ko živinčeta sesajo, se vgnjezdijo v njih zelodcu ali čevih gliste, posebno tiste, ki so okroglate, tanjke in nepredolge.

Da je živinče glistavo, se za gotovo zamore le takrat reči, kadar vidimo gliste v blatu, ker vse druge znamenja, na priliko, da živinče pogostoma grize, da se z nosnicami in gobcam rado dergne po koritu, škafu i. t. d. niso gotove.

Če ni veliko glist po čevih nabranih, niso gliste celo nič nevarne; če jih je pa veliko, začne živinče hirati.

Ozdravlja se glistavo živinče tako, kakor je popisano v 4. delu „živinozdravstva“ na strani 188.

§. 80. Uši mladih živinčet.

Mlado živinče večidel ušivo postane po lesnasti, zato ker se ne češe in ne štriglja, kar je mladi živini ravno tako potrebno, kakor stari, ker tud koža mladiga ni mertev meh, ampak živa prevleka života, skozi katero natora vsi nesnago meče, ki nima v truplu ostati. Nar raji se pa uši zaredé pri telétih, ko so odstavljene bile in še nove piče niso privajene, ktere zelodec dostojno prekuhati ni v stanu in se po tem takim kri spridi; ravno na to vižo se zaredijo uši, ako mlada živina strada ali slabo pičo dobiva. — Vsaka sorta živine ima sebi lastne uši.

Snažnost živine je tedej prva potreba, in če je piča spridena, se mora ta poboljšati.

Uši se pa odpravijo z umivanjem in mazanjem tistih delov, ki so ušivi; nar raji se uši zarede po vratu, herbtu, na repu, pod komolcam.

Umiva se usivo živinče nar poprej z bolj nedolžnimi rečmi, kakor s toplo žajfnico, s toplim lugam, z vodo peteršiljeviga semena; če to ne pomaga s tobakovo ali čmerikovo vodo (ordinar tobak razrezan, ali pa čmerikove korenine se kuhajo na kropu dobre pol ure). Posebno dobro je tudi mazilo živiga srebra, toda s tem se mora bolj varno ravnati, da ga živina ne polize; tudi smerdeče olje jelenovca je dobro.

Še enkrat pa opomnimo, da se česanje in štrigljanje ne zanemari.

§. 81. Če žebéta gnojnico pijó ali gnoj jedó, teléta in jagneta zidovje ližejo in volno pulijo in požirajo.

Večkrat je le navada ali razvada teh napak kriva; včasih pa je želodec tako pokvarjen, da prime mlado živinče tako poželjenje po nenavadnih rečeh, — večidel je želodčni sok skisan, da živinče s takimi rečmi kislino vkrotiti želi.

Zato so nar bolji zdravila: kreda, magnezia, pepel, kalmež, pelin, brinove jagode, grenjka sol.

Izpod kobil se mora pridno spravljati gnoj in gnojnica, da mlado do nje ne more; če je pri jagnetih razvada, da pulijo materam volno, naj se jim namaže s smerdečim jelenovcam, da se jim ostudi tako namazano volno puliti.

§. 82. Od bolezin po odstavi mladih.

Kdaj se ima mlado odstavi, in kako naj se odstavlja, bomo razlagali v „živinoreji“. Napčno odstavljanje, večidel če se prenašlo ali hipoma zgodi, napravi več bolezin, nar poprej v želodcu. Tisto, kar je rečeno v 4. delu „živinozdravstva“ na strani 149. od pokvarjeniga želodca, tudi tukaj velja. Ker pa iz pokvarjeniga želodca izvira mnogo drugih bolezin, kakor hromota in šušica, ki so popisane v 4. delu „živinozdravstva“ na strani 327. in 192., zavérnemo tiste, ki pomoči išejo v teh boleznih, ra omenjeni del.

K a z a l o.

	Stran.
Uvod	— 3
<i>Pervo poglavje.</i>	
Od spolovil ali porodil kobil, krav in ovac	5—13
<i>Drugo poglavje.</i>	
Od spoja in brejosti	14—21
<i>Tretje poglavje.</i>	
Od poroda	21—25
<i>Četerto poglavje.</i>	
Preiskava porodne živine	25—26
Kako se vésti pri naravnih lahkih porodih	26—29
<i>Peto poglavje.</i>	
Pomoč pri napačnih in težavnih porodih	29—31
Porodničarsko orodje	31—36

Šesto poglavje.

Kako pomagati v posamnih primerlejih.

Kadar živina zverže	37
Če so popadki presilni	38
Če so popadki preslabi	38
Če slabost ovéra porod	39
Zaperto maternično ustje	40
Če mehur ne počí	41
Če je sad v maternim telesu poginul	41
Če je mladič le enmalo prevelik	42
Od mnogoverstnih napčnih leg mladiga	43

A) Od napčne glavne lege.

Na stran obrnjena glava	43
Glava pod trebuh obrnjena	44
Kadar je glava znak obrnjena	45

B) Od napčne lege sprednjih nog.

Kadar ste sprednji nogi v kolenih sključene	46
Kadar je ena sprednja noga zaostala	46
Kadar ste obé sprednji nogi pod trebuh položene	47
Če ste sprednji nogi čez glave položene	47
Če ležé tri ali vse štiri noge spred pred materčnim ustjem	47

C) Ritinska lega mladiča v maternim telesu.

Kako pomagati v ritinski legi	48
Če ste zadnji nogi pod trebuh stegnjene	50

D) Od herbtne lege.

Od različnih herbtnih leg in od pomoči o njih	50
---	----

E) Od poprečne lege	52
-------------------------------	----

Od drugih primerljivejšev in ed pomoči o njih.	
Od dvojčkov	53
Od spak in gerdôb	54
Od zadržkov poroda po popkovini	55
Kako se razkosi mladič v maternim telesu	56
Preréza maternice	57

*Sedmo poglavje.***Bolezni starke po porodu.**

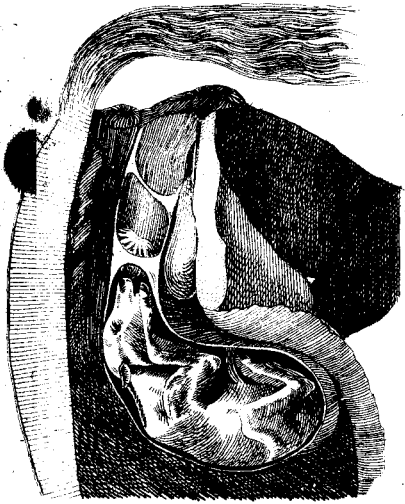
Čez potreba delj časa zaostane v maternici	60
Kervotók iz spolovil po porodu	62
Od ranjenja spolovil med porodom	63
Vnetje ali prisad maternice	64
Trut	65
Predpad nožnice	67
Poporodna vročnica	68
Nagli prestavek mleka	69
Vnetje vimena, ali ovčič ali sajovec na vimenu	69
Rane na vimenu	74
Če mati ob mleko pride	75
Napčno mleko	76

*Osmo poglavje.***Bolezni doječncov ali mladih, dokler sesájo.**

Od oškodovanja in ran mladiča	76
Če je ritno čevó zraščeno ali pa nožnica	77
Če je mladič posebno slab na svet prišel	77
Kervotók	78
Vnetje popka	78
Zasedena kri v popku	79
Popkova kila	79
Če se novorojenemu živinčetu bláto zaprè	80
Če se živinče skozi popcek poščiva	80
Driska mladih živinčet	81
Jagnjična driska	82
Hromota žebét, telét in jagnjet	83
Hraste ali lišaji okoli gobca	83
Bolezin v gobcu	84
Gliste pri novorojenčkih	85
Uši mladih živinčet	85
Če žebéta gnojnico pijó ali gnoj jedó, teléta in jagnjeta zidovje ližejo in volno putijo in požirajo	86
Od bolezin po odstavi mladih	86

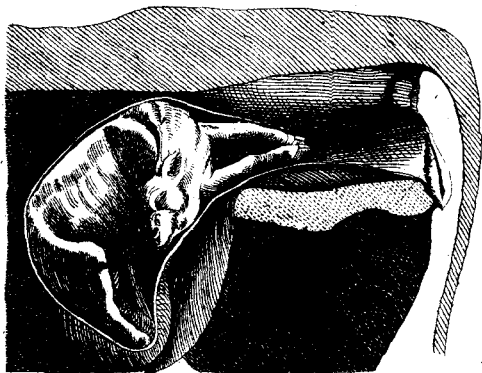
Prava ali naravna lega mladiga v maternici.

Podoba 1.

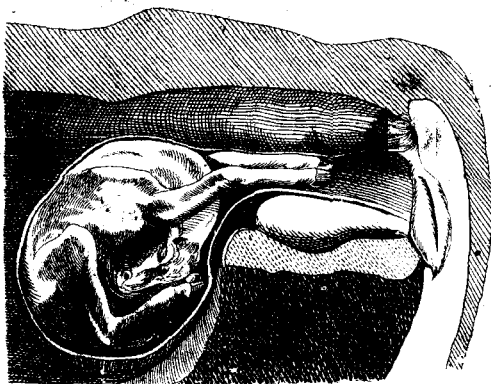
Podoba.

2.

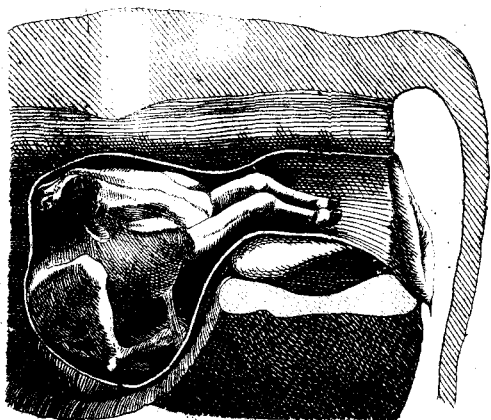
Podoba

3.

Podoba

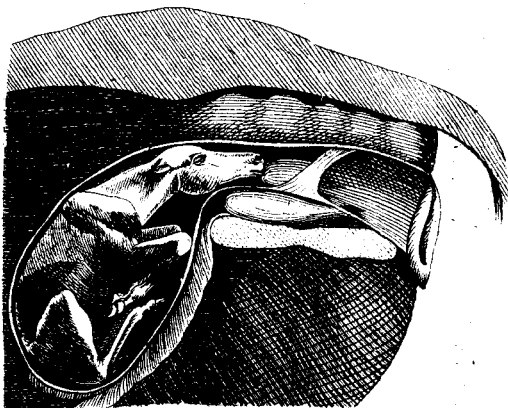
4.

Napčne lege mladiga v maternici.

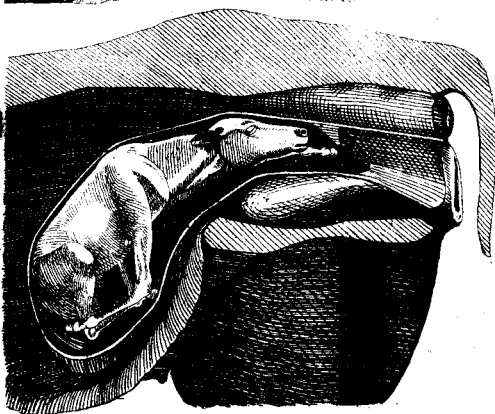
Podoba

5.

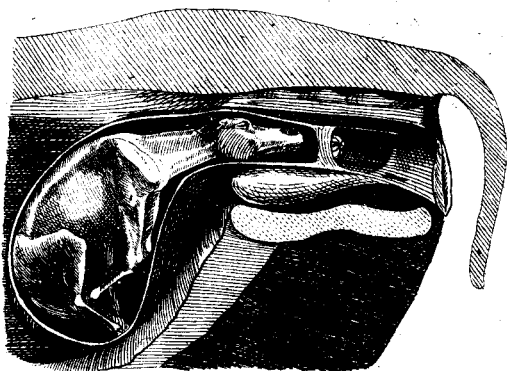
Podoba

6.

Podoba

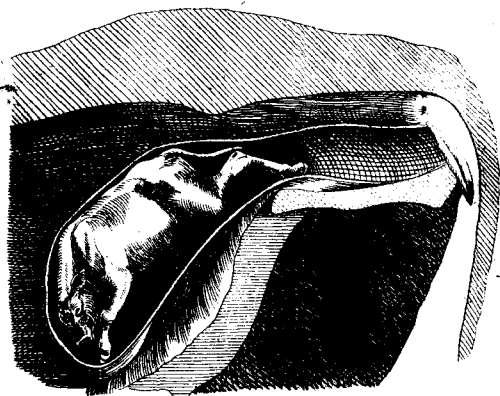
7.

Napène lege mladiga v maternici.

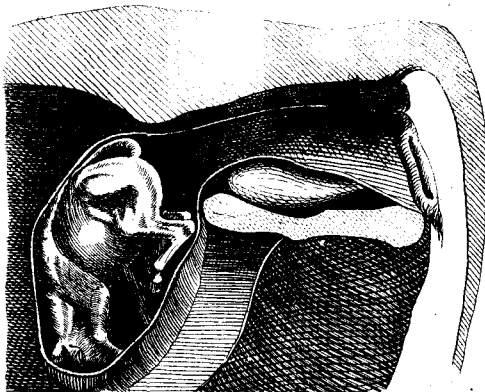
Podoba

8.

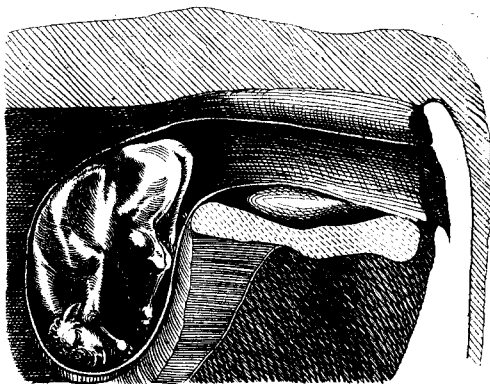
Podoba

9.

Podoba

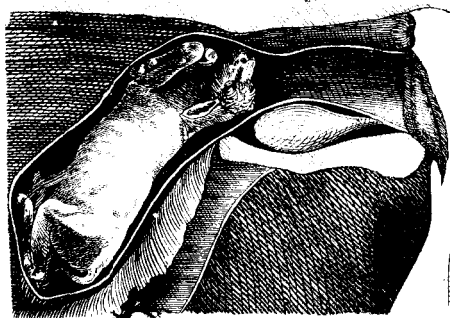
10.

Napène lege mladiga v maternici.

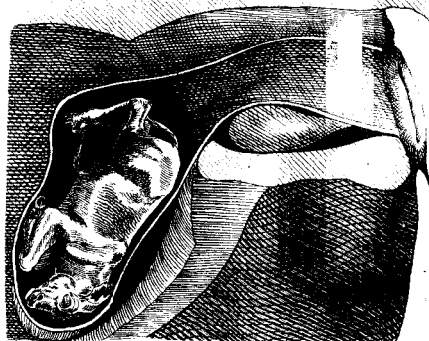
Podoba

11.

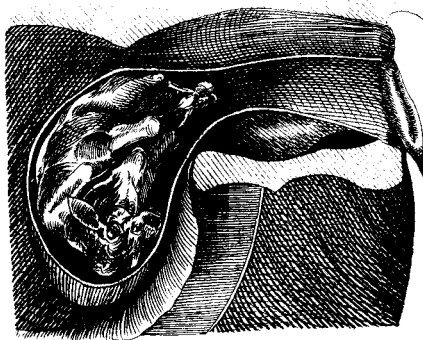
Podoba

12.

Podoba

13.

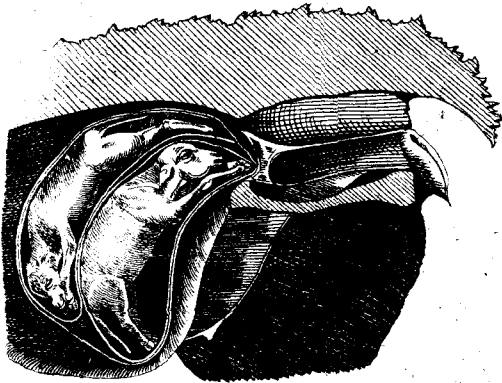

Napčne lege mladiga v maternici.

Podoba

14.

Dvojčki.

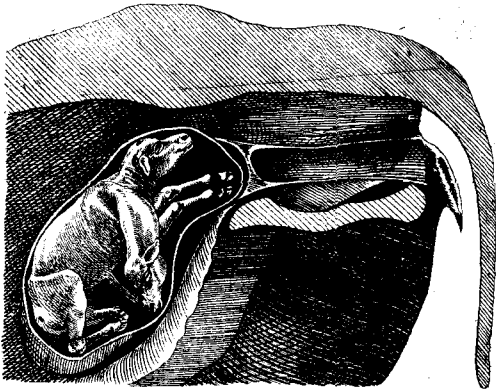

Podoba

15.

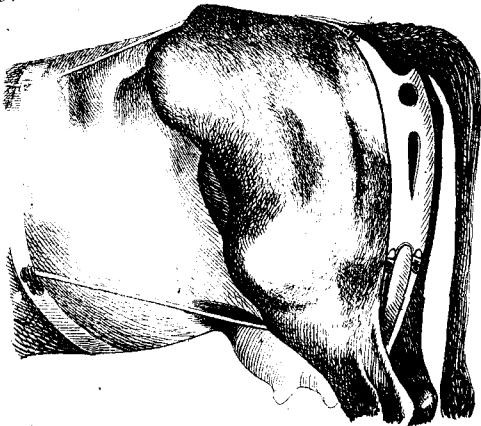
Spaka

doema glavama.

Podoba

16.

Pas zoper maternični trút.

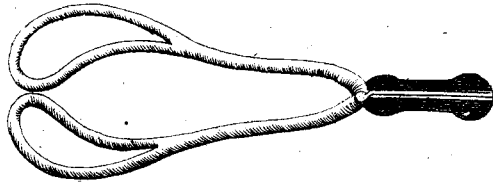
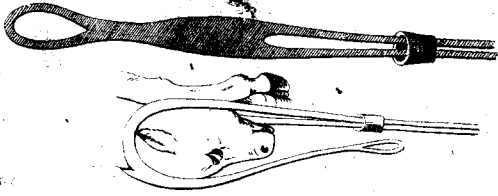
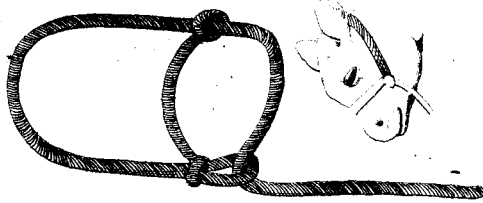
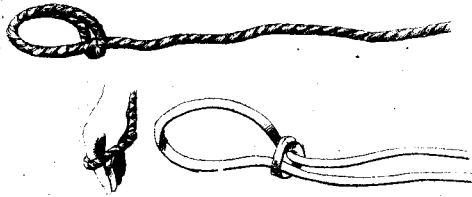
Podoba 1.

Pod. 2.

Pod. 3.

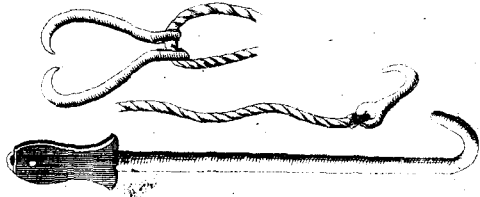
Pod. 4.

Pod. 5.

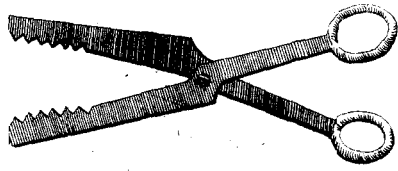

Porodniško orodje.

Endobut 6.

Pod. 7.

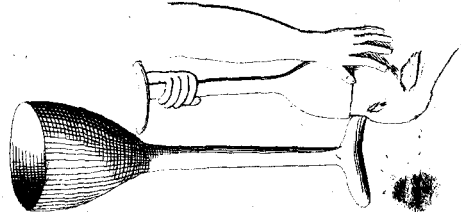
Pod. 8.

Pod. 9.

Pod. 10.

Pod. 11.

Pod. 12.

